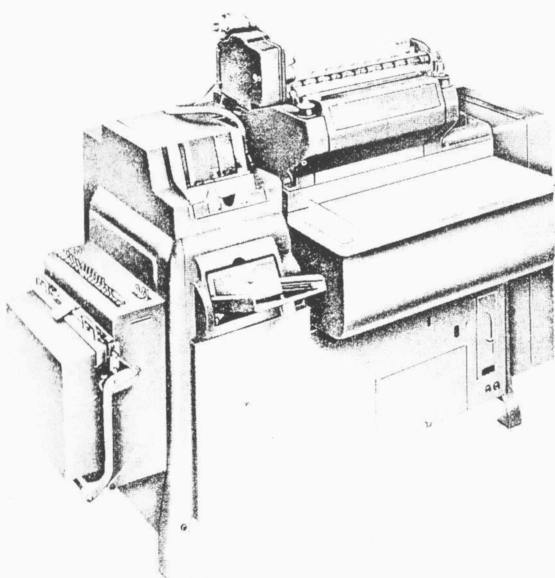
PENTTI ANTTILA

Big Blue Suomessa

O.Y. INTERNATIONAL BUSINESS MACHINES A.B.

1936 - 1996

Sisällys

Kansikuva:
30-luvun lopun ja koko 40-luvun tietojenkäsittelyn huipputuote aakkosellinen taulukointikone mallia 405, jonka kirjasintangoista 40 vasemmanpuoleista kirjoitti numeroiden lisäksi myös kirjaimia. Loput 40 kirjasintankoa olivat puhtaasti numeerisia.

Lukijalle

Nelisen vuotta sitten tapasin Erik Andersonin hetkenä, jolloin eräs vanha IBM:läinen oli juuri kuollut. Otin silloin puheeksi sen, kuinka paljon tietoa yhtiön menneisyydestä häviää vanhojen ja monissa asioissa mukana olleiden poistuessa joukostamme. Samalla ehdotin, että joku ryhtyisi haastattelemaan vanhoja yhtiön palveluksessa olleita henkilöitä, ja miksei myös asiakkaita, Asiassa kävi juuri niin, kuin tavallisesti käy. Ehdottaja joutui työhön.

Haastattelujen ohessa tavoitteet kasvoivat, eikä lopputuloksena voinut olla muuta kuin pyrkimys yhtiön historiikin julkaisemiseen. Tähän vaikutti tietenkin omalta osaltaan se, että runsaan vuoden päässä edessä tuolloin oli IBM:n 60-vuotispäivä. Toissa vuonna sovittiinkin, että jatkan haastatteluja edelleen, mutta ryhdyn niiden ohessa tekemään myös arkistotutkimusta, ja yritän saada kirjoitettua noin 80-sivuisen esityksen yhtiön vaiheista vuoden 1996 loppuun mennessä.

Olen aikaisemmin kirjoittanut erään yhdistyksen historiikin, joten uskoin voivani arvioida sellaisen tekemiseen tarvittavan ajan, mutta erehdyin tässä tapauksessa arkistotyön vaikeuden arvioinnissa. Lisäksi eräät henkilökohtaiset asiat olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, etten aivan pysynyt aikataulussa. Nyt historiikki kuitenkin on valmis tasan siinä laajuudessa, josta aikoinaan sovittiin. Tosin kirjoitettavaa olisi löytynyt huomattavastikin laajemman teoksen laatimiseen. Niinpä eräänä ongelmana onkin ollut valinta, mitä ottaa mukaan ja mitä jättää myöhempien kirjoittajien tutkailtavaksi.

Arkistotukimuksen ongelmaksi muodostui se, että yhtiössä on kautta vuosien oltu kiinnostuneita pääasiassa kunkin vuoden tuloksesta. Sen sijaan sille, mitä kannattaisi säilyttää arkistossa yli kunkin paperin laillisen säilytysajan, ei ole juurikaan uhrattu voimia. Niinpä arkisto on monin osin puutteellinen tai suorastaan olematon. Esimerkiksi 70-luvun antitrusti-

oikeudenkäyntiin liittyneen kaikkien papereiden säilytysvelvollisuuden loputtua sanotun vuosikymmen puolivälissä arkistosta hävitettiin kaikki tuon ajan paperit lukuunottamatta lain mukaan säilytettäviä pöytäkirjoja sekä Top Teamin kokouspöytäkirjoja.

Onneksi yhtiössä on kuitenkin ollut eri aikoina henkilöitä, jotka ovat keränneet omia arkistojaan. Näistä kokoelmista on ollut apua tämän teoksen laatimisessa. Tällaisista arkistoista mainittakoon Einar Dickmanin kokoelma, joka ylti aina agenttiaikaan saakka. Samoin avuksi on ollut Kitty Bergmanin kokoelma siltä osin, kun se on säilynyt 70-luvun puolivälin siivousintoilijoilta sekä Edmond Mobergin ja Birger Törnblomin kokoelmat. Lisäksi apuna ovat olleet Birger Törnblomin, Jussi Savion ja Apso Turusen yhtiön historiaa kuvailevat laajat kirjoitukset IBM-Katsauksessa vuonna 1976, jolloin yhtiö täytti 40 vuotta.

Viime vuoden lopulla ilmeni, ettei yhtiö ollut varannut rahaa teokseni julkaisemiseen. Itse en toisaalta ollut halukas jättämään melkein neljän vuoden työtä pelkästään arkistoitavaksi. Sovittiin, että julkaisen teoksen omakustanteena ja hinnoittelen sen siten, että julkaisu- ja levityskustannukset tulevat peitettyä teoksen myyntihinnalla.

Lopuksi haluan kiittää kaikkia niitä, jotka ovat osallistuneet työhöni joko uhraamalla aikaansa haastatteluihin tai kannustamalla muulla tavalla, sekä yhtiölle, joka mahdollisti taloudellisesti teoksen perustyön tekemisen.

Helsingissä maaliskuussa 1997
Pentti Anttila

Agentuuriaika

Suomen IBM:n vuonna 1936 alkaneeseen historiaan liittyy esivaihe, jota voitaisiin kutsua otsikon nimellä agentuuriaika. Siihen puolestaan sisältyy kaksi yhtiötä, joista ensimmäinen on kamarijunkkari Carl Robert Mannerheimin, Suomen marsalkan C.G.Mannerheimin isän, 1880-luvun lopulla "perustama asioimisliike, joka aluksi välitti kaikenlaisia kauppoja, mutta keskittyi sitten konttorikoneisiin ja -kalusteisiin. 1909 siitä tuli hyvin menestyvä Systema" (1). Systema toimi IBM:n agentuurina vuosina 1922-26. Onni kuitenkin kääntyi ja viime mainittuna vuonna Systeman kohtaloksi tuli konkurssi. Systeman kautena asennettiin maahamme ensimmäiset reikäkorttikoneet Tilastolliseen päätoimistoon jo 1920-luvun alkupuolella. Oikeastaan koneita ei silloin vielä kutsuttu edes reikäkorttikoneiksi, vaan taulukointikoneiksi (Tabulating Machines, TM).

Toinen agentuuriaikaan liittyvä yritys oli vuonna 1916 perustettu AB Noiseless Oy, jonka nimi vuonna 1926 muutettiin vanhojen IBM:läisten tuntemaan muotoon Oy Amko Ab:ksi. Amko jatkoi IBM:n agenttina vuosina 1926-36, kun Systemalle oli käynyt niin kuin sille kävi. Säästäväisyyttä osoittavana yksityiskohtana tuolta ajalta kerrottakoon, että Amkoon tulleet kirjeet vielä 1933 alkupuolella eli seitsemän vuotta yhtiön nimenmuutoksen jälkeen, edelleenkin leimattiin saapuneiksi Ab Noiseless Oy-leimalla. Amkon ajan reikäkorttiasiakkaista mainittakoon vakuutusyhtiö Sampo, jonka koneet asennettiin vuonna 1928, sekä Tullihallituksen tilastotoimisto (2).

Kovin runsasta taulukointikoneiden kaupankäynti ei liene ollut kummankaan agentin aikana. Eräänä syynä siihen voidaan pitää taulukointikoneiden alkuperäistä tarkoitusta. Nehän kehitettiin edellisen vuosisadan lopulla Yhdysvaltain väestölaskentaa varten. Vielä pitkälle 1930-luvullekin koneet oli tarkoitettu oikeastaan yksinomaan tilastointitehtäviin. Konevalikoimaan kuului lajittelukone, jolla reikäkortit saatiin järjestettyä haluttuun ryhmitykseen, sekä 285- tyyppinen taulukointikone, jossa oli 5-7 laskulaitetta. Minkäänlaista ryhmäkontrollimahdollisuutta ei koneessa ollut, joten laskentaa voitiin suo-

rittaa vain koko syötetyn korttimäärän yhteissummana. Varhaisemmissa malleissa yhteenlaskun tulos oli luettavissa kunkin laskulaitteen näyttöikkunasta, kuten kilometrit auton matkamittarista nykyisin. Myöhemmässä vaiheessa taulukointikoneeseen liitettiin kuhunkin laskulaitteeseen kirjoitustangot, joten yhteenlaskun tulos saatiin myös paperille kirjoitettuna ja kunkin laskulaitteen tulos omassa kohdassaan paperia. 1930-luvun puolella mahdollistui myös vähennyslasku (3). Koneita voitanee kuitenkin pitää käyttötarkoitustaan hyvin palvelevina, sillä vielä 1950-luvun puolessa välissä ainakin yksi tällainen 285-tyyppinen taulukointikone oli käytössä maassamme, nimittäin Vakuutusosakeyhtiö Fenniassa, jossa sitä käytettiin tuolloin aivan alkuperäiseen tarkoitukseen, eli tilastollisiin laskelmiin.

Itse reikäkorttikaan ei ollut sellainen kuin vanhat reikäkorttimiehet muistelevat sen olleen. Koko tosin oli sama kuin viime vaiheiden kortillakin, mutta kulmat eivät olleet pyöristetyt. Nuo pyöristetyt kulmat tulivat muuten vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Oleellisin ero alun ja myöhempien vaiheiden korteilla oli kuitenkin sarakemäärässä. Alkuaikojen kortissa oli nimittäin vain 45 saraketta. 80-sarakkeinen kortti tuli käyttöön vasta 1930-luvun alkupuolella (4) ilmeisesti uusien konemallien ja niiden mahdollistamien sovellusten myötä. Vuonna 1933 markkinoille tulleesta elektronisesta taulukointikoneesta oli saatavilla niin 45 sarakkeen, kuin 80 sarakkeen mallitkin. Numerosarjat esiintyvät siis edelleen, vaikka tässä tapauksessa ne osoittavatkin vain taulukointikoneen kirjoitusleveyttä. Tämä uutuus pystyi sekä listaamaan kunkin yksityisen kortin valitut tiedot paperille että kirjoittamaan niin väli- kuin loppusummiakin. Kone oli kuitenkin edelleenkin puhtaasti numeerinen, joten laajemmat kaupalliset sovellukset saivat yhä vain odottaa aikaa parempaa.

Vaikka taulukointikoneiden myynti ei ollutkaan laajaa oli IBM-tuotteiden myynti kuitenkin kokonaisuutena kohtuullisen kokoista. Oman osansa myynnistä nimittäin muodostivat myös ajantarkkailulaitteet (International Time Recording, ITR). Nämä laitteet tulivat myyntivalikoimaan oletettavasti vasta 1930-luvun puolella (5), vaikka kirjallista arkistodokumenttia tuosta alusta ei ole löytynytkään. Aika voitanee kuitenkin arvioida muutaman vuoden tarkkuudella, sillä arkistossa säilynyt Foreign ITR Bulletin No 20 on ilmestynyt 19. kesäkuuta 1934. Laitevalikoima oli melko runsas. Paitsi tavanomaisia työaikaa

valvovia leimauslaitteita oli myynnissä keskuskellojärjestelmiä ja mm. edellä mainitussa bulletinissa julkistettu kirkonkellojen soittojärjestelmä.

Kirkonkellojen soittojärjestelmästä kannattanee kertoa pieni tarina, vaikkei se ajallisesti liitykään agentuuriaikaan, vaan 1950-luvun loppupuolelle. Tuolloin nyt jo edesmennyt Valter Hartikainen huolehti noiden järjestelmien myynnistä seurakunnille. Luonnollisesti myynti kirkollisissa piireissä edellytti myyntimieheltäkin tietynlaista harrasta esiintymistä. Ilmeisesti Hartikainen oli onnistunut tässä, sillä eräänä päivänä tuli IBM:ään puhelinsoitto jostakin seurakunnasta, johon oli jätetty tarjous tällaisesta järjestelmästä. Soittaja pyysi keskusta yhdistämään puhelun pastori Hartikaiselle.

IBM:n konttoreiden ja monien asiakkaiden reikäkorttiosastojen konehuoneiden seinillä vuosikausia esillä olleet THINK- ja AJATTELE- taulut, jotka olivat eräänlaisia yhtiön ja sen asiakkaiden yhteisyyden symbooleja - kaikkia alalla työskenteleviä yhdistäviä tekijöitä, periytyvät nekin jo agentuuriajalta. Elokuun 18 päivänä 1931 vastaanotti Amko IBM:n Foreign Divisionin kiertokirjeen, jonka liitteenä oli luettelo IBM:n Mr. Watsonin ja muiden yhtiön johtajien keksimiä tunnuslauseita ja mottoja. Kirjeessä edellytettiin, että osa noista tunnuslauseista olisi kaikkialla IBM:n toimipaikoissa näkyvillä. Etenkin juuri THINKin ja sen kansallisten käännösten tuli kirjeen mukaan olla esillä kaikkialla siellä, missä IBM toimi (6).

Noiden tummissa puukehyksissä olleiden pikkutaulujen teho riitti vuosikymmeniksi eteenpäin. Jotenkin sitä silloin tuollaisen taulun vaikutuspiiriin tullessaan tunsi aivan kuin olisi tullut kotiinsa tai ainakin ennestään tuttuun ja turvalliseen paikkaan. Tietokoneaika suurine konehuoneineen 70-luvulla vähensi noiden taulujen käyttöä ja 80- luvulle tultaessa ne katosivat kokonaan. Sääli, sillä noissa pikkutauluissa olisi yhä tänäänkin melkoinen positiivinen varaus nostalgiaa.

IBM:n Foreign Division ohjasi agentuurien ja eri maiden IBM-yhtiöiden toimintaa siten, että asiat tapahtuivat koko maailmassa samojen IBM- sääntöjen ja tapojen mukaisesti. Myyntineuvottelijoiden palkkiot - niin hyvitykset kuin veloituksetkin määriteltiin provisiosäännössä (Sales Plan). Säännöt sopivat monelta osin sellaisinaan tai ainakin hyvin pienin muutoksin noudatettavaksi tänäänkin. Sekin osaltaan osoittaa, miten tarkoin harkittuja asiat jo silloin olivat. Totta kai muutoksia ja tarkennuksia sääntöihin tuli vuosittain, kuten

helmikuussa 1932, jolloin tarkennettiin viivästyneen asennuksen veloitussääntöä (7).

Vuosi 1933 oli palvelukeskuksen (Service Bureau) perustamisvuosi. Silloin tuli nimittäin ohje, jonka mukaan jokaisen myyntimiehen tavoitteeseen oli sisällytettävä SB-tavoite, jonka suuruus riippui konemyynnin tavoitteesta ja piirityypistä (8).

Uusia tuotteita tuli markkinoille melko tiheään tahtiin. Vuoden 1934 syksyllä ITR julkisti urheilukilpailujen tulostaulujen kellot, joita oli eri kokoisia (9). Suurimman kellon viisareiden ollessa kokonaista 13 jalkaa pitkiä. Tuon kellon mainostettiin näkyvän aina neljännesmailin eli noin 400 metrin päähän. Seuraavan vuoden maaliskuussa uutuutena olivat keskusradiojärjestelmä sekä kokoushuoneiden äänenvahvistimet (10).

Myös reikäkorttipuolella syntyi uusia entistä tehokkaampia ja monipuolisempia laitteita. Vuoden 1935 joulukuun tuotelistassa on jo kaupallisiin sovelluksiin sopivia koneita (11). Tällaisia olivat mm. kertolaskukone (Multiplying punch) malli 600, tulkkikone (Interpreter) malli 550 sekä ennen kaikkea aakkosellinen taulukointikone (Alphabetic accounting machine) malli 405. Näin mahdollisuudet kaupallisiin sovelluksiin oli vihdoinkin luotu. Laitteille aukeni uusien sovellusalojen myötä maailmalla välittömästi laajemmat markkinat kuin IBM oli ennakoinut. Niinpä toimitusaikoja jouduttiin piankin pidentämään (12). Suomessakin agentuuriajan viimevaiheissa tehtiin joitakin laitteistotarjouksia näiltä uusilta sovellusalueilta, mutta kauppojen toteutuminen siirtyi varsinaisen IBM-yhtiön toteutettaviksi.

Agentuuriajan lopulla ehti markkinoille myös elektroninen kirjoituskone, jonka julkistuskirje on päivätty 13.3.1936 (13). Pääyhtiön Foreign Divisionin toiminta jakautui maantieteellisesti. Eurooppaan perustettiin oma keskuspaikka Geneveen, jonne maiden yhtiöt ja agentuurit siirtyivät raportoimaan New Yorkin asemesta. Aika oli kypsä seuraavaan kehitysaskeleeseen.

Yhtiön alkuvuodet

Suomen IBM:n perustamispäivästä on vuosien mittaan käyty lukemattomia keskusteluja. On puhuttu ja kirjoitettu vuoden 1936 joulukuun ensimmäisestä, kuudennesta ja seitsemännestä päivästä, joilla kaikilla on ollut puoltajansa. Jopa sellaiset päivät kuin kesäkuun tai heinäkuun 12. päivä ovat olleet esillä, sillä on mietitty ovatko jotkin numeroin kirjoitetut päiväykset amerikkalaisen vaiko eurooppalaisen tavan mukaan merkittyjä. Kuitenkin yhtiön arkistossa on kaiken aikaa ollut papereita, jotka olisivat ratkaisseet tuon kiistan yksikäsitteisesti. IBM World Trade Corporationin Corporate Data Record lokakuun 31. päivältä 1952 kertoo seuraavaa: Yhtiö on perustettu 28.11.1936 100.000 markan osakepääomalla. Samana päivänä on tehty edustussopimus pääyhtiön ja Suomen IBM:n välille. Ensimmäiset henkilöt astuivat Suomessa yhtiön palvelukseen 1.12.1936. Joulukuun seitsemäntenä jätettiin perustamisilmoitus kaupparekisteriin, jossa se hyväksyttiin 2.2.1937 (14). Epätietoisuus päivämäärästä johtuu myöhempien vuosien aikana yhtiön perustietoihin tehdyistä muutoksista. Vastaava raportti oli nimittäin tehtävä kaikkine vanhoine tietoineen uudelleen aina, kun yhtiön perustiedot (osakepääoma, hallituksen jäsenet, toimitusjohtaja jne) muuttuivat. Vuonna 1959 tällaisessa raportissa on perustamispäivän kohdalle korjattu amerikkalaisella päiväystavalla 12.7. 1936, jonka perään on sulkuihin merkitty reg. tarkoittamaan rekisteröintipäivää. myöhempinä vuosina tuo päiväys on edelleen muuttunut eurooppalaiseen muotoon 7.12.1936 huolimatta siitä, että kaikki muut päivät raportissa on edelleenkin merkitty amerikkalaisella tavalla. Näistä muutoksista johtuen perustamispäiväkeskusteluja on sitten käyty vuosia, vaikka asia olisi voitu ratkaista arkistosta löytyvän vanhimman dokumentin avulla koska tahansa.

Ensimmäisessä hallituksen kokouksessa 25.1.1937, jossa olivat läsnä Eric Alenius, Rolf Hurup sekä Gunnar Branders, käsiteltiin vain yksi asia: Perustetun yhtiön (O.Y. International Business Machines Corporation of Finland A.B.) toimitusjohtajaksi nimitettiin IBM:n Euroopan johtaja Jack.E.Holt. Hän hoiti tehtävää oto. vuoden 1937 loppuun, jolloin hänen seuraajakseen nimitettiin myös IBM:n Euroopan organisatiossa

toiminut Rolf Hurup (15).

Seuraavassa, helmikuun 28. päivänä pidetyssä kokouksessa todettiin yhtiön osakepääoma kokonaan maksetuksi. Toisena käsiteltävänä asiana myönnettiin Einar Dickmanille oikeus suorittaa maksuja yhtiön kassasta ja sen shekkitililtä PYP:stä.

Edellä mainittujen kahden kokouksen lisäksi hallitus kokoontui vuoden 1937 aikana vielä kaksi kertaa.

Itse toiminta alkoi neljän Amkosta siirtyneen työntekijän voimin. Nuo IBM-pioneerit olivat T.M.-myynnistä vastanneet Einar Dickman ja Bengt Grönholm (kumpikin tulevia yhtiön toimitusjohtajia), ajantarkkailulaitteiden myynnistä huolehtinut Lars Hongell sekä koneiden huollosta vastannut Gösta Engberg. Jälkeenpäin laadittujen tilastojen mukaan tällä henkilökunnalla olisi toimittu koko vuosi 1937. Seuraavana vuonna henkilökunnan määrä olisi sitten kaksinkertaistunut (16). Kuitenkin hallitus kokouksessaan 15. lokakuuta 1937 on myöntänyt yhteisen prokuran herroille Einar Dickman ja urheilupiireissä kansainvälisestikin tunnettu Marcus Nikkanen (17), joista jälkimmäinen on tilastoissa mainittu tulleeksi yhtiön palvelukseen vasta seuraavana vuonna. On todettava hallituksen pöytäkirjan perusteella, että toiminta aloitettiin vuonna 1936 neljän henkilön voimin, mutta vuonna 1937 henkilökunta lisääntyi ainakin yhdellä - mahdollisesti useammallakin henkilöllä (korkeintaan neljällä), sillä ainakaan prokuraa ei kai myönnetä palveluksessa olemattomalle henkilölle. Uusien henkilöiden palkkaamiseen liittyy myös Hurupin kirje huhtikuulta 1937, jossa todetaan herra Malmbergin palkkaukseen liittyen, että vaikka Suomi on kaksikielinen maa, on enemmistö palkatuista ainakin nimien perusteella ruotsinkielisiä (18). Samalla esitetään toivomus kielten tasapuolisuudesta Suomen IBM-yhtiössä.

Saman vuoden huhtikuussa käytiin Hurupin ja Dickmanin välillä kirjeenvaihtoa myös toimiston kalusteiden hankinnasta. Hurup, joka oli saanut tehtäväkseen yhtiön perustamisen Suomeen, puuttui tarkasti kaikkeen. Niinpä mm. sihteerin pöydän koko ja ehdotetun pöydän vaalea väri kiinnittivät hänen huomiotaan. Samoin tarvittavien peltikaappien tilaaminen ulkomailta ei miellyttänyt häntä, koska Suomessakin pitää voida hankkia moisia kaappeja omasta maasta (19).

Uusien kaupallisiin sovelluksiin sopivien koneiden ansiosta solmittiin jo ensimmäisenä toimintavuotena sopimus laitteis-

ton asentamisesta Oy Gustav Pauligin kanssa. Seuraavana vuonna myös Oy Karl Fazer Ab allekirjoitti sopimuksen.

Kun 80-luvun loppupuolella aloitettiin myynti Baltian maihin pidettiin sitä uria aukovana uutena asiana. Todellisuudessa Suomen IBM hoiti yhteyksiä eteläisiin naapureihinsa jo 30-luvulla. Rolf Hurup kirjoitti esimerkiksi virolaiselle E. Uustalille, että hän voi aloittaa ajantarkkailu- ja Electromatic-laitteiden myynnin Virossa, mutta hän työskentelee siinä tapauksessa Helsingissä olevan Lars Hongellin alaisena. Suomesta yritettiin mm. järjestää IBM:n mainosfilmin esitys Tallinnassa, mutta moinen kuitenkin kiellettiin filmin palovaarallisuuden vuoksi (20). Kun kolmen virolaisen pankin edustajat olivat kyseisenä vuonna matkalla pankkialan kongressiin Pariisiin, kirjoitettiin Helsingistä saksalaiselle sisaryhtiölle ja kerrottiin, että kyseiset herrat, joihin suomalainen myyntimies oli ollut Virossa käydessään yhteydessä, ovat matkustaessaan kiinnostuneet pysähtymään Berliinissä tutustuakseen pankkisovelluksiin. Paitsi virolaisten tutustumismatkoja hoidettiin vastaavia esittelyjä suomalaisillekin yrityksille. Esittelyissä kävivät ennen sotaa ainakin Suomen Mineraalikutomo, Suomen Mineraaliöljy, Pohjoismaiden Yhdyspankki ja Helsingin Säästöpankki. Kellopuolellakin oltiin aktiivisia kauppoja hierottiin sellaisten yhtiöiden kanssa kuin Helsingin Sanomat, SOK, Vaajakoski ja F.Tilgman.

Ensimmäinen sähkökirjoituskone myytiin jo ensimmäisen toimintavuoden aikana. Asiakkaana Hufvudstadsbladet. Kauppa herätti laajempaakin mielenkiintoa, sillä esimerkiksi Belgian IBM kyseli kirjeessään, millä erikoisilla myyntiargumenteilla moinen kauppa oli saatu aikaan sanomalehden kanssa (21).

IBM:n pääyhtiön uusi toimitalo valmistui ja sinne haluttiin taideteoksia jokaisesta IBM-maasta. Tarkoitus oli koristaa rakennuksen suuri neuvotteluhuone näillä eri maiden nykytaiteen teoksilla (22). Mistään dokumentista ei ole selvinnyt, lähetettiinkö Suomesta joku teos tähän kokoelmaan, ja jos niin mikä, ja kenen tekemä. Joidenkin henkilöiden muistikuvissa puhutaan jostakin Tapio Wirkkalan työstä, mutta oliko silloin 22-vuotias Wirkkala jo sellainen taiteilija, että hänen työnsä olisi tullut valituksi?

Vuoden 1937 aikana päätettiin muuttaa Euroopassa toimivien IBM-yhtiöiden nimet Watson Business Machines-yhtiöiksi. Tammikuuhun 1938 mennessä jo kuusi maata oli hoitanut

tuon nimenmuutoksen. Suomessa asia hoitui toukokuussa 1938. Kaupparekisterin merkintä 2.5.1938. Yhtiön nimi oli oleva tästedespäin Oy Watson Business Machines Ab.

Vuoden 1938 toukokuussa Rolf Hurup erosi Oy Watson Business Machines Ab:n toimitusjohtajan virasta. Kokouksessaan toukokuun 30. päivänä hallitus kirjasi eron ja määräsi Einar Dickmanin hoitamaan toistaiseksi yhtiön toimitusjohtajan tehtäviä. Joulukuun 13. päivän kokouksessa hallitus nimitti hänet virallisesti yhtiön toimitusjohtajaksi (23).

Ensimmäisen toimintavuoden tappio 94.961,14 markkaa oli kuluttanut käytännössä koko osakepääoman, joten seuraavana vuonna osakepääoma oli suorastaan pakko korottaa. Uusi luku oli 300.000 markkaa. Toisena toimintavuonnaan yhtiö teki edelleenkin tappiota, mutta se oli jo huomattavasti pienentynyt. Summa oli vain kolmannes edellisen vuoden luvusta.

Yhtiön toimintaa arvioitaessa on huomattava, että Suomessa toimiva IBM-yhtiö myi sekä kellolaitteistot että kirjoituskoneet edelleen asiakkailleen päämiehensä lukuun. Sen sijaan taulukointikoneet, jotka nekin olivat IBM:n Foreign Divisionin omistamia, vuokrattiin asiakkaille. Suomessa toimiva yhtiö siis vain välitti niitä asiakkaidensa käyttöön ja sai siitä toiminnasta provisiona tietyn prosentin laitteiden vuokrasta oman toimintansa kattamiseen. Itse vuokrat maksettiin suoraan pääyhtiölle tai sen edustajalle Foreign Divisionille Euroopassa Yhdysvaltain dollareina.

Myös yrityksiä virolaisten asiakkaiden hankkimiseksi oli runsaasti. Siitä kertoo vaikkapa Gunnar Strengellin kirje F.R. Cowlesille Varsovan Watson-yhtiöön. Asiakasehdokkaina Virossa olivat ainakin Tilastokeskus, Linna Kassa, Elektriaa (sähkölaitos), Raudteevalitsus (Valtion Rautatiet), Postivalitsus (Posti- ja telelaitos) sekä Voieksport (ilmeisesti virolainen Valio) (24). Seuraavana vuonna asiakas nimeltä Estakland valitti käytössään olevien koneiden huonoa kuntoa, joten paikalle lähetettiin tarkastaja, joka kirjeessään totesi, että lävistyskoneet ja lajittelija toimivat niin kuin pitikin, koska Engberg oli juuri käynyt huoltamassa ne. Sen sijaan taulukointikoneessa oli ollut pieni vika, jonka tarkastaja samalla korjasi (25).

Marraskuun alusta 1938 vuokrattiin yhtiön käyttöön sopiva huoneisto Kasarminkatu 44:stä 7500 markan kuukausivuokralla. Huoneistoon kuului vuokrasopimuksen mukaan 10 huo-

netta, 2 wc:tä sekä eteinen ja lisäksi oikeus pitää valomainosta kyseisen talon seinässä (26).

Tuon vuoden syyskuuhun mennessä yhtiön henkilökunnan määrä oli kohonnut alkuperäisestä neljästä yli kolminkertaiseksi. Palveluksessa nimittäin oli jo 14 henkilöä. Mukaanlukien juoksupojan ja siivoojan, jotka henkilöluettelossakin mainitaan. Tulostakin alkoi syntyä.

Tarjouksia kirjoitettiin, sopimuksia solmittiin ja henkilökunnan koulutuksesta huolehdittiin. Esimerkiksi Bengt Grönholm osallistui vuoden 1939 alkupuolella Sales Schoolin kurssille Hollannissa. Vuoden 1938 viimeisessä kokouksessaan 13. joulukuuta hallitus nimitti Einar Dickmanin, joka oli alkuvuodesta toiminut virkaatekevänä toimitusjohtajana, yhtiön varsinaiseksi toimitusjohtajaksi.

Ajantarkkailulaitteiden myynti oli edelleenkin vilkasta. Uusiksi asiakkaiksi saatiin mm. Fazerin konditoria ja ravintola, Myllykosken paperitehdas sekä Siemens Vaasa. Reikäkorttikonekauppoja käytiin mm. Henkivakuutusyhtiö Salaman kanssa, jolla oli ennestään asennettuna Powersilta ostetut koneet. Jotta vanhojen koneiden ongelma olisi saatu ratkaistua, tarjoutui Watson-yhtiö ostamaan nuo asiakkaalle asennetut laitteet erikseen neuvoteltavaa korvausta vastaan (27). Sopimus Salaman kanssa solmittiin kesäkuu 22. päivänä 1939 (28).

Taas oli aika muuttaa yhtiön nimeä. Kaupparekisteriin merkittiin 28.8.1939 yhtiön uusi lyhennetty nimi Oy Watson Ab. Henkilökunta oli edelleenkin pieni, joten jokainen joutui hoitamaan useita tehtäviä. Tästä todella havainnollisen esimerkin antaa kesäkuussa 1939 solmittu piirisopimus, jonka toisaalta on allekirjoittanut myyjä Einar Dickman ja toisaalta yhtiön toimitusjohtaja Einar Dickman (29).

Talvisota ja välirauhan aika

Euroopan rauhattomuus lisääntyi vuoden 1938 aikana ja sen vaikutukset alkoivat näkyä Suomessakin. Kyseisen vuoden elokuussa pidettiin Karjalan Kannaksella suuret sotaharjoitukset, joihin Gösta Engbergkin joutui osallistumaan reserviläisenä. Kun huoltoa tarvittiin reikäkorttikoneille noiden muutamien viikkojenkin aikana, pyydettiin Ruotsista apua asioiden hoitamiseen.

Yhtiön hallituksen kokouksessa 3.5.1939 hallituksen kokoonpanoksi tuli Carl Enckell, Jack.E.Holt (yhtiön toimitusjohtaja 28.1.1937-31.12.1937), norjalainen Nils Juel, Einar Dickman sekä Eric Alenius.

Kesäkuussa Gustav Pauligin Hugo Riska ilmaisi tyytyväisyytensä reikäkorttimenetelmään raportissaan kyseisen yrityksen laskutus- ja varastokirjanpidon sovelluksista (30).

Oy Strömberg Ab:n kanssa solmittiin sopimus reikäkorttikoneiden toimittamisesta ko. yhtiön käyttöön vuoden 1940 tammikuun alkuun mennessä. Joulukuun 27 päivänä 1939 sodan jo alettua, todettiin Watson-yhtiön hallituksen pöytäkirjassa, ettei noita koneita voida toimittaa ajoissa, sillä yhtiön henkilökunta on suurelta osin asepalveluksessa. Asiasta päätettiin välittömästi ilmoittaa Strömbergille. Asiakas kuitenkin halusi ja ilmeisesti tarvitsikin koneita käyttöönsä seuraavan vuoden alusta, joten ilmoitusta seurasi tulikivenkatkuinen kirje, jossa kategorisesti kerrottiin, ettei asiakas ollenkaan ymmärrä, mitä tekemistä sotatilalla on Strömbergin ja Watson-yhtiön välisen sopimuksen kanssa. Kirjeessään Strömberg lisäksi kertoi Watson-yhtiön olevan täydessä vastuussa niistä vahingoista, joita heille koneiden asentamattomuudesta aiheutuu (31).

Hallituksen kokouksessa 27.12.1939 todettiin mm., että koneiden huollossa työskennellyt Bengt Lindberg sodan alettua ilmoitti muuttavansa Ruotsiin, ja ettei hän enää tule takaisin. Pöytäkirjan mukaan hallitus näin ollen katsoi hänen työsuhteensa loppuneeksi. Samoin todettiin, että huollossa työskennellyt toinen huoltomies oli kadonnut mitään ilmoittamatta työpaikaltaan. Hänenkin epäiltiin menneen Ruotsiin. Todettiin hänenkin työsuhteensa päättyneeksi. Päättymisestä päätettiin ilmoittaa ao. henkilölle, mikäli hänen olinpaikkansa saadaan

selville (32). Nämä maasta kiireellä poistuneet henkilöt olivat Ruotsin kansalaisia, joten muutto sinällään oli ymmärrettävä. Jopa Watson-yhtiö lainasi Lindbergille 100 dollaria vastaavan summan hänen perheensä muuttoon.

Joulukuun viimeisinä päivinä lähetettiin kaikille asiakkaille kirjeet, joissa kerrottiin, ettei yhtiö pysty silloisessa tilanteessa, ja henkilökunnan suurelta osin ollessa asepalveluksessa, tarjoamaan samaa palvelua kuin aikaisemmin. Kirjeessä luvattiin, että yhtiö pyrkii saamaan ulkomailta tilapäistä työvoimaa asioita hoitamaan, mutta sen saanti ei ole varmaa (33).

Talvisota herätti IBM-maiden piirissä myötätuntoa Suomea kohtaan. 13.12.1939 vastaanotettiin sähke, jossa pääyhtiö ilmoitti lahjoittaneensa Suomen tuki-keräykseen 2.500 dollaria. Samalla pääyhtiö toivoi, että tytäryhtiö Suomessa tekisi pääyhtiön nimissä 5.000 dollarin (virallisen kurssin mukaan 244.250 markan) lahjoituksen. Lahjoitukset eivät loppuneet tähän, vaan tammikuun lopussa Belgian Watson-yhtiön lähettämässä kirjeessä kerrottiin yhtiön henkilökunnan keskuudessa suoritetusta keräyksestä, jonka tuloksena oli kirjeen mukaan liitetty 2.150 Belgian frangin arvoinen shekki. Kirjeessä toivottiiin, että Suomen Watson-yhtiö lahjoittaisi rahat johonkin humanitaariseen tarkoitukseen (34). Summa lahjoitettiin Lotta-Svärd-järjestölle. Saatu lahjoitus saattaa tuntua nykyisillä valuuttakursseilla pieneltä, mutta talvisodan aikoina se vastasi yli kymmenkertaista määrää meidän markkojamme. Kun sitä verrataan Suomen Watson-yhtiön kuukausittain 14 hengen työntekijämäärälleen maksamiin palkkoihin (47.800 markkaa syyskuussa 1938), saadaan sopiva vertailupohja. Kaikkiaan lahjoituksia tuli niin paljon, että yhtiön hallitus kokouksessaan 4. maaliskuuta 1940 saattoi päättää 10.000 dollarin (vajaan puolen miljoonan markan, eli runsaan kymmenen kuukauden palkkoja vastaavan summan) lahjoittamisesta Tasavallan Presidentin rahastolle kaatuneiden sotilaiden hädänalaisessa asemassa olevien omaisten tukemiseen.

105-päiväinen sota saattoi yhtiön moniin vaikeuksiin. Miespuolinen henkilöstö oli valtaosin asepalveluksessa. Yhdestätoista miespuolisesta oli työssä vain neljä. Koneiden huoltaminen vaikeutui sekä tästä syystä, että tuonnin vaikeutumisesta johtuen, sillä varaosia ei ollut varastossa kovinkaan runsaasti. Kun asiakkaiden konehuoneet lisäksi monessa tapauksessa evakuoitiin pois Helsingistä, oli laitteiden huoltaminen sitäkin vaikeampaa. Asiakkaat saivat useassa tapauksessa tyytyä

vain kirjeitse annettuihin ohjeisiin vian poistamiseksi. Sitä kuvaa esimerkiksi maaliskuun 11. päivänä 1940 Tilastollisen Päätoimiston Uuteenkaarlepyyhyn evakuoidun konehuoneen Mether-Borgströmille lähetetty kirje, jossa neuvotaan sekä kuvin että sanoin, miten kone säädetään niin, että lukuharjat eivät polta vastakappaleena olevaa valssia (35).

Yhtiön henkilökunta tunsi myös vastuuta sodan uhreista, niinpä talvisodan päätyttyä nimettiin kaksi sotaorpoa yhtiön kummilapsiksi. Lapset, joiden isä oli kaatunut 16.2.1940, olivat Soini Antero Järvi ja Orvokki Julia Järvi Jokioisista. E.Monnberg keräsi kuukausittain henkilökunnalta itse kunkin avustusosuuden, joka kirjattiin pieneen (onneksi säilyneeseen) sinikantiseen vihkoon. Kerätyt rahat talletettiin Helsingin Osakepankkiin, josta niitä sitten käytettiin 550 markkaa kuukaudessa lasten avustamiseen. Sen lisäksi lapsia muistettiin syntymäpäivälahjoilla tai hankittiin vaikkapa kengät silloin, kun jompi kumpi sellaisia tarvitsi (36).

Ruotsissa alettiin painaa Watson-yhtiöiden lehteä "Watson Nyheter", jota jaettiin rauhan tultua myös suomalaisille asiakkaille (37).

Sota oli tuonut mukanaan kaikenlaisia rajoituksia myös tuontiin. Eräs tällainen rajoitus muodostui lisenssikäytännöstä, jota sekä asiakkaat että itse Watson-yhtiö joutuivat opiskelemaan. Sitä kuvaa Sampolle 5. kesäkuuta 1940 lähetetty kirje, jossa kerrotaan, ettei Watson-yhtiö ole saanut lisenssiä Sampon tilaamille reikäkorteille, koska anojan tulee olla tilatun tavaran "loppukäyttäjä". Niinpä Sampoa kehoitetaan itse hakemaan lisenssiä kyseistä tilausta varten (38).

Edelläolevasta jo kävi ilmi, että myös reikäkortit olivat tuohon aikaan tuontitavaraa. Sota, joka oli laajentunut koko Eurooppaan, teki yhteydet ulkomaille epävarmoiksi, joten markkinat olivat avoinna kotimaiselle kilpailulle. Kesäkuussa lähetetyssä kirjeessä todetaankin, että kotimaastakin voisi saada reikäkortteja tiettyyn hintaan, mikäli Watson yhtiö olisi kiinnostunut jälleenmyymään niitä. Myyntipalkkiokin olisi noissa korteissa 50% prosenttia korkeampi, kuin mitä Suomen Watson-yhtiö sai välittämistään ruotsalaisista korteista (39). Tosin hinta tuhannelta kortilta oli IBM-hintaa korkeampi. Jotta kotimaisten korttien laatu saataisiin selvitettyä, lähetettiin kortteja pääyhtiölle testattavaksi ja analysoitavaksi (40).

Elokuussa 1940 Einar Dickman kävi Ruotsin Watson-yhtiössä tavaten muun muassa Anders Palmen ja tu

tustuen korttipainon toimintaan. Ilmeisesti juuri tämän käynnin tuloksena syntyi ajatus perustaa Suomen Watson-yhtiölle oma korttipaino. Dickman oli laskeskellut, että kun Suomi siirtää omien korttiensa painamisen Ruotsista, pienenee siellä korttipainon työmäärä niin paljon, että yksi painokone vapautuisi. Se voitaisiin siis siirtää Suomeen. Idea välitettiin Euroopan pääkonttoriin ja sitä kautta siis myös Ruotsiin. Thalmen vastaus P. Taylorille oli kuitenkin kielteinen Ruotsissa kun kaikille painokoneille riittäisi töitä. Ajatus korttipainosta Suomessa oli näin kuitenkin herätetty. Paperitarjouksia pyydettiin suomalaisilta paperitehtailta. Kirjeenvaihtoa käytiin Geneven kanssa, joka suhtautui epäillen paperitehtaan tarjoukseen toimittaa kartonki valmiiksi reikäkortin levyiseksi leikattuina rullina. Niinpä Genevestä tuli tarkkoja ohjeita noiden rullien pakkaamisesta siten, että rullien reunat eivät vain vioittuisi (41).

Kokouksessaan lokakuun 14. päivänä yhtiön hallitus totesi muun muassa, että yhtiö on kesäkuusta alkaen pienentänyt kuukausittain sitä 820.000 markan velkasaldoa, joka syntyi, kun Thomas Watson päätti lahjoittaa yhtiön varoista kaikkiaan 15.000 dollaria hyväntekeväisyyteen ja sitä kautta Suomen vapaustaistelun tukemiseen.

Välirauhan aikana ehdittiin maahan saada, osittain Petsamon Liinahamarin kautta, PYP:n tarvitsemat koneet. Lokakuussa 1940 uskottiin, että ne saadaan asennettua asiakkaan käyttöön jo marraskuun aikana (42). Kaikeksi onneksi niitä ei kuitenkaan tapahtunut, sillä noista koneista muodostui pian alkaneen jatkosodan aikana koko toiminnan kannalta elintärkeä varaosavarasto. Jatkosodan loputtua ja osien tuonnin näin avauduttua ei PYP:n koneista ollut jäljellä käytännöllisesti katsoen muuta kuin peltikuoret.

1940 oli palvelukeskuksen (Service Bureau) sen silloiseen kokoon nähden työteliäs vuosi. Sosiaaliselle tutkimustoimistolle tarjottiin 50.000 kortin tilastojen tekemistä siten, että asiakkaalle vuokrattaisiin lävistyskoneet, mutta itse tilastointi tehtäisiin palvelukeskuksessa. Kansaneläkelakikin oli tulossa voimaan ja sitä varten kaikki vakuutettujen tiedot oli lävistettävä reikäkorteille. Työ aloitettiin vuoden 1940 lopulla palvelukeskuksessa ja se työllisti parhaimmillaan runsaat neljäkymmentä lävistäjää (43). Kaikkiaan kortisto tuolloin kattoi noin kaksi miljoonaa vakuutettua, joita kutakin varten oli lävistettävä useita kortteja. Lävistystyön jälkeen kortistot lajiteltiin ja niistä ajettiin kaksi listaa, toinen kunnittain ja toinen koko

maan kattavana aakkosjärjestyksessä. Lisäksi työhön kuului kunnille lähetettävien tilitysluetteloiden laatiminen (44).

Koko Länsi-Eurooppaan laajentuneen sodan vaikutukset alkoivat tuntua eri asioissa. A.W.Holder ilmoitti Genevestä, että Saksan hallitus oli kieltänyt kaiken ajantarkkailulaitteiden viennin muihin maihin (45). Näin oleellinen osa Watson-yhtiön liiketoimintaa Suomessa oli tyystin pysähtymässä. Tulevat tapahtumat seuraavan vuoden puolivälissä muuttivat kuitenkin tilanteen Suomen ja ajantarkkailulaitteiden kaupan osalta. Lisenssikäytäntö vaikeutti varaosien saantia USA:sta, joten Suomesta pyydettiin, että osia lähetettäisiin pienissä postipaketeissa, joiden arvo olisi korkeintaan 10 dollaria, jolloin niiden vastaanottamiseen ei tarvittaisi ollenkaan lisenssiä. Eipä onnistunut, sillä sotatilan vallitessa Euroopassa USA:n postihallitus ei sallinut postipakettien lähettämistä Suomeen (46). Varaosien saanti Eurooppaan vaikeutui kaiken aikaa ja joulukuun lopulla voitiin vain todeta, että muutamiin maihin varaosia toimitettiin Endicotista rajoitetusti ja toisiin ei enää ollenkaan. Jonkun verran varaosia oli saatavissa Pariisin ja Milanon tehtailta. Ne eivät kuitenkaan pystyneet toimittamaan tavallisen käytännön mukaan kuukausittaisia asennuskantaan perustuvia varaosalähetyksiä. Sen sijaan maiden oli tilattava osia vain tarpeen mukaan ja yksilöiden tarvittavat osat tilauksessa (47).

Sotaakäyvät maat olivat luonnollisestikin huolissaan Euroopassa liikkuvista koneista. Eiväthän ne vain joudu hyödyttämään vastapuolen sotaponnisteluja. Niinpä Englannin lähetystö otti yhteyttä Suomen Watson-yhtiöön ja vaati vakuutusta siitä, että Englannista mahdollisesti toimitettavia koneita tai laitteita ei siirretä Suomesta muualle kuin Brittiläisen Kansainyhteisön maihin. Neuvotteluissa lähetystö suostui tekemään poikkeuksen vain Ruotsin suhteen. Sinne noita koneita ja laitteita siis voitaisiin viedä edelleenkin (48).

Vanhat pienet asiatkin ilmestyivät yhtäkkiä esille osoittamaan, kuinka tarkkaa Geneven kontrolli oli. Aikaisemmin mainittu Lindberg, joka muutti takaisin Ruotsiin talvisodan alkaessa sai silloin 100 dollaria muuttorahaa lainaksi. Joulukuussa Geneven konttorin huolto-osastolta tuli kysely, miksei tuota summaa ole maksettu takaisin. Einar Dickman vastasi runsaan viikon kuluttua kertoen, että kyseinen henkilö poistui maasta ensimmäisenä sotapäivänä laivalla, joka oli nimenomaan tarkoitettu Ruotsin kansalaisten evakuoimiseen. Sen

jälkeen Lindberg oli Ruotsissa työttömänä, eikä näin voinut maksaa lainaansa takaisin (49).

Vuoden 1941 alussa reikäkorttien aikaisemmin käsitelty saantiongelma tuntui ratkenneen, sillä maahan saatiin pitkien neuvottelujen jälkeen lasku niiden painamiseen sopivasta painokoneesta sekä korttien leikkaamiseen tarvittavista laitteista. Tuntui, että tällä alueella Suomi selviäisi sodan yli ilman, että asiakkaiden reikäkorttiosastot pysähtyisivät korttipulaan (50). Alkoi kuitenkin uusien vaikeuksien kausi. Alkoi taistelu kartongin laadusta ja siitä, minkälaisissa rullissa, ja minkälaisten hylsyjen ympärille nuo rullat on kerittävä. Se johti jopa koko konetoimituksen peruuttamiseen. Geneve kuitenkin rauhoitteli suomalaisia ja ihmetteli, miksei Suomen kaltaisessa paperiteollisuusmaassa pystyttäisi tuottamaan tasalaatuista kartonkia reikäkortteja varten (51).

Puuttuvat tai ainakin vaikeutuvat yhteydet heijastuivat myös P. Taylorin kirjeessä, jossa Einar Dickmanille annettiin oikeus kerätä Suomen Watson-yhtiölle tulevia maksuja Suomen markoissa kunkin päivän dollarikurssin mukaisena sen sijaan, että ne olisi pyritty suorittamaan pääyhtiölle dollareissa (52). Näin tapahtuikin koko pitkän jatkosodan ajan. Maksut kerättiin erilliselle tilille pankkiin ja osa niistä muutettiin myöhemmin valtion obligatioiksi.

Koneiden saannissa jouduttiin tilanteeseen, jossa tehtaalta ei ollut saatavissa uusia koneita. Tässä tilanteessa oli tarvittavia koneita metsästettävä muista Euroopan maista, joissa asiakas mahdollisesti oli luopunut jonkin koneen käytöstä. Esimerkiksi palvelukeskuksen taulukointikoneeseen Kelan työhön tarvittu lomakkeen syöttölaite (Bill Feed) onnistuttiin Geneven avustuksella saamaan Budapestista (53).

Jatkosodan aika

Jatkosodan ajasta tuli huomattavasti vajaan neljä kuukautta kestänyttä talvisotaa vaikeampi jakso yhtiölle. Tuonti Yhdysvalloista ja Englannista katkesi. Kirjeyhteyskin USA:han tuli mahdottomaksi. Samaan aikaan suurin osa henkilökunnasta oli asepalveluksessa, jopa pari hallituksen jäsentä, yhtiön lakimies ja toimitusjohtajakin olivat mobilisoitujen listalla

Heti sodan alussa yhtiö sai tiedon ensimmäisestä uhrista. Reikäkorttikoneiden huollossa toiminut Nikolai Elfving, joka palveli 4/JR 47:ssä eli Vallilan rykmentissä, kaatui alikersanttina Nuijamaalla 13.7.1941 (54). Elfvingin kaatuminen herätti myötätuntoa muissa eurooppalaisissa Watson-yhtiöissä. Surunvalitteluja tuli Suomeen niin Genevestä, Belgiasta kuin Turkistakin.

Elokuussa Genevestä kyseltiin, miten reikäkorttikoneiden huolto aiotaan hoitaa Suomessa, kun kaikki huoltomiehet ovat asepalveluksessa. Samalla ehdotettiin, että jospa kyseisten elintärkeiden huoltomiesten sallittaisiin aika ajoittain sotimisen välissä tehdä varsinaiseen ammattiinsa kuuluvia huoltotöitä (55). Näin osittain tapahtuikin. Ensin Ekman ja myöhemmin Engberg pääsivät syyskuussa viikon lomalle ja todellakin suorittivat sinä aikana tärkeimmät huoltotyöt, mutta enempi joustaminen ei sitten sopinutkaan armeijan kuvioihin, joten tilanne oli todella vaikea. Aluksi asia yritettiin hoitaa lainaamalla Ruotsista joku huoltomies suorittamaan tärkeimpiä korjaustöitä, mutta se ei taas sopinut Ruotsin kuvioihin. Oli siis yritettävä löytää muita ratkaisuja. Siinä tarkoituksessa otettiin yhteyksiä niin Norjaan kuin Puolaankin Geneven myötämielisellä tuella (56). Syyskuun 19.päivän jälkeen oli koneiden huolto käytännöllisesti katsoen täysin pysähdyksissä, jota K.Ojama valitti 21. lokakuuta kirjeessään H.Elmerille. Toki kellopuolella oli yksi huoltomies sentään säästynyt sotaisista tehtävistä, mutta kellotiedoilla kun ei oikein korjattu taulukointikoneita (57), vaikka sitäkin oli yritettävä.

Rahaa alkoi kertyä yhtiön tilille Suomessa, koska palkkoja ei tarvinnut maksaa kuin muutamalle hengelle. Saihan suuri osa henkilökunnasta sotilaskuukausipalkkaa. Varojen makuuttaminen pankkitilillä ei ollut kovinkaan tuottavaa, joten Genevelle ehdotettiin, että osalla kertyneistä varoista ostettaisiin juuri

liikkeelle laskettua Työn ja Taistelun lainaa. Lupa saatiin ja 100.000 markalla hankittiin valtion lainan obligatioita (58).

Yhtäkkiä näkyi pieni toivon välähdys koneiden huoltopuolellakin. Pariisi nimittäin ilmoitti, että Puolasta olisi saatavissa Suomeen huoltomies nimeltä Klosinski (59). Asiaan luonnollisesti tartuttiin suurella innolla. Jo samana päivänä lähti Puolan Watson-yhtiölle sähke sekä kirjeessä yksityiskohtaiset toimintaohjeet tarvittavien papereiden hankkimiseksi Klosinskille. Sitten ei tapahtunutkaan mitään. Varsova ei reagoinut millään tavalla. Maahantulolupa lähetettiin Klosinskille marraskuun alussa, mutta mitään ei tapahtunut. Saman kuukauden 19. päivänä lähti sitten sähke Geneveen, joka vastauksessaan kummasteli asian saamia uusia käänteitä. Sitten heräsi Varsovakin. 28. marraskuuta tuli kirje , jossa ilmoitettiin, että Klosinski ei olekaan tulossa Suomeen, sillä hän on mennyt Saksaan kurssille, joka kestää tammikuun loppuun. Joulukuun 8. päivänä lähetti Genevekin kirjeen asiasta todeten, ettei muuta ratkaisua Suomen ongelmaan ole kuin juuri kyseinen Klosinski. Geneve kertoi odottavansa Berliinin selitystä asiassa. Asiasta kirjoitettiin myös Berliiniin, josta 23.12. saatu vastaus ei antanut toivoa Klosinskin saamisesta Suomeen. Sen jälkeen ei ainakaan dokumenttien mukaan Klosinskista sen enempää kuin muistakaan ulkomaan avuista kuulunut enää sanaakaan (60). Joulukuussa sotatoimissa tapahtui muutos. Hyökkäyksestä siirryttiin asemasotaan, joka mahdollisti joidenkin ikäluokkien kotiuttamisen kevään aikana. Näin Watson-yhtiönkin huoltopulmat hieman helpponivat.

Kauppaakin toki tehtiin ja kilpailu oli joskus ankaraa Powersin kanssa. Lokakuussa 1941 Watson-yhtiö voitti tällaisen kovan kilpailun. Kansaneläkelaitos teki nimittäin sopimuksen reikäkorttilaitteiston asentamisesta. Tarvittavat laitteet saatiin Fazerilta vapautuneista koneista. Fazer nimittäin luopui laitteistaan, koska makeisten tuotanto oli raaka-ainepulasta johtuen käytännössä tyystin loppunut (61).

Hallituksen kokouksessa 30. tammikuuta oli läsnä myös yhtiön toimitusjohtaja, joka oli lomalla asepalveluksesta. Kokouksessa käsiteltiin sota-ajan aiheuttamaa inflatiota ja sen vaikutusta palkkoihin. Todettiin, että yleisesti palkat ovat nousseet 20%, jota päätettiin noudattaa keskimääräisenä lukuna myös Watson yhtiöidenkin palkoissa. Lisäksi päätettiin maksaa itsekullekin yhden kuukauden palkka eräänlaisena kalliinajan lisänä menneiltä kuukausilta (62). Samassa kokouksessa hallitus

päätti, että Bengt Grönholm hoitaa yhtiön toimistoa siihen asti, kunnes E.Dickman vapautuu asepalveluksesta.

Huoltovaikeudet kasaantuivat edelleenkin, vaikka Ruotsista olikin saatu tilapäistä apua kaikkein suurimpien ongelmien poistamiseksi. Helmikuussa 1942 Sampo valitti, että toinen heille vuokrattu lävistyskone oli ollut jo neljä kuukautta epäkunnossa, vaikka he ovat olleet jo 20-luvulta lähtien IBM-asiakkaita. Watson-yhtiö lähetti valittelukirjeen lävistyskoneen tilasta ja ehdotti ratkaisuna neljän kuukauden vuokrien hyvittämistä korvauksena (63). Kirjettä täydennettiin uudella kesäkuun 3 päivänä päivätyllä kirjeellä, jossa todetaan, että kyseinen lävistyskone on niin huonossa kunnossa, ettei sitä saada ilman täydellistä huoltoa toimintakuntoon. Tästä syystä Watson-yhtiö ilmoitti, ettei se veloita koneesta sen luppoajalta vuokraa.

Keväällä 1942 vanhimpien ikäluokkien kotiutus oli saatu käyntiin. Toimitusjohtajakin palasi työpaikalleen. Palveluksessa oli myös sentään yksi kokoaikainen reikäkorttikoneiden huoltomies eli Engberg.

Omasta reikäkorttien painokoneesta tuli vihdoin totta loppukesällä 1942, kun Ruotsista saatiin käytetty kone, jonka kapasiteetti salli noin kuuden miljoonan kortin vuosituotannon. Kankaan paperitehtaan kanssa oli tehty sopimus reikäkorttikartongin toimittamisesta ja kartonkia oli testattu useampaan kertaan pääyhtiön laboratoriossa. Kaikesta huolimatta tehdas ei pystynyt pitämään kartonkiaan tasalaatuisena. Mittatarkkuus kärsi paperin kutistuessa osin poikkeavissa säilytysoloissa. Kartongin paksuus vaihteli erästä toiseen ja jopa samankin erän sisällä. Mm. näistä syistä johtuen sekä Watson-yhtiölle sekä ennen kaikkea sen asiakkaille syntyi monia vaikeuksia. Reikäkorteista valitettiin Watson-yhtiölle ja osa toimituksista jouduttiin korvaamaan uudella paremmin mitat täyttävällä korttierällä (64). Asiasta käytiin vilkasta kirjeenvaihtoa Kankaan paperitehtaan kanssa, joka parhaan kykynsä mukaan opiskeli reikäkorttikartongin valmistusta.

Sotaa käyvässä ja yleisen hintasäännöstelyn maassa todella kaikki oli säännösteltyä. Niinpä toukokuussa haettiin Kansahuoltoministeriöltä vahvistusta omassa korttipainossa valmistettujen reikäkorttien myyntihinnalle (65). Jopa reikäkorttien pakkaamiseen tarvittavien pahvilaatikoidenkin oli saatava vahvistus hinnalleen, kuten 22.6.1943 sitä varten laaditun kustannuslaskelman lähettäminen Kansanhuoltoministeriöön

vahvistettavaksi osoittaa.

Taulukointikonealalla toimiminen poikkeusoloissa poiki monia yllättäviä sivutehtäviä. Watson-yhtiö esimerkiksi välitti asiakkaille Merivaaran valmistamia reikäkorttikaappeja, kuten Sampon kaappitilaus 27.8.1942 osoittaa (66). Yksinkertaisintahan olisi ollut, että asiakas olisi tilannut tarvitsemansa kaapit suoraan niiden valmistajalta

Kokouksessaan 3.11.1942 hallitus käsitteli huolestuneeseen sävyyn yhtiön taloudellista tilannetta. Kaupankäynti oli hyvin rajoitettua, joten uusien tulojen hankkiminen ei tullut kysymykseen, vaikka inflation vaikutuksesta menot olivat kasvaneet. Liioin asennettujen koneiden vuokria ei voitu korottaa, koska vuokrasopimukset oli tehty dollarimääräisinä pääyhtiön ja asiakkaan välillä. Konttoritiloistakaan ei voitu luopua, koska niihin oli kaiken entisen lisäksi mahdutettu oma korttipainokin. Yhden ainoan huoneen vuokraaminen johonkin toiseen käyttöön toki katsottiin mahdolliseksi. Varsinaista ratkaisua ongelmaan ei kuitenkaan löytynyt (67). Niinpä parin voitollisen vuoden jälkeen alkoikin taas useamman tappiollisen vuoden jakso, joka kääntyi uudelleen voitolliseksi vasta neljä vuotta maailmansodan päättymisen jälkeen vuonna 1949.

Vuoden 1943 aikana avautui mahdollisuus saada ainakin joitakin ajantarkkailulaitteiden malleja myyntiin. Deutsche Hollerith Maschinen G.m.b.H., eli yhtiö jonka ansiosta Klosinski ei koskaan tullut huoltamaan koneita Suomeen, ryhtyi toimittamaan rajoitetusti laitteita suomalaisten tilausten mukaisesti (68). Sen sijaan yhteydet muualle loppuivat tyystin. Ruotsin Watson-yhtiö ilmoitti 15.4.1943 saapuneella kirjeellään, että pääyhtiö, I.B.M., oli määrännyt sen katkaisemaan kaikki liikeyhteytensä Suomen Watson-yhtiöön (69). Syynä tähän oli ilmeisesti se, että USA sotaakäyvänä valtiona oli aikaisemmin katkaissut diplomaattiset suhteensa Suomeen. Muutenkin IBM:n ote eurooppalaisista Watson-yhtiöistä oli murentunut. Hallituksen puheenjohtajan Carl Enckelin käydessä muissa asioissa Sveitsissä oli näistä seikoista käyty keskusteluja hänen ja IBM:n Euroopan johdon — tai johdon sen osan kanssa, joka vielä oli olemassa. USA:n kansalaiset olivat silloin jo pääosin siirtyneet takaisin kotimaahansa (70).

Virallisesta yhteyksien katkeamisesta huolimatta kokeiltiin saataisiinko yhteyttä pääyhtiöön. 2.7.1943 hallituksen kokouksen pöytäkirjassa todetaan, että Suomen Pankin hyväksymänä lähetetty 5.300 dollarin maksu oli palautettu USA:sta,

koska USA:n viranomaiset kieltäytyivät välittämästä tätä maksua Suomesta. Rahat palautettiin yhtiön tilille.

Vuoden 1943 jälkipuoliskolla Pääesikunnan Sotatalousosasto otti yhteyttä ilmoittaen haluavansa asentaa käyttöönsä reikäkorttilaitteiston. Yhtiön hallitus tuumaili asiaa ja totesi, että uusia laitteita ei ole sodasta johtuen mahdollista saada, mutta PYP:lle tilattu laitteisto on käytettävissä, koska sitä ei ole asennettu pankin käyttöön, vaikka laitteet ilmeisesti olivatkin pankin tiloissa varastoituina. Todettiin, että jos pankki suostuu tekemään uuden vuokrasopimuksen laitteista, voisi se sen jälkeen luovuttaa laitteet tilapäisesti Pääesikunnan käyttöön (71).

Hallituksen kokouksessa 31.8.1943 tutkailtiin taas mahdollisuuksia kustannussäästöihin ,joita edelleenkin oli vain hyvin rajallinen määrä. Niinpä yhtiön konttoripäällikölle ehdotettiin, että hän yrittäisi hakea itselleen uutta työpaikkaa 1.12. mennessä. Samalla päätettiin, että 30.9 palveluksesta eroavan kassanhoitajan tilalle ei palkata uutta henkilöä.

13.11.1943 kirjoitti Watson-yhtiö Birger Törnblomille suosituskirjeen Saksan vastaavalle yhtiölle, koska Törnblom oli matkustamassa Pääesikunnan asioissa Berliiniin. Kirjeessä pyydettiin sisaryhtiöltä kaikkea mahdollista apua, mitä Törnblom mahdollisesti matkallaan tarvitsee.

Saman vuoden lopussa Watson-yhtiö allekirjoitti paperin, joka ei olisi sopinut pääyhtiön eettisiin kuvioihin. Silloin nimittäin E.Dickman Watson-yhtiön puolesta kirjoitti nimensä liitteineen kokonaista 15 konekirjoitusliuskaa pitkään Konttorikoneliikkeiden Yhdistyksen hintasopimukseen, joka yhtenäisti eri yhtiöiden kesken sekä koneiden myyntihinnat että niiden huoltohinnat. Toisaalta sopimuksella ei ollut mainittavaa käytännön vaikutusta, koska hinnat olivat jo säännösteltyjä Kansanhuollon toimesta. Toisaalta sopimuksen toinen oleellinen seikka alennusten tarjoamisen kielto ei sinällään koskenut Watson-yhtiötä, joka oli aina myynyt tuotteitaan kiinteään hintaan. Eikä Watson-yhtiöllä ollut mitään myytävääkään, koska tuonti oli jo aikoja sitten katkennut. Viimeiset 24 konetta oli myyty 1941. Ehkä sopimukseen liittymisellä oli kuitenkin joitain tarkoituksia, joita ei tänä päivänä enää pystytä selvittämään (72).

Vuoden 1943 aikana myynnin arvoksi tuli hiukan yli miljoona markkaa, josta korttipainon osuus oli runsaat 40%. Loppu muodostui todennäköisesti Saksasta ostetuista ajantarkkailu-

laitteista. Seuraavana vuonna myynti oli alle miljoonan ja reikäkorttipainon osuus siitä lähes 50%.

Seuraavan vuoden toukokuussa vanha asiakas Sampo joutui taas valittamaan koneidensa puuttellista huoltoa. Kahteen kuukauteen ei Turussa ollut näkynyt Watson-yhtiön huoltomiestä. Niinpä Sampo kehotti yhtiötä ryhtymään välittömästi sellaisiin toimenpiteisiin, että koneet saisivat säännöllistä huoltoa (73). Valituksia tuli muiltakin asiakkailta. Tullihallituksen tilastotoimisto ehdotti, että Watson-yhtiö pyrkisi saamaan huoltomiehilleen vapautuksen asepalveluksesta vetoamalla siihen, että reikäkorttikoneiden huolto on ehdoton edellytys virallisten ulkomaankauppatilastojen laatimiseksi ajallaan (74).

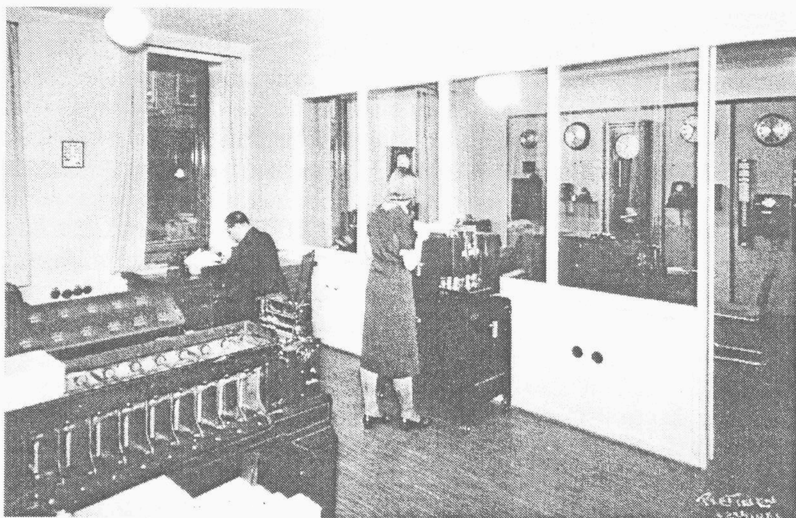
Aselevon tultua voimaan 1944 syksyllä Suomen ja Neuvostoliiton välillä ja suhteiden länsivaltoihin näin muututtua päätti yhtiön hallitus yrittää yhteyttä pääyhtiöön Ruotsin avustuksella lähettämällä edelleen toimitettavaksi katsauksen yhtiön tapahtumiin sotavuosina sekä toivelistan siitä, mitä laitteita ja muita asioita yhtiö tarvitsisi lähiaikoina rauhan taas palattua maailmaan (75).

Vuoden 1945 alussa Konttorikoneliikeiden Yhdistys lähetti uudet Kansanhuoltoministeriön hyväksymät konttorikoneiden huoltohinnat. Pari päivää myöhemmin samainen yhdistys ilmoitti, että Kansahuoltoministeriö oli päättänyt jakaa Radiotukku Oy:n hallussa olleet 233 kirjoituskonetta yhdistyksen jäsenille edelleen myytäväksi. Jos siis jollakin oli koneita, jaettiin ne tasapuolisuuden vuoksi yhdistyksen kaikille jäsenille myytäväksi. Tosin Watson-yhtiö ei noita koneita saanut - eikä kai halunnutkaan. Jako tapahtui edellisten vuosien myynnin suhteessa ja Watson-yhtiö myynti vuoden 1941 jälkeen oli ollut vuosittain tasan nolla konetta (76).

Einar Dickman vieraili maaliskuun 1945 alussa viisi päivää Ruotsin Watson-yhtiössä tutustuen tilanteeseen ja reikäkorttisovellusten kehitykseen menneiden vuosien aikana naapurimaasamme. Oikeastaan matkasta tuli odotettua pidempi, sillä liittoutuneiden valvontakomissio katkaisi Malmin lentokentän lentoliikenteen muutamaksi päiväksi, joten Dickman joutui odottamaan vapaata paikkaa laivavuoroon kokonaista neljä lisäpäivää (77).

Kesäkuun 15 päivänä 1945 yhtiö vastaanotti ensimmäisen sodanjälkeisen sähkeen Yhdysvalloista. Saman kuukauden 26. päivänä saatiin kaksi kirjettä Genevestä, jotka oli lähetetty

toinen 22. toukokuuta ja toinen 4. kesäkuuta. Tyytyväisenä hallitus saattoi kirjata pöytäkirjaansa “Med anledning av att detta telegram är den första direkta kontakt med Amerika, som bolaget haft sedan krigets utbrott, antecknades till protokollet det finska bolagets tiilfredsställelse över att denna förbindelse åter ernåtts.” Eräs jakso Suomen Watson-yhtiön vaiheissa oli siirtynyt historiaan ja tulevaisuus näytti paljon valoisammalta.

Kasarminkatu 44:n toimisto oli oman talon lisäksi ainoa paikka yhtiön historiassa, jossa koko henkilökunta mahtui saman katon alle. Kuvan etualan huoneessa toimi palvelukeskus ja taaempana näkyvässä huoneessa oli esillä yhtiön myymiä ajantarkkailulaitteita.

Rauhan ja uusien mahdollisuuksien aika

Näin jälkeenpäin ajatellen tuntuu yllättävältä, että Suomessa oltiin heti maailmansodan jälkeen valmiita reikäkortti-installatioiden perustamiseen. Tai ehken se ei olekaan niin yllättävää, sillä Suomi oli niitä harvoja maita, joita ei sodan aikana valloitettu, eivätkä armeijat sodan kestäessä kulkeneet taistellen sen yli. Koneiden suhteellisen nopean saannin taas varmisti Yhdysvaltain armeijan käytöstä Euroopassa vapautuneet laitteet ja laitteistot.

Ensimmäinen ja silloisissa oloissa todella suuri kauppa oli Postisäästöpankin laitteistotilaus lokakuussa 1945. Sopimus allekirjoitettiin 16.10 1945. Kauppaa edelsi ankara kilpailu ja kenenkäpäs muun kuin Powersin kanssa. Postisäästöpankin palveluksessa tuolloin ollut maisteri Kalevi Tilli kävi Ruotsissa tutustumassa kummankin toimittajan laitteistoihin. Hänen mielipiteensä kallistui Watson-yhtiön kannalle pääasiassa siksi, että sillä oli Suomessa olemassa oleva huolto-organisatio, jota Powers silloin oli vasta suunnittelemassa (78). Ratkaisua nopeutti se, että Postisäästöpankin tilimäärä oli kasvanut räjähdysmäisesti. Siirtoväen menetetyn omaisuuden korvaukset, siltä osin kun niitä ei maksettu valtion obligatioilla, sekä sotilaiden kotiuttamisrahat maksettiin perustamalla kullekin saajalle tili Postisäästöpankkiin. Runsaan miljoonan tilin määrää oli käytännössä mahdotonta käsitellä enää silloisilla kirjanpitokoneilla ja lähes käsimenetelmällä.

Urakka tilien lävistämiseksi reikäkorteille ja siirtyminen reikäkorttijärjestelmään oli valtava. Se kuitenkin hoidettiin puolentoista vuoden aikana vaiheittain. Siirrettävän erän ollessa kerralla 50.000-100.000 tiliä. Vasta kun edellinen erä oli luotettavasti toiminnassa uudessa järjestelmässä, ryhdyttiin seuraavan erän siirtämiseen.

Samaan aikaan aloitteli Huhtamäki-yhtymä omien sovellutustensa siirtämistä reikäkorteille palvelukeskustyönä Watson-yhtiön koneilla, joka sitten aikanaan johti oman reikäkorttilaitteiston tilaamiseen. Vuonna 1947 avattiin kokonaan uusia sovellusalueita, kun Rosenlew-yhtymä tilasi laitteiston käytettäväksi Porin Konepajan laskentatoimen hoitamiseen. Näin oli maamme ensimmäinen teollisuussovellus syntynyt. Seu-

raavana vuonna tuli lisää kauppoja teollisuudesta, kun A.Ahlström Osakeyhtiö tilasi kokonaista kolme laitteistoa teollisuuskäyttöön, eli Karhulaan, Varkauteen ja Noormarkkuun. Karhulassa mm. siirrettiin ensimmäisenä maassamme palkanlaskenta nettopalkkaa myöten reikäkorttikoneille (79). Samalla myös polku metsäteollisuuden sovelluksiin oli avattu.

Julkisen talouden puolelta Helsingin verovirasto tilasi laitteet käyttöönsä vuonna 1947 ja Helsingin Kaupungin Sähkölaitos ryhtyi käyttämään Mark sensing reikäkortteja sähkömittarien lukemiseen ja sähkölaskutuksen hoitamiseen. Mark sensing-kortit olivat tavallisia reikäkortteja, joissa oli painettuna lävistysreikiä vastaavia vaakasuoria soikioita, joihin tässä tapauksessa mittarin lukemaa mustattiin erikoisella hyvin sähköä johtavasta grafiitista tehdyllä kynällä. Automaattinen toisintokone puolestaan luki näitä kynämerkintöjä ja lävisti niitä vastaavat reiät korttiin.

Kirjoituskonepuolella oli suhteellista tekstiä kirjoittava Executive-mallisto tullut markkinoille 1941, mutta tuonnin estyessä sitä ei saatu Suomeen sodan aikana. Oli siis tultava toimeen niillä 87 koneella, jotka oli ennätetty myydä 1937-41 (80). Tuonnin rajoitukset jatkuivat sodan jälkeenkin vielä vuosikausia. Koneen ostamiseen tarvittiin Kansanhuoltoministeriön ostolupa. Jopa sellainenkin asia kuin trasseli, jota tarvittiin niin korttipainossa kuin koneiden huollossakin mm. käsien puhdistamiseen, oli ostoluvan alaista tavaraa. Syyskuun 19. päivänä 1945 kansanhuoltoministeriö myöntäessään Watson-yhtiölle ostoluvan kuudelle kilolle trasselia samalla huomautti, että trasselin valmistus raaka-ainepulasta johtuen on epävarmaa, joten suositellaan sen sijasta käytettäväksi paperitrasselia tai vanhoja riepuja (81).

Jostain syystä IBM myi sodan jälkeen mitä oudoimmalta tuntuvia laitteita. Muun muassa myynnissä oli Addo-merkkisiä laskukoneita, jollaisen PYP:kin halusi ostaa. Siihenkin oli anottava ostolupa Kansanhuoltoministeriöstä, joka kuitenkin 23.3.1946 katsoi viisaimmaksi hylätä moisen anomuksen. Uusi anomus paremmin ja laajemmin perusteluin lähti muutaman päivän kuluttua kielteisestä vastauksesta, mutta hyljättynä — niin kuin leimassa lukee — sekin tuli takaisin. (82).

Yhdysvaltain lähetystö kyseli amerikkalaiselle omaisuudelle sattuneita vahinkoja, sekä pyysi yksityiskohtaisia selvityksiä tällaisista tapahtumista. Watson-yhtiö saattoi kuitenkin vastata lyhykäisesti, ettei moisia vahinkoja ollut sattunut (83).

Palvelukeskuksen puolella Thomén Metsätoimiston työ aukoi uusia uria, sillä siinä käytettiin Mark sensing-kortteja, joille arviointitulokset oli merkitty metsässä. Huolimatta siitä, että kortit olivat olleet vaihtelevissa sääoloissa arviointiryhmien taivaltaessa arviointialuettaan jossakin päin Suomea, työ SB:ssä sujui kuitenkin mallikkaasti. Sodan jälkeisinä vuosina ei SB:n tulos suinkaan aina yltänyt pääyhtiön asettamiin tavoitteisiin. Kuitenkin palvelukeskus oli tärkeä koekenttä monellekin asiakkaalle ennen oman laitteiston tilausta. 1950-luvun alussa silloisesta koneasiakasmäärästä runsaat kaksikymmentä olivat hankkineet ensimmäiset kokemuksensa reikäkorttikoneista juuri palvelukeskuksessa (84).

Vuoden 1945 lopussa tuli taas aika muuttaa yhtiön nimeä (85). Uusi nimi oli Oy International Business Machines Ab eli se, mikä yhtiön nimi tänäänkin on. Mistään ei käy selville, miksi nimi piti välillä kaksikin kertaa muuttaa Watson-sisältöiseksi. Lieneekö aiheena ollut eräänlainen "henkilöpalvonta" vai mikä? Ainakin nimenmuutoksesta seurasi erinäisiä vaikeuksia. Esimerkiksi Oy Alkoholiliike Ab ilmoitti IBM:n anomukseen perustuen 29.5.1946 kirjeellään, ettei se voi myydä korttipainossa tarvittavaa väkiviinaa IBM:n tilauksen mukaisesti. Yhtiön olisi ensin anottava lupa tällaiseen ostokseen sosiaaliministeriön raittius- ja alkoholiasiain osastolta. 10. päivänä heinäkuuta sitten peruutettiin IBM:n anomuksen perusteella Oy Watson Ab:n lupa ja myönnettiin uusi lupa IBM:lle, jonka avulla ostos voitiin suorittaa. Pari kuukautta ja kasa paperia hupeni tässäkin tapauksessa vain yhtiön nimenmuutoksen takia.

Pääyhtiö lahjoitti edellä mainitun vuoden lopussa 250.000 markkaa hyväntekeväisyyteen Suomessa ja antoi paikalliselle yhtiölle tehtäväksi löytää lahjoitukselle sopivat kohteet. Tässä tarkoituksessa yhtiön hallituksen puheenjohtaja, ulkoministerinä tuolloin toiminut Carl Enckell otti yhteyttä sosiaaliministeri Eino Kilpeen. Tämä ehdotti vastauskirjeessään kolmea kohdetta: Vanhainkodin Kannatusyhdistys (Anni- Koti), Pelastusarmeija sekä Kirjoja Sokeille ry. Hallitus päätti jakaa saadun avustuksen näiden kolmen kohteen kesken siten, että ensinmainittu sai 150.000 markkaa ja muut 50.000 markkaa kumpikin (86). Asiaa päätettiin tehdä tunnetuksi myös tiedotusvälineiden kautta lähettämällä teksti lahjoituksesta kolmelle suurimmalle päivälehdelle (87). Julkisuushakuisuus on tässä asiassa yllättävää, sillä myöhempinä vuosina monetkin erilaiset

ja erisuuruiset lahjoitukset hoidettiin ilman mainittavaa tarvetta hakea niille julkisuutta.

Säännöstely kosketti todella monia asioita. Tarvittiin lupia ja taas kerran lupia. Yhtiössä oli esimerkiksi todettu, että korttipainon ja paperivaraston tiloissa tarvittiin lisää lämpöä, jotta korttikartonki säilyttäisi mittansa. Asia olisi ollut helppo hoitaa sähköpattereilla. Niitä ei kuitenkaan sopinut noin vain yhdistää kaupungin sähköverkkoon, vaan siihen tarvittiin lupa. Lupaa anottiin Helsingin kaupungin sähkölaitokselta, joka vastasi joulukuun 18. päivänä 1945 kielteisesti viiden sähköpatterin käyttöanomukseen (88). Perusteluja lisälämmön tarpeeseen ei ilmeisesti ollut riittävästi.

Lupakäytäntöä myös kierrettiin välttämättömyyden pakosta. Olihan tavalla tai toisella hankittava sellaisia laitteita, jotka olivat häiriöttömän toiminnan kannalta välttämättömiä. Niinpä esimerkiksi Fredrik Bangin käydessä heinäkuussa 1947 Ruotsissa pyydettiin Ruotsin sisaryhtiöltä 200 dollaria vastaava summa hänen käyttöönsä, jotta hän voisi ostaa kolme ohmimittaria ja joitakin työkaluja, joita Suomessa ei ollut vapaasti saatavissa. Saman vuoden syksyllä saatiin lupa hankkia Ruotsista kaksi kunnollista salkkua Grönholmin ja Törnblomin myyntisalkuiksi. Marraskuussa anottiin 200 dollaria vuorostaan Otto Rosenqvistille volttimittarin hankintaan (89).

Yhtiö auttoi myös työntekijöitään tukemalla heidän lupa-anomuksiaan, lausunnoillaan vaikkapa kenkien hankkimiseksi silloin, kun siihen näytti olevan ilmeistä tarvetta (90). Eräälle huoltomiehelle anottiin ostolupaa polkupyörän kumeja varten. Anomusta perusteltiin sillä, että hän tarvitsee pyörää liikkuessaan asiakkaalta toiselle työkalut mukanaan. Thos J. Watsonin käyttämä termi IBM-perhe toimi näin käytännössäkin.

Koneiden tuonti Yhdysvalloista saatiin sekin suhteellisen nopeasti käyntiin lähes normaalilla tavalla, jota kuvaa Merikiidolle 26.4.1946, eli vajaa vuosi sodan päättymisen jälkeen, lähetetty kirje ja siihen liitetty rahtikirja kahdesta New Yorkista s/s Beatricella Turkuun tulleesta kontista ja niiden toimittamisesta Helsinkiin. Vuoteen 1946 liittyy myös muutama arvoituksellinen lähetys. Ensimmäinen niistä saapui Wellamolla Ruotsista 16. helmikuuta. Lähetyksen rahtikirjassa lukee "Gåvopaketer 250 kg". Seuraava lähetys saapui 6. toukokuuta Finlandilla. sisällöksi on tällä kertaa merkitty "1 bur Livsmedel 250 kg".

Seuraavat lähetykset tästä neljän toimituksen sarjasta saapuivat 23. kesäkuuta ja 1. syyskuuta. Niidenkin sisältönä oli kuormakirjojen mukaan elintarvikkeita, toisessa lähetyksessä 90 kiloa ja toisessa 75 kiloa. Mitään muuta mainintaa näistä lähetyksistä ei IBM:n arkistoista löydy. Liioin Clas Dickmanilla ei ole muistikuvaa siitä, että heillä kotona olisi koskaan puhuttu tällaisesta elintarvikeavusta. (Isä, Einar Dickmanhan oli tuolloin yhtiön toimitusjohtaja.) (91) Todennäköisesti nuo elintarvikkeet olivat lahjoituksia, sillä IBM ei olisi varmaankaan saanut ostolupaa elintarvikkeille ulkomailta eikä liioin valuuttaa tuollaiseen hankintaan Suomen Pankin niukoista valuuttavarannoista. Jouluksi 1947 saapui taas kuorma lahjatavaroita. Tällä kertaa säilynyt kirje vahvistaa, että kyseessä olivat joululahjapaketit koko henkilökunnalle. Etukäteen saapunut kirje jopa kertoo lahjapakettien sisällönkin yksityiskohtaisesti (92). Tällä perusteella edellisenkin vuoden neljä lähetystä, vaikkeivat ne saapuneetkaan joulun aikaan, olivat pääyhtiön avustuksia kovia kokeneen Euroopan tytäryhtiöiden henkilökunnille.

Lupa-anomuskäytäntö jatkui edelleenkin ja sen lonkerot ulottuivat monille elämän alueille. Ulkomaanmatkan suorittamiseen tarvittin lupa (93). Konttorikoneiden ostoon tarvittiin lupa olipa kyseessä sitten Addo-laskukone tai Corona Pica kirjoituskone. Sellaisiakin IBM tuohon aikaan möi. United Pressin Suomen konttori tuollaisen luvan sai. Porilainen autokorjaamo, joka perusteli anomustaan sillä, ettei yrityksessä ole aikaisempaa kirjoituskonetta, ja että konetta tarvitaan laskutukseen ja kirjeenvaihtoon. Lisäksi konetta käyttäisi ylioppilas, joka aikoi sanomalehden toimittajaksi sekä toinen pieni yritys. Anomus tuli hylätyksi. Sen sijaan valtiovarainministeriön ylitarkastaja, joka halusi ostaa kotiinsa Corona Portin, sai koneensa ilman sen kummempia perusteluja. Tasan ei käy onnen lahjat lupakäytännössäkään. Kummastusta herättää tuo jo mainittu kirjoituskoneen malli Corona. IBM:n tuotevalikoimasta ei sellaista ole löytynyt. Ilmeisesti oli niin, että konttorikoneliikkeiden yhdistys vielä 1946 jakoi maahan tulleet kirjoitus- ja myös laskukoneet kaikille jäsenilleen myytäväksi, niin kuin sota-aikanakin tapahtui. Näin IBM:kin oli ryhtynyt omien tuotteiden puutteessa niitä myymään. Tätä todistaa myös kyseisen yhdistyksen kiertokirje 4.3.1947, jossa ilmoitetaan, ettei lisenssien perusteella Englannista hankittavia tarvikkeita enää tarvitse antaa yleiseen jakoon, vaan jäävät ne

asianomaisen maahantuojan omaan myyntiin.

Kaiken kaikkiaan edellä olevasta käy ilmi, että niin kirjoituskone kuin laskukonekin olivat tuohon aikaan arvotavaraa. Niinpä niitä myös joutui rosvojen käsiin. Kalevala Koru O.Y. kirjoitti eri konttorikoneliikkeille kirjeen, jossa kerrottiin, että heiltä oli varastettu tietyn merkkinen ja numeroinen laskukone. Niinpä pyydettiin yrityksiä, joilla on konttorikonehuolto, pitämään silmänsä auki, ja jos kone löytyy saa löytäjä 20.000 markan palkkion (94).

Oman korttipainon kone, joka 1942 ostettiin käytettynä Ruotsista, ei enää kaikesta huollosta huolimatta toiminut sillä laatutasolla, joka olisi ollut välttämätöntä. Niinpä reikäkorttien osto oli omasta painosta siirrettävä taas Ruotsin korttipainoon. Sen kapasiteetti ei kuitenkaan tuntunut oikein riittävän molempien maiden tarpeiden tyydyttämiseen. Niinpä toimitukset kangertelivat. Vuoden 1946 kesäkuun ja seuraavan vuoden toukokuun lopun välisenä aikana suomalaiset asiakkaat tilasivat kaikkiaan 11,3 miljoonaa reikäkorttia, joista tuona ajanjaksona toimitettiin Ruotsista vain runsaat puolet eli 7,6 miljoonaa korttia. Tästä syystä E.Dickman kääntyi New Yorkin konttorin puoleen, jotta asia saataisiin hoidettua joko lisäämällä tuotantoa Ruotsissa tai hankkimalla uusi painokone Suomeen oman korttipainon uudelleen perustamista varten (95).

Vuoden 1947 alkupuolella matkusti Osuusliike Elannon rationalisointiosaston päällikkö Erkki Alhanko Yhdysvaltoihin ja kävi samalla matkalla tutustumassa IBM:n tuotteisiin (96). Suosituskirjeen mukaan IBM oli tarjonnut reikäkorttikoneita käytettäväksi seuraaviin sovelluksiin Elannossa: kuormakirjojen kirjoitus, varastokirjanpito, osastojen ja tehtaitten välinen laskutus, varastotilastot, kustannusten jako osastojen kesken sekä asiakasreskontra. Toukokuussa IBM kiirehti asiakkaan päätöstä, koska koneiden toimitusajat olivat pitkiä, jopa 1½-2 vuotta. Tilauksen jälkeen sitten olisi aikaa laatia yksityiskohtaiset suunnitelmat eri sovellusten toteutuksesta. Koneet tilattiin ja toteutuksesta joutui vastaamaan osuusliikkeen sisäisessä tarkastuksessa työskennellyt Ylermi Runko. Hän haki reikäkorttioppinsa Postisäästöpankista, jonka reikäkorttijaoston kamreeri Sulo Rosenqvist oli tuon ajan reikäkorttiguruja Pauligilla ja pankissa hankkimallaan kokemuksella (97).

Vuoden loppupuolella IBM:llä oli jo seitsemän toimivaa reikäkorttikoneasiakasta sekä kuusi tilausta reikäkorttilaitteistoista. Jos mukaan lasketaan myös sellaiset palvelukeskuksen käyt-

täjät, joilla oli vuokrattuna pelkästään lävistyskoneita, päädytään yli kahdenkymmenen asiakkaan lukumäärään.

Yleinen "korttipeli" jatkui 50-luvun alkupuolelle tosin eri tavaroiden asteittain siirtyessä vapaaseen myyntiin. Saippua oli esimerkiksi tällainen kortilla säännöstelty tuote. Huoltotehtävissä sitä kuitenkin kului tavallista enemmän - ainakin ostokortilla saatavaan määrään verrattuna. Niinpä yhtiö joutui aika ajoittain anomaan huoltomiehilleen ylimääräistä saippuan ostolupaa. Syyskuussa 1947 tehtiin anomus neljän reikäkorttikoneiden, kolmen ajantarkkailulaitteiden ja yhden kirjoituskoneiden huoltomiehen saippuaostoihin. Kullekin heistä anottiin 500 grammaa ylimääräistä saippuaa, jonka anomuksen mukaan arvioitiin riittävän neljän kuukauden tarpeeseen (98).

Yhtiön osakepääoma päätettiin vuonna 1948 korottaa 300.000 markasta yhteen miljoonaan markkaan. Olihan kuluneiden vuosien tappiosumma kuluttanut yhtiön omia varoja melkoisesti. Tosin tulevaisuus alkoi jo näyttää valoisammalta. Saatiinhan vuoden aikana asennettua kuudelle uudelle asiakkaalle reikäkorttikoneet, eikä ajantarkkailulaitteiden myyntikään suinkaan ollut heikkoa. Lisäksi pääyhtiö oli julkistanut uuden sähkökirjoituskonemallin — oikean jokapaikan työmyyrän — Standardin.

Seuraavana vuonna markka devalvoitiin, joten vuoden luvut osoittivat markkoina laskettuina kokonaista 67 prosentin kasvua edelliseen vuoteen nähden. Niinpä vuoden tilinpäätös osoittikin runsaan 142.000 markan voittoa. Devalvation ansiosta päästiin sotavuosien inflation korottamien kulujen ja dollarimääräisinä laskettujen kiinteinä pysyneiden konevuokrien epäsuhdasta eroon. Saman vuoden joulukuussa korotettiin taas yhtiön osakepääoma - nyt kokonaista kymmeneen miljoonaan markkaan (99).

Yhtiölle löydettiin Mannerheimin Lastesuojeluliiton kautta vuosikymmenen vaihtuessa kahden edellisen lisäksi uusi sotaorpo kummilapseksi. Lapsi oli Riitta Liisa Tuulikki Federley Vaasasta. Tämänkin kummilapsen "tuloista" ja hänen äidilleen suoritetuista maksuista on säilynyt muutaman vuoden ajalta tarkka kirjanpito ilmeisesti E.Mobergin arkistossa (100).

Uusi vuosikymmen toi tullessaan myös uusia ja entistä tehokkaampia reikäkorttikoneita. Sarjan aloitti 602A kalkylaattori, joka korvasi entisen jo 30-luvulta peräisin olleen 601:n, B.Ahlman lähti opiskelemaan 602A:n huoltoa jo vuonna 1950. Kyseisenä vuonna kasvu oli edelleen kiivasta, vaikkei ihan

edellisen vuoden veroista, mutta kasvuprosentiksi voitiin kuitenkin kirjata 35,7. Ensimmäisen kerran yhtiön historiassa päästiin jakamaan voittoakin, kun kaikki vanhat tappiot kirjanpidossa oli saatu peitettyä (101).

Yhtiön hengen mukaisesti korostettiin toiminnan eettisiä sääntöjä. Niinpä 1951 julkaistiin 24-sivuinen vihkonen Selling ... is Serving. Sivujen otsikoista mainittakoon: Service pays, use the right ammunition sekä vaikkapa don't stop selling when the order is closed. Henkilökuntaa innostettiin myös erilaisin bonuksin. Esimerkiksi joulurahana maksettiin kuukauden palkka niille, jotka olivat olleet yhtiön palveluksessa vähintään kymmenen vuotta, ja muille puolen kuukauden palkka. Vuonna 1952 tuon kymmenen vuoden rajan ylittivät Birger Törnblom, Maja Gestrin, Fredrik Bang, Tor Ekman sekä Lars Lindroos (102).

Kirjoituskoneita olisi 50-luvun alussa mennyt kaupaksi runsaasti, mutta niiden pitkät toimitusajat alkoivat muodostua myyntiä rajoittavaksi ongelmaksi. USA:n vientirajoitukset purivat tehokkaasti. Toisaalta Euroopan tehtaat olivat vasta rakenteilla. Toimitusajat kasvoivat Standard-koneilla mallista riippuen 6-9 kuukaudeksi ja Executiveilla jopa yli vuoden mittaisiksi (103). Kuitenkin myynti kasvoi edelleen voimakkaasti ajantarkkailulaitteissa runsaat 26 prosenttia ja kirjoituskoneidenkin osalta sentään noin 15 %. Yhtiön kokonaiskasvu oli vuonna 1951 hiukan yli 23%.

Ajantarkkailulaitteiden myynnissä ja huollossa oli varmaan mielenkiintoista työskennellä tuohon aikaan. Asiakkaat yhdistelivät muiden toimittajien pääkelloihin IBM:n sivukelloja ja päin vastoin. Syntyneitä pulmia sitten selviteltiin niin kirjeitse kuin henkilökohtaisilla käynneillä kovinkin erilaisten vastapuolten kanssa (104).

Vuonna 1952 aloitettiin Leonardo da Vinci-näyttelyn suunnittelu tutkailemalla aluksi eri näyttelypaikkamahdollisuuksia. Paikkaehdotukset sai tehtäväkseen Kuvamainos OY, joka kokosi valikoiman mahdollisia näyttelypaikkoja alkaen messu- ja taidehallista aina Renlundin rautakaupan Mikonkadun tiloihin (105). Näyttelyn suunnittelu jatkui seuraavana vuonna, jolloin näyttelyajaksi näytti vahvistuvan aikaväli 10.10-1.11.

Kirjoituskoneiden saantiongelmat vaikeutuivat vuosi vuodelta. Niihin liittyen myös esimerkiksi tuontilisenssien anominen ja käyttäminen mutkistui entisestään. Pääyhtiö päätti vuoden 1952 loppupuolella, että kaikki pohjoismaihin tarkoitetut ko-

neet kootaankin Ruotsissa, joka ei kuitenkaan hyväksynyt maksuja kruunuissa, koska osat oli tuotava muiden valuuttojen alueilta. Siitä voidaanko maksut suorittaa Ruotsiinkin Englannin punnissa, käytiin sitten kirjeenvaihtoa lisenssiviraston kanssa. Koko tuonti oli niin sekaisin, että yhtiö kertoi lokakuussa, ettei se ollut voinut koko vuonna toimittaa kuin kolme konetta asiakkaille. Jonossa oli tilauksia noin 130 kappaletta vanhimmat kahden vuoden takaa eli vuodelta 1950 (106). Tuontivaikeuksien vuoksi myös yhtiön tuotto jäi kauas tavoitteesta. Pudotus edellisestä vuodesta oli kokonaista 77%, joka osoittaa, ettei liiketoimintaa todellakaan harjoitettu normaaleissa oloissa (107). Lisenssivirasto ei sekään aina tuntunut kaikkein joustavimmalta vastapuolelta haettaessa lupaa vaikkapa kellojen tai kirjoituskoneiden varaosien tuontiin (108).

Vuonna 1953 kuitenkin avattiin ensimmäinen piirikonttori Helsingin ulkopuolella Turussa. Ainakin suunniteluvaiheessa oli tarkoituksena vuokrata sitä varten kokonaista 215 neliömetriä konttoritilaa (109).

Leonardo da Vinci-näyttely, jota oli suunniteltu jo parina vuonna puhutti edelleenkin vuonna 1954. Näyttelyn ajankohta oli nimittäin siirtynyt monista syistä johtuen lähes vuodella eteenpäin. Uusi aika oli 27.2.-14.3. ja pitopaikkana oli Stockmannin tavaratalon näyttelyhalli. Pääyhtiö valvoi tarkkaan näyttelykustannuksia. Näyttelyluettelon kustannukset olivat tuplasti liian kalliit, mainoskulut ehdottomasti liian korkeita, Näyttelyn pystytyskulut eivät nekään tyydyttäneet pääyhtiötä (110). Selittelyjen ja kustannusten osittaisen pienentämisen jälkeen näyttely toteutui suunniteltuna aikana ja sai paljon huomiota osakseen. Kokonaiskävijämäärä ylitti raporttien mukaan 45.000.

Thos.J.Watsonin juhlavuosi

Vuotta 1947 vietettiin Yhdysvalloissa Thomas J.Watsonin juhlavuotena, koska tuolloin hän oli ollut yhtiön johdossa kolmannesvuosisadan. Eurooppaan nuo juhlat eivät tuolloin yltäneet, sillä sodasta toipuminen oli vielä tärkeimpänä asiana tällä mantereella. Kuitenkin kaikkien tytäryhtiöiden palveluksessa olleille lähetettiin Thos.J. Watson muistomitali (111). Vuoden 1954 40-vuotisjuhliin sen sijaan eurooppalaisetkin maat pääsivät mukaan.

Ohjeita juhlinnasta alkoi saapua jo edellisen vuoden puolella, sillä koko vuodesta tai ainakin sen neljästä ensimmäisestä kuukaudesta oli tarkoitus tehdä tämän asian ympärille keskittyvä juhlien ja erilaisten tilaisuuksien sarja. Ohjeissa kerrottiin aluksi, miten vuoden aloituskokoukset on järjestettävä, ja mitä muistoesineitä niissä oli jaettava. Kokouksissa oli muun muassa oltava esillä päivänsankarin kuvasta tehtyjä julisteita. Jokaiselle oli jaettava erikoinen mr. Watsonin ajatuksia sisältävä Think-kirjanen jne. Kaiken piti huipentua joka maassa samana päivänä eli huhtikuun viimeisenä pidettävään juhlapäivälliseen, eli juuri silloin, kun tuo mainittu 40 vuotta tuli täyteen (112). Sitä ennen oli kuitenkin suoritettava monia muita juhlintaan liittyviä tehtäviä.

Thos.J.Watsonin vuosien saatossa Think-lehdessä kirjoittamista palstoista parhaat julkaistiin erillisenä noin 50-sivuisena kirjasena, jota ohjeiden mukaan piti jakaa, paitsi henkilökunnalle, myös asiakkaille, valtion johtohenkilöille, yliopistoille ja kirjastoille. 23.2. pyydettiin kiireellisesti tietoa, kuinka suuren määrän Suomen IBM tarvitsee tätä kirjasta. Kirjasesta kerrottiin, että se tullaan julkaisemaan useilla kielillä - tokkopa kuitenkaan suomeksi.

Helmikuun 24. päivänä todettiin, että on tullut aloitteita siitä, että yhtiön palveluksessa olevat yksityiset henkilötkin voisivat esittää onnittelunsa juhlivalle johtajalle. Kirjetulva olisi arvion mukaan ollut kuitenkin sellainen, että sen käsittely olisi tuottanut vaikeuksia. Sen tähden ehdotettiin, että kukin maa hankkii sopivia arkkeja, joista voidaan sitoa 24x31 sentin kirjoja. Kukin tytäryhtiön palveluksessa oleva saisi siten kirjoittaa onnittelunsa tällaisille arkeille, jotka jälkeenpäin sidottaisiin kirjoiksi. Kirjojen selkään tuli meillä painaa "IBM FINLAND as

shown in the attached sketch". Jos onnittelukirjeet kirjoitettaisiin maan kielellä, olisi jokaisen kirjeen mukaan liitettävä englanninkielinen käännös, joka tuli liimata kirjaan kunkin onnittelun kohdalle. Ohjeen mukaan kirjat oli lähetettävä ehdottomasti siten, että ne olisivat perillä ennen 30.4., jotta ne voitaisiin ojentaa päivänsankarille mainittuna juhlapäivänä (113).

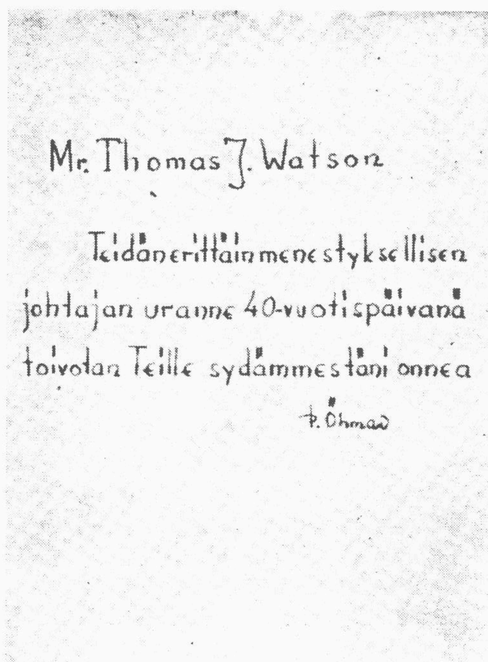
Samana päivänä edellisen ohjeen kanssa lähti uusi ohje, jonka mukaan kunkin maan tulisi lähettää jokin kirja, joka olisi laadultaan kyseisen maan kirjallisuuden huippua. Tämänkin kirjan koon tuli pysyä noissa jo aikaisemmassa yhteydessä olleissa rajoissa (24x31 senttiä). Lisäksi kirjan tuli olla aistikkaasti sidottu ja osoittaa kunkin maan kykyjä kirjansidonnassa. Ohjeissa kuitenkin varoitettiin, ettei kirja saisi olla ylettömän kallis keräilykappale. Kirjeen reunaan on kynällä kirjoitettu nimi Kalevala, joten se Suomesta sitten lähetettiin (114). Kirjojen lähettämiseen liittyy vielä sivujuonne. Niitä varten nimittäin teetettiin hollantilaisella taiteilijalla Pam G. Rueterilla Thomas J.Watsonin erikois ex libris, jota jaettiin joka maahan käytettäväksi ainoastaan näihin kirjoihin. Kalevala ja onnittelukirja saapuivat perille hyvissä ajoin, kuten 19.4. tulleessa ilmoituksessa kerrotaan. Kirjeessä kehutaan onnittelukirjan hienoa sidontaa ja arvaillaan, josko kannet olisivat oikeata poronnahkaa, joka kirjeen kirjoittajan mielestä lisäisi kirjan arvoa suomalaisena tuotteena (115).

Juhlinta huipentui huhtikuun 30. päivään, jolloin joka maassa pidettiin juhlapäivälliset henkilökunnalle puolisoineen. Siltä varalta (niin kuin 14.4. kirjeessä hienosti lausuttiin), että jotkin maat haluaisivat lähettää juhlapäivällisiltä onnittelusähkeen päivänsankarille, se voitaisiin tehdä kirjeessä mainittuun osoitteeseen. Samalla todettiin, että muutamissa maissa aiheesta halutaan tehdä lehdistötiedote. Sitä varten lähetettiin kullekin maalle New Yorkissa suunniteltu vastaava tiedote, jonka tietoja maissa voitiin käyttää hyväksi omaa tiedotetta laadittaessa. Samalla pyydettiin, että kukin maa lähettää juhlapäivällisistään ruokalistan ja lyhyen kuvauksen päivällisen kulusta valokuvineen New Yorkiin (116).

Sitä ennen New York, joka ilmeisesti ei oikein uskonut maiden kykyyn tiedottaa tällaisista asioista lähetti Associated Pressin ja United Pressin kautta oman lehdistötiedotteensa julkaistavaksi kaikkialla 1.5.1954.

Koittihan se viimein tuo odotettu huhtikuun 30. päivä. Suo-

men IBM:n henkilökunta puolisoineen kokoontui hotelli Kämpiin nauttimaan juhlapöydän anneista. Sitä ennen oli kuitenkin puheiden vuoro. B.Grönholm puhui raportin mukaan aiheesta: Thomas J.Watsonin elämä ja työ sekä hänen vaikutuksensa IBM:n kehitykseen. Henkilökunnan puheenvuoron käytti Å. Tjeder ja viimeiseksi puhui L. Hongell rouva Watsonille ja paikalla olleille puolisoille. Sitten oli ruokailun vuoro. Kun IBM:n sääntöjen mukaan sen järjestämissä tilaisuuksissa ei tuohon aikaan saanut tarjota alkoholijuomia, ja kun tilaisuus lisäksi filmattiin kokonaisuudessaan, jotta Mr.Watson saattaisi omassa toimistossaan katsella eri maiden juhlintaa, oli tarjottava ruokajuoma olut tuotava pöytiin lasikannuissa eikä tavanomaisissa olutpulloissa. Mustavalkoisessa filmissä ei onneksi näkynyt juoman väri (117).

Mr. Thomas J. Watson

Teidän erittäin menestyksellisen johtajan uranne 40-vuotispäivänä toivotan Teille sydämmestäni onnea

P. Öhman

Thomas J. Watsonin onnittelukirjaan sidottavat arkit täyttyivät henkilökunnan kirjoittamista teksteistä. Ajantarkkailulaitteiden myynnissä työskennellyt Pertti Öhmankin pääsi kirjoittamaan oman onnittelunsa talletettavaksi onnittelukirjaan.

Tietokoneajan aamuhämärä

Juhlien jälkeinen arki alkoi vilkkaalla toiminnalla, johon kuuluivat normaalina osana myös asiakasvalitukset, kuten Oy Wilh.Schauman Ab:n valituskirje pysähtyneestä ulkokellosta osoittaa (118). Kauppa kuitenkin kävi ja uusia tuotteita tuli reikäkorttikonepuolella myyntiin. Sellaisia olivat esimerkiksi 421 taulukointikone, joka korvasi jo 20 vuoden iän saavuttaneen 405:n, sekä kertolaskukoneet 626 ja jo ohjelma-askelin toimiva kertolaskukone 604. Myös entistä nopeampia lajittelija- ja kollaattorimalleja saatiin tuotevalikoimaan. Yhtyneet Kuvalehdet oli puolestaan kiinnostunut 929-mallisesta osoitelipukkeiden kirjoittimesta, jolla olisi ratkaistu lehtien postituslipukkeiden teko-ongelma (119).

Jo toukokuussa 1954 julkistettiin elektroninen tietojenkäsittelykone malliltaan 702. Vielä vuonna 1943 itse Thomas J. Watson arvioi, että koko maailman tietojenkäsittelyyn tarvittaisiin vain kolme tietokonetta. 50-luvun puolivälin jälkeen arviot olivat jo hieman muuttuneet, sillä Suomessakin tietokoneyhdistyksen suuret asiantuntijat arvelivat, että mahdollisesti Suomeenkin voitaisiin hankkia yksi tietokone, mutta se toki edellyttäisi kaikkien maan suurten yritysten tietojenkäsittelyn saamista tuon koneen käsiteltäväksi. Vuoden 1955 lopussa päätti pääyhtiö järjestää Euroopassa eri maissa 650-mallisen tietokoneen kursseja, joille Suomestakin saattoi lähettää asiakkaita tutustumaan tähän uuteen tietojenkäsittelyn mahdollisuuteen. Kursseja järjestettiin ainakin Saksassa, Ranskassa, Hollannissa ja Ruotsissa (120). Suomessa mietittiin. mitkä yritykset olisivat kiinnostuneet tällaisesta. Listalla olivat ehdokkaina ainakin VR, Vakuutusyhtiöt Suomi ja Salama sekä Pääesikunta, Wärtsilä, Ahlström, Strömberg, Valmet ja Rosenlew.

Kun maailmalla julkistettiin tietokoneita mietittiin Helsingissä CE-koulutuksen järjestämistä omassa maassa ja käytiin sen puolesta kirjeenvaihtoa Pariisin kanssa. Valmisteltiin myös A.K.Watsonin 11-12. elokuuta tapahtuvan Suomen vierailun ohjelmaa (121). Huhuja kilpailevan yksityisen korttipainon perustamisesta maahamme liikkui asiakkaiden joukossa. Pariisi oli vähintäänkin kiinnostunut asiasta ja määräsi paikallisen yhtiön seuraamaan tarkkaan tilannetta ja raportoimaan siitä tarvittaessa (122).

Koneasiakkaita oli jo niin paljon eri puolilla Suomea, että huoltomiehiä oli suorastaan pakko sijoittaa muillekin paikkakunnille kuin vain Helsinkiin. Monasti nämä yksinään toimimaan joutuvat miehet tunsivat vastuun painavan melkoisesti. Totta kai Helsingistä oli saatavissa apua sitä tarvittaessa, mutta matkat olivat pitkiä ja vaativat aikaa. Kynnys avun pyytämiseen oli pakostakin korkea. Asiakkaillakin saattoi monasti olla pinna kireällä, sillä kriittiset ajot, kuten palkkalaskenta, oli pakko saada ajoissa suoritetuiksi (123).

Rauma-Repolan konetarjouksen mukana ollut liite IBM:n koneasiakkaista Suomessa kertoo niitä olleen marraskuussa 1954 kokonaista 79 yritystä. Seuraavana vuonna yhtiö haastoi vakuutusyhtiö Teollisuus-Tapaturman asunto-oikeuteen, koska viimeksi mainittu oli sanonut irti IBM:n kanssa tekemänsä vuokrasopimuksen Kasarminkadun tiloista. Oikeus määräsi irtisanomisen mitättömäksi, mutta korotti tilojen vuokraa vallitsevaa tasoa vastaavaksi (124). Ilmeisesti oikeuteen mentiin juuri siksi, että molemminpuolisessa yhteisymmärryksessä olisi saatu virallinen lupa vuokran korottamiseen.

Vuosikymmenen puoliväliin ajoittuu myös huoltomiesten etuja valvomaan perustetun yhdistyksen (EASE.) alku. Perustamisvaiheessa yhdistyksen hallitus kutsuttiin yrityksen johdon puhutteluun, jossa yhdistystä arvosteltiin siitä, että sen perustajat eivät olleet ottaneet yhtiön johtoon yhteyttä ennen yhdistyksen perustamista. Joka tapauksessa yhdistys perustettiin ja se myös rekisteröityi (125). Lähinnä tuolloin esillä olivat palkka-asiat. Siihen taas löytyy selitys korkeasta inflatiosta, jonka ansiosta esimerkiksi valtion virkamiesten palkkoja saatettiin jonain vuonna korottaa yleiskorotuksen luonteisesti 10-15%. Huoltomiehet kokivat tällaisessa tilanteessa jääneensä palkkakuoppaan ja tuon asian todistamiseksi kerättiin sopivia vertailukohteita muista yrityksistä ja vastaavan peruskoulutuksen ammateista. Yhtiön johdolle osoitetun tätä asiaa koskevan kirjeen, joka ajoittui hetkiin ennen virallisen yhdistyksen perustamista on allekirjoittanut 26 huoltomiestä (126).

Aluksi yhtiön johto ei tuntunut ottavan perustettua yhdistystä vakavasti. Neuvotteluja käytiin ja lupauksiakin annettiin, mutta myöhemmät pöytäkirjat kertovat, että niistä ei aina suinkaan pidetty kiinni. Tilastoja tutkittiin ja valmistettiin puolin ja toisin. Joskus tuntuu, että tilastoilla yritettiin jopa huijata, sillä esimerkiksi insinööri Ahlmanin yhtiön puolesta laatima keskipalkkalaskenta todettiin EASE:n kokouksessa laadituksi siten, että

kaikki alle kolme vuotta palveluksessa olleet oli jätetty siitä pois ja supervisorit eli piiripäälliköt oli lisätty tavallisten huoltomiesten joukkoon. Näin saatu keskipalkka oli tietenkin todellisuutta korkeampi, mutta näytti paremmin olevan linjassa muiden yritysten ja laitosten maksamien palkkojen kanssa (127).

Vuosikymmenen loppuvuosina käytiinkin monia tiiviitä neuvotteluja yhtiön johdon ja EASE:n välillä. EASE:n kokouksissa väläyteltiin yhdistyksen alkuvuosina jopa lakkoasetta, mutta yhdistyksen johtokunta valitsi kuitenkin keskustelujen ja neuvottelujen tien. Palkka-asiat ja kullekin kuuluvan työn tekeminen haluttiin pitää erossa toisistaan, koska siten uskottiin päästävän parempaan kokonaistulokseen. Toisaalta yhtiön johto uskoakseni oppi EASE:n toiminnan kautta, että muilla aloilla tehtyjä yleiskorotuksia on noudatettava järjestäytymättömänkin työnantajanakin, koska muuten joudutaan palkkoihin, joilla ei työntekijöitä houkutella alalle. Toisaalta ehken opittiin myös se, miten on toimittava järjestäytyneen vastapuolen kanssa, vaikka sekin vielä vasta harjoitteli rooliaan. IBM:lle tällainen oli luultavasti tavallistakin hankalampaa, sillä järjestäytyneet työntekijät ja ammattiliitot olivat tuohon aikaan eräänlainen tabu, johon IBM suhtautui kaikin tavoin kielteisesti.

Yhtiön toimitusjohtaja vaihtui 1956. Einar Dickman siirtyi eläkkeelle ja Bengt Grönholm astui hänen tilalleen. Näin päättyi 18 vuotta kestänyt ensimmäisen suomalaisen toimitusjohtajan kausi ja alkoi uusi kausi, jolle sillekin ehti vuosien saatossa kertyä pituutta kokonaista 17 vuotta.

Bengt Grönholmia pidettiin yleisesti todellisena herrasmiehenä, jonka esittämät moitteetkin olivat aina asiallisia ja korrekteja. Hänen käytöksestään sai helposti kuvan ujohkosta herrasmiehestä, mutta toisenlaisiakin mielipiteitä esitettiin. Sanottiin, että hän oli päämäärätietoinen johtaja, joka ei halunnut suoraan prässätä päätöksiään voimaan. Sen sijaan hän mielellään keskusteli asioista ja johdatti keskustelua siten, että joku muu esitti hänen kannattamansa ratkaisun. Sitten keskustelu jatkui hieman muusssa muodossa, kunnes joku ilmoitti hoitavansa asian käytännössä (128).

Maailmalla oli antitrustikoikeudenkäyntien aika. Sperry Rand haastoi IBM:n antitrustilakien rikkomuksista vaatien amerikkalaisen oikeuskäytännön mukaisesti mahtavia korvauksia. Vuoden 1956 aikana päästiin asiassa sopimukseen, jonka johdosta IBM, joka aikaisemmin oli vain vuokrannut reikäkort-

tikoneitaan, ryhtyi myös myymään niitä. Tästä syystä muuttui myös World Traden käytäntö. Tähän asti se oli omistanut kaikki vuokratut koneet ja vuokrat maksettiin USA:n dollarimääräisinä. Muutoksesta eteenpäin paikalliset IBM-yhtiöt joutuivat ostamaan vuokraamansa koneet. Siirtyminen tapahtui vaiheittain siten, että tietystä päivästä lähtien uudet koneet ostettiin ja vanhat vuokralla olevat koneet säilyivät Foreign Departmentin omistuksessa niin kauan kuin ne olivat muutoshetken asiakkaalla vuokralla. Suomessa uuteen järjestelmään tältä osin siirryttiin vasta vuoden 1958 toukokuun alusta, koska sitä ennen oli sovittava asiasta Suomen Pankin ja muiden valuuttojen käytöstä vastaavien virkamiesten kanssa (129).

Asiakkaille tarjottiin mahdollisuutta ostaa käytössään olevat koneet uusien koneiden hinnalla, josta vähennettiin 10% jokaista vuokrallaolovuotta kohden. Kuitenkaan mitään konetta ei voinut ostaa hinnalla, joka olisi pienempi kuin 25% uuden koneen hinnasta (130).

Samoihin aikoihin laajennettiin sovellusalueita moniin eri suuntiin. Laskettiin neliöjuuria ja korrelaatioita sekä harrastettiin jopa tietynlaista tietojen kaukosiirtoakin. OTK esimerkiksi perusti keskusvarastoja, joissa toimitukset lävistettiin reikänauhalle, joka oli helppo lähettää Helsinkiin. Täällä reikänauha tuli muuttaa koneellisesti reikäkorteiksi. Sitä varten oli tilattu lävistyskone, johon oli asennettu myös reikänauhanlukija. Koneeseen kuului myös kytkintaulu, jolla lukemista ja reikäkortin liikkeitä sekä kenttien etunollien täyttöä ohjattiin. Teoriassa kaikki oli hyvin, mutta käytäntö ei suostunut mukautumaan teoriaan. Kun asiaa oli aikansa kokeiltu, päätti osastopäällikkö kutsua IBM:stä apua kytkennän laatimiseen. Tapa nimittäin oli, että IBM vastaa tälläkin tavalla laitteiden toimivuudesta. Asko Kousa sai tuon tehtävän hoitaakseen ja saapui eräänä päivänä mukanaan pätkä reikänauhaa ja kytkinpiirros. Hän suoritti kytkennän, pani taulun koneeseen ja selitti millaisia kortteja siitä syntyisi. Valitettavasti koneen käynnistys osoitti, että kortteja kyllä syntyi, muttei sellaisia kuin myyjä oli väittänyt. Taulu pois koneesta, tutkailua ja muutaman tapsin siirtäminen. Uusi koe. Yhtä hullu tulos. Useiden yritysten jälkeen Kousa ilmeisesti totesi, ettei tehtävästä tule mitään. Hän pakkasi tavaransa laukkuun, nousi ja sanoi vieressä istuvalle OTK:n pääoperaattorille: "No niin, kyllähän sinä nyt jo tämän osaat". Pisti takin päällensä ja lähti (131). No, ratkesi-

han sekin ongelma aikanaan. Koneesta saatiin ulos lopulta ihan tehtävän mukaisia kortteja.

Sovellusalueiden laajennus kehitti eräänlaisen kytkentävirtuoosien luokan, joista osa oli IBM:n osa taas asiakkaiden palveluksessa. Eräs tällainen virtuoosi oli IBM:n palveluksessa ollut Karlsson niminen henkilö. Koska yhtiössä oli myös Karlsson niminen myyjä, piti nämä kaksi jotenkin erottaa toisistaan puheessa. Niinpä kytkinvirtuoosi sai nimen Paperikassi-Karlsson, koska hän käytti mainitunlaista kassia salkkunaan, jossa oli niin tarvittavat käsikirjat kuin myös kaikki henkilökohtaiset tavaratkin. Kaukaalla oli kerran jokin vaikean tuntuinen tehtävä, jota oma henkilökunta ei saanut ratkeamaan. Paikalle siis kutsuttiin IBM:n myyjä Erkki Väliaho, joka otti mukaansa kyseisen Karlssonin ratkomaan tehtävää. Asiakkaan edustaja selosti tehtävän, mutta Karlsson ei näyttänyt reagoivan mitenkään. Niinpä asiakas yritti uudelleen vielä yksinkertaisemmin ja havainnollisemmin. Ei havaittavaa reaktiota. Viimein asiakas hermostui ja kysyi, miten teille pitäisi selittää asiat, että te ymmärtäisitte ne? Puhukaa matematiikkaa. Se on universaali kieli, vastasi Karlsson. Siirryttiin puhumaan matematiikkaa, eikä aikaakaan, kun tarvittavat kytkennätkin oli tehty (132).

Postisäästöpankissa yhä laajenevan tilimäärän hallinta reikäkorttikoneilla, ja lähes vuosittaisten korkokannan muutosten aikana, alkoi osoittautua ylivoimaiseksi. Niinpä vuonna 1957 ryhdyttiin pankissa vakavasti tutkimaan tietokoneesta mahdollisesti saatavaa hyötyä. Tätä varten lähetettiin apulaisjohtaja Kalevi Tilli ja osastopäällikkö Sulo Rosenqvist Englantiin ja Saksan Liittotasavaltaan tutustumaan tarjolla oleviin eri valmistajien laitteistoihin. Englannissa tutustumisen kohteina olivat Powers-Samasin ja Ferrantin tietokoneet ja Saksassa Stuttgartissa IBM:n laitteet. Tutustumismatkan jälkeen valinta kohdistui IBM:n 650-laitteistoon, jonka vuokrasopimus allekirjoitettiin 16.12.1957 (133). Laitteisto asennettiin asiakkaan käyttöön seuraavan vuoden aikana. Tosin Postisäästöpankin allekirjoittama tilaus ei ollut maamme ensimmäinen tietokonetilaus, sillä Valtionrautatiet tilasi 650-Ramac-laitteiston kirjeellään 18.4.1957. Tätä laitteistoa ei kuitenkaan jostain asiakirjoista selvenemättömästä syystä asennettu koskaan (134). Ehkä syynä oli se, että IBM ei pystynyt toimittamaan levymuistilaitteistoja koko seuraavan vuoden aikana (135).

Muutkin yritykset alkoivat kiinnostua tietokoneista. OTK tutki vuosikymmenen lopussa sekin useita mahdollisuuksia. IBM:n

laitteista esillä olivat niin 650 kuin uutena koneena markkinoille tullut 305 Ramac, jossa oli levymuisti. Kilpailijoiden laitteistoista tutustuttiin ainakin Siemensin 2000-sarjaan ja Helmuth Zusen kehittämiin koneisiin. Pääsin tuolloin tutustumaan ensimmäisen kerran IBM:n eettisiin sääntöihin. Osastopäällikkö Arvo Palo sanoi nimittäin kerran IBM:n myyjälle Hans Andersinille ilmeisesti leikillään, että OTK kyllä aikoi asentaa Siemensin koneen. Andersin kysyi välittömästi: Oletteko jo tehneet tilauksen? Palo ei vastannut, vaan jatkoi puhettaan, jolloin Andersin toisti kysymyksensä pari kolme kertaa, kunnes Palo vihdoin vastasi, ettei tilausta ollut tehty. Ihmettelin tuolloin, miksi Andersinin piti jankuttaa kysymystään useaan kertaan. Jälkeenpäin vasta tajusin, että kyseessä oli eräs IBM:n toimintaperiaate. Kilpailijan saamaa sitovaa tilausta ei saanut yrittää mitätöidä myymällä sitä vastaan IBM:n laitteita. Vasta kun kilpailijan laitteet oli asennettu IBM:n myyjä sai jatkaa myyntitoimintaansa.

EASE:n ja yhtiön johdon välit alkoivat uhkaavasti kiristyä vuoden 1957 puolessa välissä. Yhtiö ei nimittäin ollut korottanut huoltomiesten palkkoja vuoden 1956 yleislakon jälkeen maksettua 3½% korotusta vastaavasti, vaan keskimäärin vain yhdellä prosentilla. Lisäksi oli jo jääty jälkeen muilla aloilla maksettu 6,3% korotus vuoden alkukuukausina. Niinpä EASE asetti yhtiön johdolle osoittamassaan kirjelmässä näiden korotusten takarajaksi kesäkuun alun. Nyt alettiin jo puhua lakkoaseestakin vakavasti otettavana vaihtoehtona, vaikka kirjelmässä tyydytäänkin vain toteamaan, että "ellei ratkaisuun k.o. päivään mennessä päästä, päätettiin ryhtyä korotuksen saamiseksi lain suomiin toimenpiteisiin." (136) Siitä huolimatta asiat olivat edelleenkin sopimatta vuoden lopussa. Tästä syystä huoltomiehet päättivät aloittaa täydellisen ylityö- ja päivystysseisauksen 28.12. klo 12.30. Seisokki kesti kaksi vuorokautta, jonka jälkeen toimitusjohtaja lupasi huoltomiehille 5%:n yleiskorotuksen 1.1.1958 alkaen, jonka CE-kokous hyväksyi samana päivänä (137). Enemmän tai vähemmän tulehtunut tilanne oli näin kestänyt lähes kolme vuotta, jos aika lasketaan EASE:n ensimmäisestä kirjelmästä yhtiön johdolle. (1.4.1955-31.12.1957)

Vuoden 1958 projekteja oli konttoritekninen näyttely, jonka vetonaulaksi suunniteltiin 628-tyyppistä yleislaskukonetta. Tosin tuo eurooppalaisrakenteinen yleislaskukoneeksi sanottu laite tai laitteisto, jonka suunnitteluryhmässä Ranskassa Gun-

nar Sjölundkin oli mukana, oli vasta prototyyppiasteella. Sen saanti näyttelyyn siis oli epävarmaa, joten vaihtoehtoisina suunnitelmina oli esitellä joko mallia 602A tai sitten mahdollisesti 604-tyyppistä konetta. Ilmeisesti loppujen lopuksi näyttelyssä ei ollut esillä minkäänlaista laskentaa suorittavaa konetta, vaikka muuten esiteltiinkin sen hetkistä koneparhaimmistoa alkaen 421 taulukointikoneesta (138).

Muutos, jonka mukaan toukokuusta 1958 alkaen asiakkaille vuokralle asennettavat koneet oli ostettava tehtailta Suomen IBM:n omaisuudeksi, aiheutti tietenkin rahoitusvaikeuksia, joita paikattiin pääyhtiöltä saaduilla lainoilla. Toisaalta myös osakepääoma korotettiin vastaamaan paremmin vallitsevia oloja. Nousu olikin suuri. Entisestä kymmenestä miljoonasta aina 170 miljoonaan. Sitä ennen lainattuja rahoja maksettiinkin näin saaduista varoista jo loppuvuonna osittain takaisin (139). Sekään ei vielä riittänyt, vaan seuraavana vuonna (1959) Osakepääomaa edelleen korotettiin. Uusi luku oli nyt 255 miljoonaa markkaa.

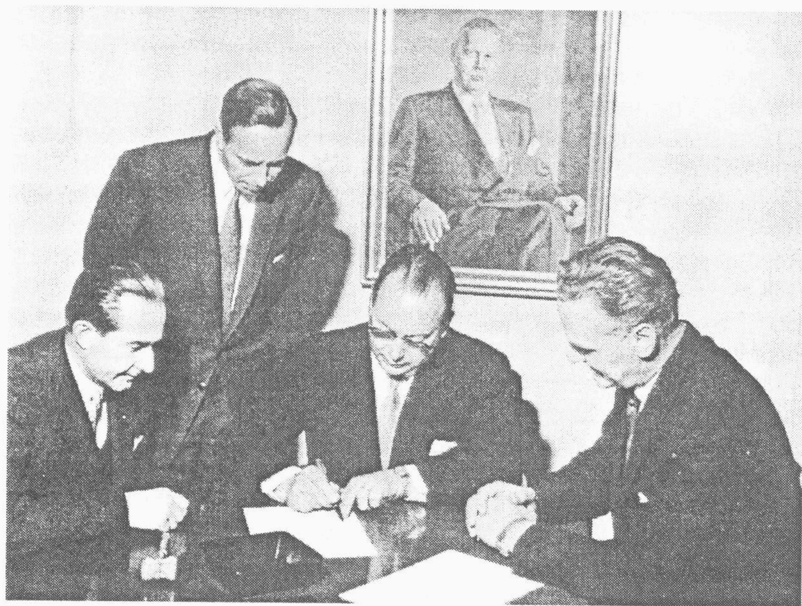
Vuosikymmenen viimeisen vuoden alkaessa tehtiin organisatiomuutoksia niin kuin asiaan aina kuuluu vuodenvaihteessa. Birger Törnblom nimitettiin DP Sales Manageriksi ja Klas Dickman siirtyi Tampereen BO Managerin tehtävästä Helsinkiin vastaavaan virkaan. Tampereelle lähti puolestaan Olle Karlsson (140).

Vuosikymmenen päättyessä saatiin vielä pari tietokonetilausta. Sekä OTK että Elanto tilasivat kumpikin 305 Ramacin. Helsingin kaupungille tehtiin esimerkinomaisesti palkkalaskentasovellus samoin 305 Ramacille. Sitä käytiin koeajamassa asiakkaan edustajien kanssa ulkomailla, koska Suomessa ei ollut vielä ainoatakaan vastaavaa konetta asennettuna.

Tietokone oli hiljalleen muuttunut käsitteeksi, josta kirjoitettiin, ja jonka hankkimista mietittiin useammassakin yrityksessä. Tietokone nähtiin myös tieteellisen opetuksen ja tutkimuksen välineeksi. Teknillisen Aikakauslehden numerossa 21 vuodelta 1958 julkaistiin Hans Andersinin laaja kirjoitus "Matematiikkakone operaatioanalyysin apuvälineenä". Suomen IBM:kin totesi tarvitsevansa palvelukseensa systeemisuunnittelijoita asiakkaidensa tueksi. Vuoden 1959 aikana sellaisiksi nimitettiin muutama henkilö omasta väestä ja lisäksi palkattiin pari henkilöä yhtiön ulkopuolelta, joten uudelle vuosikymmenelle lähdettiin neljän systeemisuunnittelijan voimin.

Oli kuljettu pitkä tie yhtiön pienestä, neljän hengen alusta

noin 150 työntekijän yritykseksi. Samoin Suomi oli kulkenut ehkä vieläkin pidemmän tien edellisen vuosisadan lopun ja kuluvan vuosisadan alun agraariyhteiskunnasta teollistuneeksi valtioksi. Sitä kuvaa teollisuuden työntekijöiden luku, joka vuonna 1885 oli noin 30.000. Määrä oli kasvanut siitä 1960-luvulle tultaessa lähes 350.000:een (vuoden 1956 virallinen luku 318.569 henkeä). Tarve käyttää tietokoneita ja valmiudet myydä niitä olivat siis olemassa. Kun vuosikymmenen vaihteessa julkistettiin 1401-sarjan laitteistot, kaikki edellytykset ensimmäiseen isoon muutokseen tietojenkäsittelyssä olivat olemassa.

Ensimmäinen asennukseen johtanut tietokonesopimus allekirjoitettiin 16.12.1957. Kuvassa vasemmmalta myyntijohtaja Birger Törnblom, kamreeri Sulo Rosenqvist, allekirjoitusvuorossa oleva pääjohtaja Teuvo Aura sekä toimitusjohtaja Bengt Grönholm. Allekirjoitetun sopimuksen mukaisesti asennettiin seuraavana vuonna PSP:n käyttöön maamme ensimmäinen 650-tietokone.

1960-luku Tietokone muuttuu työkaluksi

Eurooppalainen yleislaskukone 628, jota siis Gunnar Sjölundkin oli mukana suunnittelemassa Ranskassa, jäi kaupallisesti 1401:n jalkoihin, eikä päässyt ikinä markkinoille. Kokonaan hukkaan siihen käytetty suunnittelu ei kuitenkaan mennyt, sillä osia siitä käytettiin 1401:n rakentamisessa hyödyksi (141). 1401:n rinnalle julkistettiin myös ensimmäinen matematiikkakone 610, jonka katsottiin sopivan mm. Oy Kunnallistekniikka Ab:n tietojen käsittelyyn (142). Laitteistolle oli olemassa tuolloin jo valmiita matemaattisia ongelmia ratkovia kirjasto-ohjelmiakin kolmisenkymmentä kappaletta, joten asiakkaan ei enää tarvinnut itse miettiä kaikkia ohjelmoinnin ongelmia (143).

Kolme tietokonetta oli siis asennettuna Suomessa uuden vuosikymmenen koittaessa. Kaksi niistä käytti uutta levymuistitallennusta, joka joissakin piireissä otettiin epäillen vastaan. Mietittiin, miten tieto säilyy tuollaisilla levyillä. Pahimmat kielet jopa epäilivät, että ainakin keskipakoisvoima pyyhkii talletetut bitit pois levyltä, joten siivooja saa iltaisin konehuoneessa lakaista lattialta suoranaisia bittikasoja. Kaikkiaankin keskustelu magneettinauhojen käytöstä tallennukseen verrattuna levymuisteihin oli lähivuosina vilkasta. Jopa eri laitevalmistajat linjautuivat jompaan kumpaan ryhmään (144). Perusjako lienee ollut, että IBM suuntautui levymuisteihin ja muut magneettinauhoihin.

Joskus jälkeenpäin on väitetty, että siirtyminen tietokoneisiin olisi ollut myös ohjelmallisesti suuri harppaus. Näin ei kuitenkaan ollut. Jo reikäkorttikautena oli kokeiltu ohjelma-askelisia koneita, kuten 604. Toisaalta tehtävien vaatimien kytkentöjen teko reikäkorttikoneille oli loppujen lopuksi sama kuin ohjelman käskyjen laatiminen. Vanhassa menetelmässä tehtävä suoritettiin kytkemällä tapseja sopiviin paikkoihin tauluun. Uudessa puolestaan tehtävä hoidettiin kirjoittamalla nuo samat asiat kynällä paperille. Niinpä suurin osa vanhoista UR-miehistä siirtyi hyvinkin vaivattomasti uuteen ympäristöön. Poikkeuksen muodostivat vain ne, joille jo kytkennätkin olivat tuottaneet vaikeuksia (145).

Kirjoituskonepuolella tuotiin markkinoille mullistava tuote, ni-

mittäin pallokone malli 72, jossa ei enää ollut liikkuvaa kirjoitusvaunua. Niinpä myyjät esittelivätkin sitä mielellään asiakkaalle ovelalla tavalla. Kone asetettiin sihteerin pöydälle ja sen vierelle eli siihen, jonne normaalin kirjoituskoneen vaunu liikkui, sijoitettiin kukkavaasi. Sen jälkeen myyjä ryhtyi esittelemään konetta ja tietenkin myös kirjoittamaan sillä. Sihteeri kuin sihteeri ryntäsi tällöin siirtämään kukkavaasia, jottei se vaunun liikkuessa vain kaatuisi. Myyjä asetti vaasin takaisin ja jatkoi kirjoittamista. Totta kai koneessa oli konkreettisempiakin etuja. Kirjasinpallo oli helposti vaihdettava, joten samalla koneella pystyttiin kirjoittamaan useita kirjasintyyppejä, jopa kyrillistä tekstiä tai vaikkapa matemaattisia symbooleja muun tekstin joukkoon aina kunkin hetkisten tarpeiden mukaan. Kone oli myös aikaisempia malleja keveämpi ja helpompi käsiteltävä (146). Se ei tärinän vaikutuksesta liikkunut pitkin pöydän pintaa, kuten kirjasinvarsikoneet helposti tekivät.

Toinenkin parannus sanojenkäsittelyn kentällä näki päivänvalon suunnilleen pallokoneen julkistamisen aikoihin. 1960-luvun alkuvuosina tuli nimittäin markkinoille myös IBM:n sanelukone. Se nopeutti niin esimiehen kuin hänen sihteerinsäkin töitä aikaisempaan verrattuna. Ei tarvittu enää sihteeriä ottamaan vastaan sanelua ja kirjoittamaan sitä pikakirjoituksella paperille sekä siirtämään sitten koukeroita kirjoituskoneella paperille. Riitti, kun esimies missä ja milloin tahansa saneli tekstinsä sanelukoneen mansetille, josta sihteeri sitten siirsi sen paperille siististä konekirjoitusmuodossa. Niin esimies kuin sihteerikin saattoivat näin työskennellä kumpikin omaan tahtiinsa ilman, että toisen sen hetkistä työtä tarvitsi keskeyttää (147).

1960 anottiin Suomen Pankilta lupaa lainata pääyhtiöltä 650.000 dollaria kuuden prosentin vuotuisella korolla. Aikaisemmin oli jo otettu Pohjoismaiden Yhdyspankista kahdensadan miljoonan markan laina 8-12 vuodeksi, kuten lainaehdoissa sanottiin. Tuotavien samoin kuin asiakkaalta toiselle siirtyvien vanhojen koneiden osto vaati rahaa (148). Aika ajoin kassavarat olivat todella kireällä. Siitä kertoo Märta Grandellin tarina havainnollisen kuvan. Hän oli saanut E.Mobergilta luvan maksaa joitakin italialaisen tehtaan laskuja tietyllä summalla, koska kassavarat näyttivät riittävän siihen. Grandell valitsi summaa vastaavan määrän laskuja ja vai ne pankkiin maksettaviksi. Vasta palattuaan hän huomasi, että oli tehnyt desimaalivirheen valuuttamuunnossa. Maksettavaksi oli jätet-

ty kymmenkertainen summa kuin mitä piti. Aamulla hän meni huolestuneena Mobergin luo kertomaan asiasta odottaen melko uutena työntekijänä ainakin haukkumisia, jollei suorastaan potkuja. Moberg oli suhtautunut asiaan kuitenkin rauhallisesti, mennyt pankkiin ja tehnyt puuttuvalle summalle vekselin omissa nimissään ja siirtänyt rahan yhtiön tilille. Asiasta ei puhuttu sen koommin (149). Paitsi rahan ajoittaista kireyttä tarina osoittaa myös IBM:n suhtautumista henkilökuntaansa. Virheitä sai sattua, kunhan ne vain olivat opetukseksi itse kullekin ilman sen kummempia haukkumisia.

Palvelukeskuskin alkoi tuntea tarvetta seurata aikaansa ja laati suunnitelmia 1401 tietokoneen hankkimiseksi ainakin Helsinkiin. Yleensä alkuvaiheissa myydyt asiakaskoneet olivat korttikoneita ilman magneettinauhoja tai levymuisteja, mutta palvelukeskukseen suunniteltiin magneettinauhalaitteistoa, joka sopisi paremmin moniasiakasympäristöön (150). Olihan talletettavana useiden asiakkaiden rekisterit. Magneettinauhoilla niiden talletus oli toki yksinkertaisempaa kuin reikäkorteilla. Vastaavasta syystä levymuistilaitteisto ei sopinut tähän tarkoitukseen, koska levytila oli suhteellisen rajoitettu, eikä vaihdettavia levystöjä tunnettu vielä. Todellisuudessa ensimmäinen palvelukeskuksen tietokone tuli kuitenkin olemaan tavallinen 1401:n korttiversio.

Tietokonepalvelu tilasi heti vuosikymmenen alkuvuosina 1410-mallisen laitteiston, joka siihen aikaan edusti maassamme todellista suurkonetta. Samalla tuli käyttöön Cobol-ohjelmointikieli, joka osaltaan helpotti ohjelmointia. Ensivaiheen ohjelmat 1401-koneille oli tehtävä suoraan konekielellä, joka vaati hiukan ylimääräistä laskemista kirjoittamisen yhteydessä.

Noissa ensimmäisissä 1401-laitteistoissa oli yleensä 4.000 merkin muisti, josta 300 merkkiä oli varattu luku-, lävistys- ja kirjoitusalueiksi. Kun koneissa lisäksi ei ollut kerto- ja jakolaskulaitetta, jouduttiin nuo laskutehtävät suorittamaan toistuvina yhteen- ja vähennyslaskuina. Muistitila oli monasti todella tiukalla. Ilman noita jo aikaisemmin mainittuja kytkentävirtuooseja, jotka nyt olivat siirtyneet ohjelmoijiksi ja suunnittelijoiksi, ei vaikeimmista tehtävistä olisi selvitty kunnialla. Muistin merkkitilan säästäväinen käyttö vaati monenlaista kikkailua. Jokainen säästetty merkki oli usein kultaakin kalliimpi (151). Aikaa myöten muistitilat kasvoivat aluksi 8.000 merkkiin ja myöhemmin vielä siitäkin kaksinkertaiseksi. Samoin kerto- ja jakolas-

kulaitteet tulivat koneisiin, jolloin nuokin tehtävät voitiin hoitaa yhdellä käskyllä.

Myös teollisuussovelluksissa edistyttiin, kun markkinoille tuli prosessisovelluksiin sopiva 1710-laitteisto. Enso-Gutzeit oli ensimmäisiä, jotka ottivat tuon konemallin käyttöönsä (152). Sovelluksena Ensolla oli paperinvalmistuksen kosteuden ja neliöpainon säätö. Kyseessä oli läpimurto koko paperiteollisuudelle, jolla pyrittiin kustannuksiltaan mahdollisimman edulliseen tuotantoon. Vastaavia asioita ei olisi voinut optimoida käsin läheskään koneen tehokkuudella, joten laitteet varmaankin maksoivat itsensä tuotannon kustannussäästöinä moninkerroin takaisin.

IBM:n palveluksessa olleet harvat systeemisuunnittelijat joutuivat hoitamaan mitä moninaisempia asioita ja sovelluksia. Esimerkiksi kirjoittajan vastuualueeseen kuuluivat noina vuosina mm. Helsingin Kaupunki (palkanlaskenta), vakuutusyhtiö Tarmo, lääketehdas Orion, Rosenlewin konepaja sekä yleinen veron ennakonpidätyksen laskeva ohjelma. Siinä sitä toisen asiakkaan sovellukset tukivat toisen asiakkaan luona tehtävää työtä. Sama tilanne oli kaikilla muillakin kolleegoillani.

Veron ennakonpidätysohjelman laatiminen oli historia sinänsä. Tehtävän saatuani otin yhteyttä johonkin verohallituksen osastopäällikköön ja pyysin audienssia. Kasvokkain sitten kerroin, mitä olin tekemässä. Reaktio oli yllättävä ja osoitti kuinka vähän tietokoneiden mahdollisuuksista monessakin yrityksessä tai virastossa tiedettiin tuohon aikaan. Välitön reaktio nimittäin oli: Voi poikaparka, ei veronpidätystä voi laskea matemaattisesti. Kun totesin, että tehdäänhän se nytkin lopullisessa verotuksessa tavalla tai toisella, tuli lisäargumentti: Mutta ei se ole matemaattinen vaan poliittinen kaava, jolla vero lasketaan. Sain kuitenkin luvan tehdä "turhaa" tutkimustani ja kysellä virkailijoilta tarvitsemiani tietoja. Lopputulos oli, että matemaattinen kaava täydennettynä muutamilla vakioilla toimi vallan hyvin, jopa niin hyvin, että vakioita vuosittain muutellen sekä verovähennyksiä lisäillen ja poistaen tuo ohjelmanpätkä toimi parikymmentä vuotta eri asiakkaiden käytössä.

Yleisesti ottaen atk tunnuttin kuitenkin hyväksyttävän ja sen mahdollisuuksia eri toimintoihin pyrittiin kehittämään. Siitä esimerkkinä on IBM:n Helsingin Poliisilaitokselle lähettämä tiedustelu, jossa kysellään, mitkä ovat henkilöllisyystodistuksen määritelmät, koska ollaan suunnittelemassa yritysten käyt-

töön sopivaa tietokoneella luettavaa henkilökorttia. Sen haluttaisiin olevan sellainen, että se kävisi laajemminkin henkilötodistuksesta (153).

60-luvun alun eräänlaisia kummajaisia olivat 3000-sarjan koneet. Ne olivat pieniä pöydällä pidettäviä Euroopassa suunniteltuja reikäkorttikoneita, jotka oli tarkoitettu tavallista reikäkorttiasiakasta pienempien yritysten käyttöön. Vuokrakin oli puristettu kohtuullisen alas, joten niitä olisi voinut pitää oman aikansa mikroina. Niissä käytettävä reikäkorttikaan ei ollut samanlainen kuin muissa reikäkorttikoneissa vaan pituudeltaan suunnilleen puolet, johon tilaan mahtui 45 saraketta tietoa. Konesarjalle oli myös suunniteltu valmiita sovelluksia, joita oli tarkoitus myydä koneiden ohella. Asikkaalle ei siis olisi jäänyt tehtäväksi muuta kuin pistokkeen laitto seinään. Mallikappale laitteistosta oli Suomessakin nähtävillä ja asiakkaitakin tuntui löytyvän aina sopimuksen tekoon asti. Valitettavasti vain laitteiden konstruktio ei toiminut halutulla tavalla ja toisaalta uuteen ajatteluun perustuvien reikäkorttilaitteiden tuominen markkinoille tietokoneiden joukkoon tuntui jotenkin myöhäsyntyiseltä (tai liian aikaiselta, jos ajatellaan mikrojen kannalta) (154). IBM vetikin tämän tuotesarjan markkinoilta maaliskuussa 1962. Suomessakin oli ennätetty solmia 28 asiakkaan kanssa sopimus 3000-sarjan toimittamisesta, joten mietittävää riitti, koska jokaiselle asiakkaalle oli yritettävä löytää jokin muu mahdollisuus tehtävien hoitamiseen (155).

Yhtiön henkilömäärän kasvaessa voimakkaasti tuli Kasarminkatu 44:ssä tilasta puutetta. Kaikille ei edes löytynyt istumapaikkaa saati sitten pöytää. Koin itsekin tuon kohtalon taloon tullessani. Meitä oli kokonaista kolme systeemisuunnittelijaa taistelemassa paikasta yhteisen kirjoituspöydän äärellä. Oli tultava aikaisin aamulla töihin, jotta sai istumapaikan. Onneksi muutto parempiin tiloihin oli kuitenkin edessä. Mannerheimintie 8:ssa tilat olivat suorastaan mainiot ja ennenkaikkea niitä oli edelliseen paikkaan verratuna ruhtinaallisesti. Kun muutto oli tapahtunut, voitiin Kluuvikadun tilat antaa kokonaan koulutuskeskuksen käyttöön. Palvelukeskus puolestaan muutti Erottajalle ja korjauspaja Ruoholahdenkadulle. Muuttoja siis riitti. Se taas johtui siitä, että eri toiminnot olivat kasvaneet voimakkaasti samoin kuin henkilökuntakin. Vuoden 1961 lopussa henkilöluku oli jo kokonaista 284, jossa kasvua edellisestä vuodesta oli 42 (156).

1961 saatiin taas pääyhtiöltä laina. Tällä kertaa summa oli

450.000 dollaria, jonka nostamiseen myös saatiin Suomen Pankin lupa. Laina nostettiin kahdessa erässä 350.000 dollaria helmikuusssa ja 100.000 elokuussa. Lainan tarve johtui jälleen eri maiden tehtailta tuotavista koneista aiheutuvista maksuista (157), joiden koneiden tuotot vuokrien muodossa tulisivat yhtiölle vasta vuosien mittaan. Kassaan ei siis tullut tarpeeksi tuottoja ja tästä syystä syntyi kassavarojen puute.

Saman vuoden ulospäin näkyvä projekti oli osallistuminen Amerikan näyttelyyn, jossa esillä oli ensimmäisen kerran tietokone 1401, jota esiteltiin havainto-ohjelmin koko näyttelyn ajan. Ongelmana olivat innokkaat katsojat, jotka halusivat tutustua lähemmin reikäkortteihin. Näyttelyssä esittelijänä ollut Raimo Ylätalo kertoi näyttelyn jälkeen hermostuneensa kerran. Hän oli juuri pannut ohjelmapakan koneen syöttölokeroon, kun joku katselija kohotti osan pakasta pois ja otti ohjelman välistä pari reikäkorttia tutkittavakseen pudottaen samalla kohottamansa pakan osan takaisin. Kortit olisi tietenkin ollut helppo ottaa katselijalta takaisin, mutta mihin väliin ne tuli sijoittaa ohjelmassa, oli jo toinen kysymys. Ylätalo kertoi tuossa tilanteessa ratkaisseensa asian ojentamalla koko ohjelmapakan tuolle katsojalle sanoen, että saat koko pakan, koska olet kiinnostunut näistä.

Vuoden 1962 alussa reikäkortti- ja tietokoneasiakkaiden määrä oli kasvanut jo lukuun 165 (158). Matemaattisten sovellusten ratkomiseen oli julkistettu uusi kone 1620. Tällainen oli hankittu myynnin käyttöön esittelykoneeksi, mutta samalla sitä käytettiin myös asiakkaiden tehtävien ratkomiseen palvelukeskustyyppisesti (159).

Huolenaihe vuosikymmenen alkuvuosina tuntuu olleen palvelukeskuksen kannattavuus, joka johtui osin alhaisesta myynnistä ja osin organisation ongelmista sekä palvelun laadun puutteista. Parannuskeinoina nähtiin yleissovellusten kehittäminen, tukiryhmän perustaminen SB-myyntiin, myyntikilpailut, mainoskampanjat jne. Todellisuudessa SB-kaupat olivat usein liian pieniä, jotta myyjä olisi kiinnostunut käyttämään aikaansa niihin. Lisäksi kilpailu yksityisten palvelukeskusten taholta oli kovaa hintakilpailua, osin jopa kannattamattomiin kauppoihin johtavaa (160).

Työn vastapainoksi tarvitaan aina virkistävää harrastustoimintaa. Sellaista oli tarjolla, kun Suomen IBM järjesti pohjoismaiset Ibmiadit Helsingissä Velodromilla kesällä 1962. Ohjelmalehtisen mukaan lajeja ei näissä kisoissa ollut kuin kaksi

nimittäin jalkapallo ja käsipallo.

Muita vuoden tapahtumia olivat mm. IBM:n keskuksen Sinikka Karttusen (myöhemmin Kallio) toinen sija miss Puhelinääni kilpailussa, johon osallistui kaikkiaan 150 yrityksen keskuksenhoitajat. Tilanpuute oli jatkuvasti kova. Haettiin ja löydettiin uusi tiloja milloin henkilöstöosastolle, milloin SB:lle. Yhtiön toimintojen hajautuminen eri puolille kaupunkia oli omiaan vaikeuttamaan toimintaa silloin, kun asian hoitaminen vaati henkilökohtaista tapaamista. 1401 sai pikkuveljen, kun 1440 julkistettiin lokakuussa. Marraskuussa käytiin kirjeenvaihtoa Pariisin kanssa toimihenkilöiden asuntolainoista ja niistä mahdollisuuksista, joita yhtiöllä on tukea oman asunnon hankintaa (161).

Koko vuosikymmenen alku käytiin eri tasoilla kirjeenvaihtoa pääesikunnan toivomuksesta saada erikoistietokoneita ilmapuolustuksen käyttöön. Tarve tällaiseen oli syntynyt uusien hävittäjien käyttöönotosta sekä rauhansopimuksen tulkinnan muuttamisesta siten, että se salli mm. ilmatorjuntaohjusten hankkimisen. Asiasta on säilynyt paitsi Suomen IBM:n ja Pariisin välistä kirjeenvaihtoa myös Pariisin ja New Yorkin keskinäisiä arveluita ja mielipiteitä. Asia ei suinkaan ollut yksinkertainen ratkaistavaksi, sillä tällaiseen myyntiin oli saatava esimerkiksi USA:n puolustusministeriön lupa. Osaltaan asian pitkittymiseen monivuotiseksi kirjeenvaihdoksi vaikutti myös erinäisten väliportaan henkilöiden kiertely ja kaartelu asiassa (162). Kesän alussa 1963 oli vihdoin päästy niin pitkälle, että asiasta laadittiin suomessa sopimusluonnos. Vielä heinäkuussakin asia oli kuitenkin auki. Pääesikunnasta oli toki vierailtu IBM:n laboratorioissa Ranskassa, mutta toisaalta odotettiin USA:n viranomaisten tällaisen järjestelmän kaupan sallivaa lupaa. Kilpailijana esiintynyt Elliot puolestaan oli vakuuttanut, että heidän puolellaan ei mitään lupaongelmia esiinny. Valitettavasti säilynyt dokumentaatio päättyy tähän, joten asiapapereista ei voida varmistaa, että tehtävä olisi koskaan todella suoritettu.

Vuosikymmenen puolivälissä kilpailu tietokonemarkkinoilla oli kiristymässä. Saatavilla oli usean valmistajan koneita, joista voidaan mainita saksalaisvalmisteiset Helmuth Zusen Z-sarjan koneet, Siemensin 2002 sekä ainakin amerikkalaisten valmistajien Burroughs ja englantilainen Elliot. Kilpailutilanteissa alettiin puhua kotimaisuudesta, vaikka kaikki laitteet olivatkin tuontitavaraa. Eräitä koneita möi kuitenkin kotimai-

sessa omistuksessa oleva yritys. Kilpailu koveni, mutta siitä oli se hyöty, että IBM:kin ryhtyi ajattelemaan, miten me puolustamme kotimaisuutta. Todettiin, että se on tehtävä vastaostoilla. Kankaan paperitehdas kyllä vei reikäkorttikartonkia vuosittain noin 3 miljoonan dollarin edestä, mutta juuri muuta ei asian hyväksi oltu aikaisemmin tehtykään (163). Vaikka todettiin, että jokaisesta IBM:n ansaitsemasta markasta jää Suomeen 61,7 penniä, ryhdyttiin vakavasti etsimään alihankkijoita IBM:n Euroopan tehtaille. Vastaostojen määrä alkoikin nopeasti kasvaa ja niiden kautta saatettiin todistella IBM:n "kotimaisuutta". Aika ajoittain ruohonjuuritason tarkkailijasta kuitenkin tuntui, että toimittajan valinta tapahtui kuin Lasse Lehtisen kirjassa Uskottu mies (164).

Viikkosanomat Oy:n lehden levikki oli kasvanut sellaiseksi, että mahtavan postituslipukemäärän tuottaminen vanhoilla menetelmillä ei ollut kovinkaan helppo tehtävä. Niinpä ratkaisuksi löydettiin tietokoneistettu järjestelmä. Aluksi ajot päätettiin suorittaa IBM:n palvelukeskuksessa, jolle tämä työ oli suurin toistuva tietokoneajo siihen astisessa historiassa. Tilaajakannan käsittely oli hankalaa kaikkine lisäyksineen, poistoineen ja osoitteenmuutoksineen. Ohjelmat eivät nekään aina toimineet parhaalla mahdollisella tavalla. Niinpä eräs asiakas kirjoitti lehdelle, että hän saa jatkuvasti lehtensä kahtena. Asiasta tehtiin korjausvienti systeemiin. Muutaman viikon päästä sama ilmeisen huumorintajuinen asiakas kirjoitti, että nyt hän saa lehtensä nelinkertaisesti, mutta enää hän ei valita, koska jatkuvilla valituksilla ja niistä johtuvilla kaksinkertaistumisilla hän saa pian autokuormallisen Viikkosanomia kerralla (165).

1401- ja 1410-mallit vanhentuivat, kun markkinoille tuli 360-sarjan mallit 30 ja 40 sekä syksyllä malli 20. Tosin edellisen sukupolven koneet säilyivät vielä vuosia monen asiakkaan käytössä. Vaikka uudet koneet julkistettiin 1964 alussa, niiden saatavuus oli sinä vuonna olematon. Vain muutamia kokeilumalleja oli saatavissa. Varsinainen tuotanto pääsi alkuun vasta seuraavan vuoden kolmannella neljänneksellä (166). Pitkään siis myytiin vain toiveita ja olettamuksia laitteiden sijasta, sillä tuotanto oli melko pientä. Vuonna 1965 valmistui kaikki mallit mukaanlukien vain 89 laitteistoa ja seuraavana vuonna 675 laitteistoa, joka koko maailman tarpeisiin oli vieläkin vähäistä (167).

Muutenkin uusia koneita tuli markkinoille. Vuoden 1964 lop-

pupuolella julkistettiin prosessinohjauslaitteisto 1800, jota Suomessakin myytiin seuraavina vuosina useita kappaleita erilaisiin prosessinohjaustehtäviin (168).

Kirjoituskonepuolen huoltomiehet järjestäytyivät ja rekisteröivät yhdistyksensä, jota johto ei etukäteen uskonut tapahtuvaksi. Tällainen ennakkotieto oli välitetty myös Pariisiin, joka tarkkaan seurasi kaikkia mahdollisia ammattiliittotoimintaan viittavia elkeitä eri maissa. Kun tapahtunut sitten kerrottiin Pariisiin, oli tuloksena kiukkuisen tuntuinen vastauskirje, jossa maan johdon arvostelukyky tällaisissa asioissa asetettiin kyseenalaiseksi (169). Kirjoituskoneiden myynti oli voimakkaassa kasvuvaiheessa tuohon aikaan. Esimerkiksi vuoden 1964 myynniksi arvioitiin 551 konetta, joista kesäkuuhun mennessä oli myyty jo 210 konetta (170). Uutena tuotteena tuli markkinoille magneettinauhaa käyttävä automaattinen kirjoitusjärjestelmä MT/72 (171).

Ajantarkkailulaitteiden tuotanto ja myynti lopetettiin maailmanlaajuisesti vuoden 1963 lopussa. Näin tuotelinja, joka oli melkoiselta osin rahoittanut yhtiön alkuvuosien toimintaa, oli saavuttanut tiensä pään (172). Oli syntynyt uusia tuotteita, jotka tekivät kellot sopimattomiksi yhtiön tuleviin tuotesuunnitelmiin, ja toisaalta itse laitteiden myynti myös osoitti hiipumisen merkkejä.

Myyntimiehet muuttuivat myyntineuvottelijoiksi vuoden 1965 alusta. Tästä kertoo myyntijohtaja Hans Andersinin IBM DP-Sales management- tiedotus 29.1.1965 (173). Ehkä uusi titteli toi hieman arvovaltaa myyjän asiakaskontakteihin. Tosin monessa tapauksessa tittelistä välittämättä monivuotinen myyntineuvottelija oli asiakkaansa tuttava monellakin tavalla ja pystyi toimimaan ja esiintymään asiakkaan kone- ja sovellussuunnitelmissa asiantuntijana. 1970-luvun toimintatapojen murroksessa tämä osittain unohdettiin. Samalla kadotettiin osittain tuntemus asiakkaan ongelmakenttään, jota tiuhat piirivaihdot vielä osaltaan tehostivat. Eläkesysteemin Pauli Immonen kertoi eräänä 1970- luvun keväänä, kuinka hänen luonaan oli edellisellä viikolla käynyt kaksi IBM:n myyjää esittäytymässä. Toinen oli piirin vastaanottava ja toinen sen luovuttava myyjä, jolla ei aikaisemmin ollut aikaa käydä esittäytymässä.

Vuoden 1965 marraskuussa IBM:ltä pyydettiin tarjousta tulosten tiedottamisesta seuraavan vuoden heinäkuussa pidettävistä eduskuntavaaleista. Edellytyksenä pidettiin tarvittavi-

en koneiden siirtämistä tulospalvelun ajaksi Pasilaan. Aluksi IBM kieltäytyi moisesta tehtävästä vedoten lyhyeen valmistautumisaikaan, vaikka taustalla oli pelko huonosta mainoksesta, jos laskenta epäonnistuu. Myöhemmin mieli kuitenkin muuttui ja laskentakeskukseksi ehdotettiin IBM:n palvelukeskusta, josta tulokset siirrettäisiin päätteelle Pasilan studioon (174). Sopimukseen päästiin ja vaaliyö sujui valtavasta etukäteisjännityksestä huolimatta aivan mainiosti, jopa niin että Yleisradio kirjoitti vaalien jälkeen olevansa kiinnostunut myös seuraavien kunnallisvaalien ääntenlaskennan hoitamiseen samalla tavalla (175).

Vaalivuonna IBM saavutti yhden tavoittelemansa rajapyykin, nimittäin miljoonan asennetun tai tilauksella olevan DP-pointsin rajan. Tarkalleen sanoen tuo raja ylitettiin 10.5.1966 (176). Pointsi oli tuon ajan mittari ja yksi pointsi vastasi kymmentä dollaria laskutusta. Pienestä alusta oli tasan 30 vuoden aikana kasvettu siis melkoiseksi yhtiöksi.

Kaikenlaista kehitystä tapahtui. Luotiin muun muassa suomenkielen tavutusohjelma, jonka tekemistä tähän saakka oli pidetty lähes mahdottomana, koska arvioijien mukaan suomenkieli on niin kovin säännötön. Ajatuksellinen sulku purkautui kuitenkin, kun asiaan tarttui ulkomainen henkilö, W.H. Vermillion, joka ratkaisi ongelman tekemällään ohjelmalla. Loppujen lopuksi kysymys ei edes ollut vaikeasta asiasta, kun vain tajusi ratkaisun. Tavuviivanhan voi pääsääntöisesti panna aina vokaalia edeltävän konsonantin eteen.

Sanojenkäsittelypuolelle palkattiin vuosikymmenen loppupuolella johtotehtävään ruotsalainen Guido Ferraresi, joka epäilemättä toi tälle vaikealle ja kilpaillulle toiminta-alueelle uutta pontta. Opittiin asiakaskäsittelyä ja myyntitapoja, joita omin voimin ei ehken olisi huomattu ottaa käyttöön. Samaan aikaan alettiin myöntää ensimmäisiä henkilökunnan alennuksia. Kirjoituskoneita nimittäin sai tuolloin ostaa omaan yksityiskäyttöön 20% prosentin alennuksella (177).

Myös taloushallinnon puolella tarvittiin pääyhtiön mielestä parannusta moniin asioihin. Parannusohjelmaa hoitamaan tuli USA:sta Paul Feeney, joka toimi vuosikymmenen loppupuolella Suomen IBM:n controllerina. Monelle Feeney oli ensimmäinen jokapäiväisen elämän kontakti amerikkalaiseen elämäntapaan. Huomiota herätti vaikkapa hänen tapansa nauttia ruokajuomana Coca Colaa.

Hallituksen uusi jäsen Teuvo Aura osallistui ensimmäisen

kerran hallituksen kokoukseen 4.4.1967. Yhtiön osakepääomaa korotettiin 3.250.000 markasta 5.350.000 markalla (178). Uusi osakepääoma oli siis korotuksen jälkeen 8.600.000 markkaa.

12.10.1967 suoritettu Suomen markan suurdevalvointi sotki, paitsi siihen valmistautumattoman talousosaston työt, myös voimakkaasti myynnin. Varsinainen koneiden myyntihän tapahtui edelleenkin dollarimääräisin hinnoin, jotka näin nousivat välittömästi devalvatioprosentin verran. Vuokriinkin korotus kohdistui täysimääräisenä — tosin muutaman kuukauden viiveellä (179). Niinpä devalvatiovuoden myynti jäikin alle tavoitteensa. Seuraavan vuoden liikevaihto osoitti tosin markkamääräisenä voimakastakin kasvua, mutta devalvation ansiosta vaikutus dollarimääräiseen tulokseen oli lievästi sanoen ikävä. Kesti aikaa, ennen kuin uusiin hintoihin ja vuokriin oli totuttu asiakkaiden keskuudessa. Toisaalta säännöstelytaloudessa edelleenkin elävässä maassa saatiin käydä pitkiä ja monimutkaisiksi muodostuneita keskusteluja mm. Suomen Pankin kanssa, ennen kuin lupa mahtaviin, mutta tarpeellisiin, hinnan- ja vuokrankorotuksiin saatiin.

Vuosikymmenen lopussa tuli esille kysymys antaa ylimmän johdon jäsenille käyttöön yhtiön auto. Asiasta käytiin kirjeenvaihtoa Pariisin kanssa ja ehdolla tällaisiksi autonkäyttäjiksi oli kokonaista yhdeksän henkilöä alkaen toimitusjohtajasta. Muut kaikki olivatkin sitten toimitusjohtajalle raportoivia. Sen alemmaksi organisatiossa ei tuolloin varmaankaan olisi edes päästy Pariisin luvalla sen verran uutta autoetu oli koko Euroopassa (180).

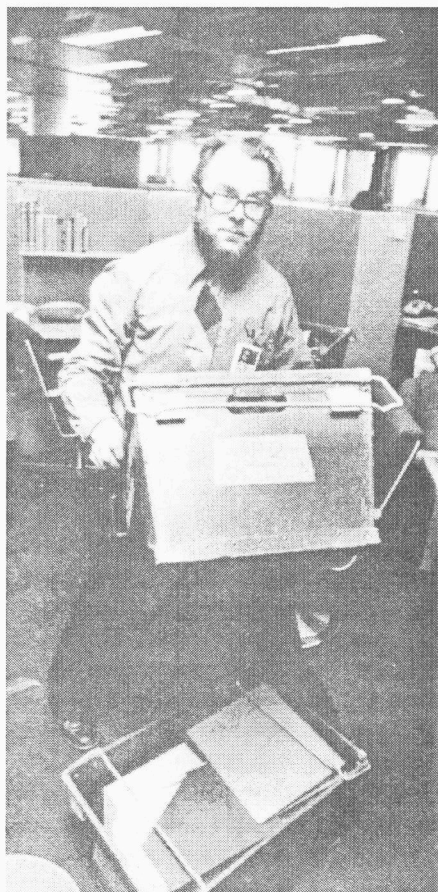
Vanhentuneiden 1440-laitteistojen, jotka muuten olisivat joutuneet hajoitettaviksi, luovuttaminen lahjoituksina opistotason laitoksille käytettäväksi opetuksen apuvälineinä keskustelutti myös tuohon aikaan (181).

Yhtiön toimitusjohtajalle Bengt Grönholmille myönnettiin kauppaneuvoksen arvonimi (182).

Systeemi/3 pienine 96 sarakkeen kortteineen näki päivänvalon (183). Aikaisempiin tietojenkäsittelyjärjestelmiin verrattuna halpa ja vähän tilaa vaativa laitteisto avasi kokonaan uuden markkina-alueen. Huomattavasti aikaisempaa pienemmät yritykset saattoivat nyt ryhtyä suunnittelemaan asioidensa hoitamista tietokoneilla. Seuraavan vuosikymmenen alussa perustettiin jo oma piirikonttori hoitamaan tätä uutta asiakaskuntaa.

Vuosikymmen loppui tavallaan Yhdysvaltain Oikeusministe-

riön nostettua IBM:ää vastaan kanteen antitrustilain rikkomisesta. Tosin kalenterissa oli vielä muutamia kuukausia jäljellä, mutta muutos, joka johti liiketapojen uudelleen arvioimiseen oli kuitenkin alkanut (184). Ensimmäinen vaikutus oikeudenkäynnistä oli arkistoinnin laajentaminen koskemaan kaikkea yhtiössä tuotettuja kirjoitelmia ja laskelmia (185). Jopa konseptit ja suttupaperitkin oli talletettava tilapäiseen arkistoon, jonka koko nopeasti laajeni valtavaksi. Myöhemmin tämä tallettaminen johti siihen, että sen purkautuessa seuraavan vuosikymmenen puolella arkistosta tuhottiin tuolta talletusajalta lähes kaikki. Kukaan kun ei olisi pystynyt valitsemaan tuosta valtavasta paperimäärästä säästettäväksi kelvollista aineistoa.

Vihdoinkin uuteen toimitaloon. Kirjoittaja rehjustamassa tarpeellisia työpapereitaan tulevaan työpisteeseensä uuden toimitalon kolmannessa kerroksessa. Laatikoiden kyljessä olevien merkkien mukaan toimipisteen koordinaatit olivat F2.

1970-luku Uuteen business-maailmaan

Edellisessä luvussa mainittu antrustioikeudenkäynti aiheutti monia asioita Suomessakin. Sen yhtiön kannalta kielteinen tulos olisi saattanut johtaa jopa yhtiön pilkkomiseen pienemmiksi yhtiöiksi, vaikka varsinainen syytös kai koskikin vain IBM:n tapaa hinnoitella asiat kokonaisuuksina. Laitteen vuokraan sisältyi esimerkiksi tarvittava SE-palvelu samoin kuin laitteen huolto. Maiden yhtiöissä perustettiin suunnitteluryhmät valmistelemaan toiminnan muuttamista sellaiseksi, että ainakin aikaisemmin vuokraan sisällytetyt eri elementit voitaisiin laskuttaa erillisinä kunkin asiakkaan tarpeiden mukaan. Vastaavasti kullekin elementille oli valmisteltava kustannusten seurantamenetelmä sekä käytetyn työajan raportointi.

Tätä varten meilläkin perustettiin tällainen valmistelutyötä hoitava ryhmä, joka eristettiin kokonaan muusta organisatiosta. Sijaintipaikakseen ryhmä sai tätä tarkoitusta varten vuokratun huoneiston Kalevankadulta Yrjönkadun kulmasta. Sen jäsenet eivät edes saaneet ruokatunnilla syödä muiden seurassa tai samoissa paikoissa. Ruokailu oli järjestetty hotelli Tornin kabinettiin ja yhtiö maksoi kustannukset. Totta kai tällaista salaseuraisuutta ihmeteltiin, kuten Osmo Niemisen vuoden 1970 joulukronikkakin kertoo

"Piiri pieni pyörii
sukkasillaan hyörii
Salaseura Disneylandin.
Sinne kokos kovan bändin
varmaan itse Roope-setä.
Tarkoin valikoitsi keitä
voitais ottaa luottohommiin
ilman että menis pommiin
kaupat enempää kuin huollot.
Pienin riski, siispä puollot
kirjoitettiin johtajille.
Pantiin myöskin paperille
vaitiolon salat julmat,
jottei ulos vuotais pulmat."

Aikanaan ryhmä sai työnsä tehtyä ja vuoden 1971 alusta siirryttiin maailmaan, jossa uudet business-tavat olivat käytössä. Organisatiota muutettiin myös vastaamaan uusi liiketapo-

ja. Muutoksella varmasti saavutettiin tiettyjä etuja, mutta samalla menetettiin osa niistä asiakaskontakteista, jotka aikaisemmin olivat tehneet IBM:läisestä asiakkaan sovellusten ja jokapäiväisten tilanteiden asiantuntijan ja myötäeläjän. Uudessa maailmassa monista eri kontakteista oli kirjoitettava lasku. Kun koneiden vuokrauksesta siirryttiin vuosien saatossa koneiden myyntiin yksinomaisena liiketapana, muuttuivat asiakasyhteydet entistä harvemmiksi. Kokonaispalvelun sijasta ryhdyttiin yhä enemmän pelkiksi "rautakauppiaiksi". Se antoi kilpailijoille etulyöntiaseman, jota myös tehokkaasti käytettiin hyväksi.

S/3 myynnistä muodostettiin erillinen tytäryhtiö, GBG (General Business Group), jonka toimitusjohtajaksi tuli Tapio Pyykkö. Sanojenkäsittelymyynti liitettiin tähän uuteen yhtiöön. Yhtiöön siis kuului kaksi divisionaa, joista S/3 myyntiä johti Jorma Partinen ja sanojenkäsittelylaitteiden myyntiä aluksi Apso Turunen, joka pian vaihtui Simo Näkiksi (187). S/3:n myynnissä liikuttiin kentällä, joka oli neitseellistä, eli asiakasehdokkaita oli riittävästi, koska 5-10 myyntineuvottelijalla oli katettavana koko maa. Jollei asiakasehdokas osoittanut suurta kiinnostusta S/3:n hankintaan jo ensimmäisellä kontaktikäynnillä, siirrettiin hänet odottavien listalle. Epävarman asiakkaan vakuuttaminen kaupan kannattavuudesta vei sen verran aikaa, että siinä ehti hyvin solmia sopimukset kahden ehkäpä kolmenkin alttiimman asiakkaan kanssa, jolloin myyjä tietenkin sai myös paremman kokonaisprovision. Vuoden tavoitteet täyttyivät jo huhtikuun tasolla ja kokonaistulos oli usein 200-300%. Kaikki näytti hyvältä, mutta todellisuudessa harrastettiin eräänlaista ryöstöviljelyä. Suuremmalla myyntineuvottelijamäärällä olisi asiakaskenttä saatu peitettyä myyjien provisioiden kannalta tasapuolisemmin sekä ennen kaikkea kattavammin ennen kuin kilpailu näistä asiakkaista edes syntyi.

Valitettavasti GBG-yhtiöstä ei ole jäänyt arkistoon mitään dokumentteja, lukuunottamatta DP:n ja GBG:n välisiä rajankäyntejä koskevia pöytäkirjoja. Niitä tallessa on useitakin, sillä tottakai syntyi tilanteita, joissa oli päätettävä, kummalle jokin asiakas oikein kuuluu. Se, että asiakkaan luona liikkui kaksi kilpailevaa IBM-myyjää, oli luonnollisesti omiaan hämäämään asiakasta. Kaupankäyntitavatkin muodostuivat erilaisiksi eroavasta tuotevalikoimasta johtuen. S/3-alueen myyntitavat lähenivät OP-myyjien myyntitapaa, kuten jo aikaisemmin on todettu. DP-myyntineuvottelijat sen sijaan toimivat vanhalla

koetulla tavalla, joka päti isompienkin asiakkaiden parissa.

Vuosittainen lahjoitusten lista oli näihin aikoihin pitenemässä. Eräänä vuosikymmenen vaihteen vuonna suurin lahjoitus oli keinomunuainen. Nyt lahjoituksista ei enää pidetty ääntä, kuten aikaisemmin neljäkymmentäluvulla. Riitti, kun tällaisesta suuremmasta lahjoituksesta kerrottiin henkilökunnalle pienellä tiedotteella (186).

Henkilökunnan kasvu aiheutti sijoitusongelmia. Uusia tiloja vuokrattiin sieltä, mistä niitä onnistuttiin saamaan. Niinpä vuoden 1970 lopussa IBM:ää oli jo kokonaista kahdeksassa paikassa ympäri kaupunkia. Siitä taas syntyi moninaisia ongelmia. Esimerkiksi puheluiden määrä kasvoi, koska ei ollut enää mahdollisuutta tavata vaikkapa käytävällä ja hoitaa siinä asiaansa. Linjat tukkeutuivat ja asiakkaat puheluineen joutuivat odottelemaan. Myös sisäisen postin määrä kasvoi samasta syystä (188).

Yhtiön osakepääomaa korotettiin jälleen. Uusi luku oli jo 63 miljoonaa markkaa. Nousu on ymmärrettävä, kun muistetaan millainen inflatio maassamme noina vuosina oli. Jo sen peittämiseen koneiden tuontihinnoissa ja toimintakyvyn säilyttämiseen tätä kautta tarvittiin yhä isompaa omaa pääomaa.

Toimitusjohtaja vaihtui 1973. Vuosia tehtävää hoitanut Bengt Grönholm siirtyi eläkkeelle ja uudeksi toimitusjohtajaksi nimitettiin vuodesta 1970 varatoimitusjohtajana toiminut Olli Varho.

Uusia laitteistoja julkistettiin. 360 muuttui uuden vuosikymmenen myötä 370:ksi. Laitteiden tehot kasvoivat. Samalla luovuttiin lähes kokonaan magneettinauhoista ja vallitsevaksi talletusjärjestelmäksi tulivat vaihdettavat levymuistit. Niiden rinnalle kehitettiin tosin myös massamuisteja, joissa oli vallitseviin oloihin nähden valtava talletuskapasiteetti. 1970-luvun alkupuolen uusin tuotteisiin on myös luettava IBM:n oman kopiointikoneen tulo markkinoille (189).

Johtoryhmässä tutkailtiin tarvetta ja mahdollisuuksia liittyä työnantajaliittoon. Helmikuussa todettiin, että asiaa valmistellaan ja, jos liittymisestä on etuja, lähetetään Euroopan päämajaan esitys liittymisestä (190). Tästä toteamuksesta heijastuu IBM:n halu yhtiökokonaisuutena pysyä tilanteessa, jossa sen enempää työntekijät kuin työnantajakaan eivät ammatillisesti liittoutuisi. Aika vain alkoi hiljalleen kasvaa tämän ajattelun ohi.

Samoin tuumailtiin mahdollisuutta lahjoittaa käytöstä poistet-

tuja reikäkortti- ja tietokoneita tekniikan museoon, kuten professori Jauhiainen oli ehdottanut (191). Tärkeimpänä asiana oli työlistalla kuitenkin oma toimitalo, sillä tilanne vaikeutui jatkuvasti. Toimitiloja oli ripoteltu pitkin kaupunkia keskustan, Lauttasaaren ja naapurikaupungin Espoon Tapiolan välille toistakymmeneen toimipisteeseen. Hallituksen kokouksessa todettiin, että yhtiö ja Helsingin Kaupunki olivat solmineet 24.1.1973 sopimuksen toimitalotontista, jonka perusteella IBM voi ostaa kyseisen tontin käyttöönsä. Hallitus oli jo päättänyt ostaa tontin (192). Alkoi vuosia kestänyt työntäyteinen rupeama NOB-työryhmineen ja erilaisine toimintoineen, joiden tuloksena vuosikymmenen loppupuolella henkilökunta saatiin pääsääntöisesti sijoitettua yhtiön omaan toimitaloon. Monien vaikeuksien kautta projekti kuitenkin eteni. Viivästyttivät kuitenkin esimerkiksi rakentamiselle määrätty vuoden mittainen rangaistusvero samoin kuin Munkkiniemeläisten valitukset toimitalon tuomasta häiritsevän runsaasta liikenteestä. Vuonna 1977 päästiin viimein siirtymään suunnitelmista rakentamiseen ja talon peruskivi muurattiin lokakuun 7. päivänä. Vuosikymmenen lopulla päästiin jopa muuttamaan omaan viiten huoneeseen ja keittiöön, kuten joku sattuvasti kuvasi avokonttoria. Tosin henkilökunnan lukumääräinen kasvu oli valmisteluihin tarvitun vuosikymmenen aikana ollut niin voimakasta, että aivan kaikki eivät seuraavan vuosikymmenen alussa, eli muutaman vuoden kuluttua, enää mahtuneet näihin alkujaan kovinkin suurina pidettyihin tiloihin.

Keskusteltiin monen muun asian ohessa myös ruotsalaisen Anders Thalmen yrityksestä kirjoittaa pohjoismaiden IBM-yhtiöiden historia. Asia eteni käytännössä jonkin verran ja Suomessa Kitty Bergman kokosi tuohon kirjaan tarvittavaa tietoa. Osa tuosta kerätystä aineistosta on onneksi säilynyt näihin päiviin saakka ja näin osaltaan auttanut tämän teoksen tekemistä. Projekti jäi keskeneräiseksi, eikä siitä sinällään ole jäänyt mitään tulevien polvien käytettäväksi.

Koneiden ja laitteiden ostohinnat muuttuivat dollarimääräisistä kotimaisiksi markoiksi. Kuukausivuokrathan olivat olleet markkoja jo useita vuosia (193). Samalla poistui mahdollisuus automaattisesti korottaa hintoja mahdollisen devalvation yhteydessä. Samaan aikaan suunniteltiin Turun ja Tampereen palvelukeskusten muuttamista etäkäsittelyn palvelupisteiksi, joista tiedot välitettäisiin Helsinkiin käsiteltäväksi ja tulokset palaisivat linjaa myöten lähtöpaikkaan (194).

Matkustussääntökin muuttui enää ei matkustettu laskun mukaan. Siirryttiin sen sijaan päivärahajärjestelmään. Monen matkustajan mieliharmina ollut kuittien kerääminen matkoilla oli näin tullut tarpeettomaksi (195). Vaatimattomammin matkustaneet hyötyivät uudesta järjestelmästä, kun taas kuluiltaan leveämpään matkustamiseen tottuneet tunsivat kärsivänsä asiassa.

Vuosikymmenen lopulla yhtiö ja sen henkilökunta joutuivat kokemaan traagisen onnettomuuden. Toimitusjohtaja Olli Varho kuoli 3.10.1978 Rissalan lento-onnettomuudessa. Näin yhtiön kolmannen suomalaisen toimitusjohtajan kausi jäi vain viiden vuoden mittaiseksi (196). Uudeksi toimitusjohtajaksi nimitettiin Felix Björklund.

Watsonit, isä ja poika, vierailivat useaankin kertaan Suomessa. Kuvassa Arthur K. Watson Tampereella 50-luvun puolivälissä. Kasvot kameraan päin vasemmalta: Arthur K. Watson, Klas Dickman, Castaldi, rouva Sario, Börje Karlsson, tunnistamaton OP-myyjä sekä Heimo Kiiski. Etualalla selin Ilmari Sario, rouva Sahrberg, Bengt Grönholm sekä Watsonin seurueeseen kuulunut Ohlssen.

Muuttuva yhtiö muuttuvassa maailmassa

1980-lukuun liittyy kiinteästi kaksi sanoisinko mullistavaa asiaa tai asiaryhmää. Ensinnäkin vuosikymmenen alussa julkistettiin PC:t, jotka mullistivat kaupankäynnin tietyiltä osin. Toisena uutena asiaryhmänä vuosikymmenen aikana ryhdyttiin yhtiöittämään IBM:n toimintoja, niin kuin muuallakin tapahtui. Yhtiöittämisessa oli kokeilu tavallaan pakon edessä aloitettu GBG:n erottamisella DP:stä. Tuo suuntaus jatkui sitten IBM Tuotteiden Jakelu Oy:n perustamisella (197). Perustetun yhtiön tehtävänä oli "luoda ja kehittää jälleenmyyjien avulla tapahtuvaa tuotemarkkinointia" (198). Lisää askelia samaan suuntaan otettiin kirjoittimia myyvän Lexmarkin muodostamisen yhteydessä. Suuntaus huipentui myöhemmin Responsorin ja Iscomin perustamiseen. Kaikissa näissä oli kysymys uuden toiminnan aloittamisesta, jota ei haluttu tehdä pääyhtiön puitteissa, koska onnistumisesta ei oltu varmoja. Tällaisessa tilanteessa olisi helpompi lopettaa erillinen yhtiö, kuin ryhtyä perkaamaan vastaavia toimintoja laajemman organisation sisältä. Toisaalta tuntui, että pääyhtiökään ei oikein ollut vakuuttunut esimerkiksi jälleenmyyntikanavan toimivuudesta, sillä esimerkiksi 3270 PC:n julkistuksen yhteydessä päätettiin, että sitä ei myydäkään jälleenmyyjien kautta, vaan ainoastaan IBM:n toimesta suoraan asiakkaille. Tuollainen päätös tietenkin herätti tyytymättömyyttä jälleenmyyjien keskuudessa, josta osoituksena olkoon Tietotehtaan närkästystä ilmaiseva kirje (200).

Samoihin aikoihin myös yhtiön tiloissa tapahtuvia eri toimintoja alettiin myydä alihankkijoiden suoritettaviksi. Näin esimerkiksi ruokala-, siivous-, puhelinkeskus-, kiinteistöhuolto- ja vartiointitoiminnot siirtyivät vaihe vaiheelta ulkopuolisten yrittäjien vastuulle.

90-luvulla ei pelkästään tyydytty omien toimintojen yhtiöittämiseen, vaan yhtiö oli myös kiinnostunut perustamaan yhteisyrityksiä muiden alalla toimivien yritysten kanssa. Niinpä päivänvalon näkivät mm. sellaiset yritykset kuten Totus Oy, ATK-Varakeskus ja Primatic Oy. Näistä Totus Oy perustettiin yhdessä Tietotehtaan kanssa ja ATK-Varakeskus Valtion Tietokonekeskuksen kanssa 50-50 periaatteella. Omistukset näissä ulkopuolisissa yhtiöissä olivat kuitenkin vain väliaikaisia, sillä esimerkiksi osakkuus Primatic Oy:ssä myytiin jo

vuonna 1992 sanotun yhtiön toiselle osakkaalle. Myös joitakin vähemmistöosakkuuksia hankittiin muutamista alalla toimivista yrityksistä.

Muuttuivathan tosin muutkin asiat. Aikaisemmin osakeyhtiölain mukaan yhtiöllä tuli olla vähintään kolme osakasta. Näin ainakin kaksi osaketta oli siis oltava muualla kuin WTC:n hallussa. Lain muututtua tätä ei enää tarvittu, joten hallituksen jäsen Eric Alenius ja toimitusjohtaja Felix Björklund möivät osakkeensa WTC:lle niiden nimellisarvosta. Kesäkuun 18. päivän 1980 jälkeen kaikki yhtiön osakkeet olivat siis WTC Europe/Middle Eastin hallussa.

Yhtiön henkilömäärä kasvoi edelleen ja uusi toimitalo osoittautui pian pieneksi. Jo vuonna 1984, eli runsaan neljän vuoden kuluttua talon valmistumisesta, aloitettiin neuvottelut tontin jäljellä olevan rakennusoikeuden käytöstä (199). Samassa pöytäkirjassa todettiin, että suunnittelutyötä jatketaan, eli se oli aloitettu jo aikaisemmin. Seuraavassa hallituksen kokouksessa todettiin, että tilaongelmien takia noin 60 henkeä joudutaan siirtämään Kilosta vuokrattuun tilaan, koska omassa talossa ei paikkoja enää löytynyt.

Muuttuva toimintaympäristö sekä yhtiön toimintojen muuttuminen alkoi pakostakin koskea myös yhtiön perustajan käyttöönottamia perusperiaatteita. Full Employment Policy oli jo muuttunut Practiceksi eli luokka vähemmän ehdottomaksi määräykseksi. Vuonna 1986 se oikeastaan poistui kokonaan, kun tuli käyttöön uusi termi Separation by Agreement (201), jonka turvin Yhdysvalloissa vähennettiin henkilökuntaa voimakkaasti vuosikymmenen viimeisinä vuosina. Tuo uusi käytäntö ei välittömästi vaikuttanut Suomessa, mutta ongelmia ja siis tarvetta sen soveltamiseen alkoi jo näkyä. Jo 60-luvun lopulla henkilökunnan keskimääräinen palveluikä lähenteli 15 vuotta. Vaikka henkilökunnan kasvu olikin ajoittain voimakasta, nousi keski-ikä siitä huolimatta. Laskeskelin jonkin toisen IBM:läisen kanssa muistaakseni 1988 yhtiön henkilökuntamatrikkelista, kuinka monta henkilöä vuosittain tulisi 25 vuotta palvelleiden kerhon (QCC) jäseneksi. Luvut liikkuivat jossain 80- 100 henkilön vuosittaisen määrän tienoilla. Tietenkin nuo luvut olivat tavallaan yhtiölle ylpeilyn aihe. Ihmiset viihtyivät yhtiössä, joka kuitenkin samalla jäi jälkeen muun maailman muutoksessa, jonka toteuttamiseen olisi tarvittu uutta ja ennakkokäsityksiä omaamatonta väkeä.

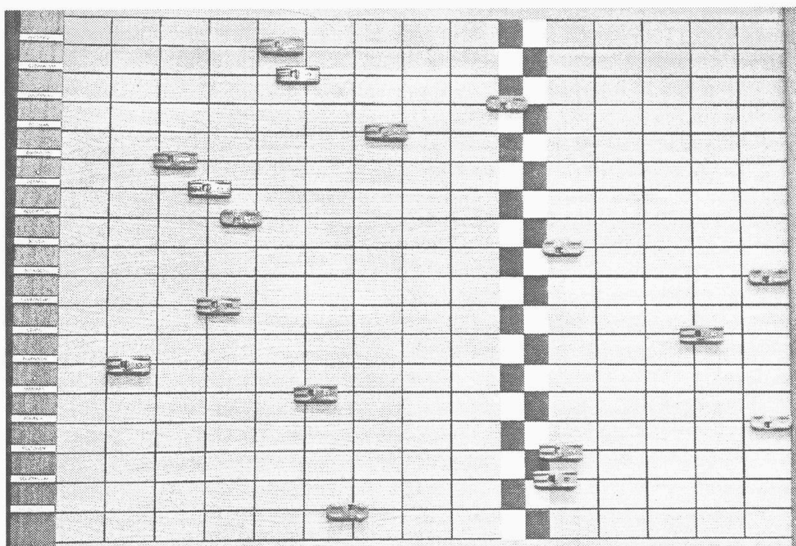
Laitteiden hinnat halpenivat jatkuvasti kovan kilpailun ansi-

osta. Toisaalta palkkakulut kohosivat. Markkinointitapoja oli myös muutettu niin, että yhä suurempi osa liikevaihdosta syntyi jälleenmyyjien toimesta. Oli siis suorastaan pakko löytää muuttuneisiin olosuhteisiin sopiva tasapaino menojen, tarpeiden ja tulojen kesken. Vuosikymmenen vaihteessa ryhdyttiinkin kovaan perkaustyöhön, jonka seurauksena henkilökunnan määrä putosi suunnilleen puoleen 1980-luvun loppuaikojen huippuluvusta. Se oli varmasti kovaa aikaa sekä niille, jotka ottivat tarjouksen vastaan että niille jotka jäivät yhtiöön. Kaikkihan olivat eläneet tuon epävarmuuden kauden samalla lailla. Tarjouksen vastaanottaneille toki järjestettiin erilaisia tukitoimia siirtymäkauden ajaksi, mutta yhtiöön jääneet saivat tulla tässä mielessä toimeen omillaan.

Vuonna 1992 WTC myi neljänneksen Suomen IBM:n osakkeista IBM Nordic Aktiebolagetille, josta näin tuli suomalaisen yhtiön osaomistaja. Vuoden 1994 alun tienoilla IBM Nordic Ab:stä tuli Suomen IBM:n ainoa osakkeenomistaja WTC:n myytyä sille kaikki omistamansa osakkeet. Vuoden 1996 alusta myös hallituksen kokoonpano muuttui radikaalisti aikaisemmasta. Vuosien saatossa oli totuttu siihen, että yhtiön hallitukseen aina kuului tunnettuja suomalaisia vaikuttajia. Mainittakoon heistä vaikkapa ministeri Carl Enckell, Eljas Erkko, Teuvo Aura, Johan Nykopp, Eric Alenius, Carl Erik Carlson, Matti Pekkanen ja Harri Piehl. Nyt hallitus uusiutui täydellisesti, eikä siihen enää kuulu kuin IBM Nordicin edustajan lisäksi muutama yhtiön palveluksessa oleva jäsen. Tässäkin mielessä siis yksi 60-vuotinen aikakausi päättyi samaan aikaan tämän kirjan kertomuksen kanssa.

Ovatko kaikki vuosien varrella tehdyt suuret ja pienet muutokset onneksi yhtiölle, sen näyttää tulevaisuus. Varmoja kuitenkin voidaan olla, että monet asiat kiertävät tavallaan ympyrää. Joku keksii yhtenä vuonna, että myynnin ohjauksessa kaikkein paras ase on User Base Unitien käyttö. Vuoden päästä todetaan, etteivät ne olleetkaan hyviä. Kuluu pari vuotta ja joku toinen keksii ohjausvälineeksi Business Unitit, jotka ovat samoja UBU:ja eri nimisenä vain. Vuoden parin päästä todetaan taas niiden sopimattomuus tehtäväänsä. DCS-palvelukeskus lopetettiin aikoinaan yhtiön liiketoimintaan sopimattomana osana. Kun tarpeeksi monta vuotta oli kulunut, perustettiin Responsor tekemään juuri sitä, mitä DCS ennen teki. Ympyrän ajallinen jakso vain vaihtelee eri asioiden kohdalla. Näin voitanee perustellusti ennustaa, että Respon-

sorin ja Iscomin aika erillisinä yhtiöinä alkaa olla kulunut loppuun. Niistä tulee osa varsinaista IBM-yhtiötä. Pienkoneiden valtakausi tuntuu myös olevan lopuillaan ja palataan taas keskitettyihin suurkoneisiin, joita käytetään "tyhmien" päätteiden kautta siellä, missä nyt jokaisella työpöydällä on henkilökohtainen "viisas" tietokone.

Kukaan ei ilmeisesti usko, että myyntineuvottelijalle tavoite sinällään olisi haaste tai että provisiopalkka kannustaisi tuon tavoitteen saavuttamiseen. Niiden lisäksi pitää ehdottomasti olla myyntikilpailuja, joita vuosien mittaan on ollut monenlaisia ja moneen tarkoitukseen luotuja. Kuvassa vuoden 1962 myyntikilpailun tulostaulun tilanne marras-joulukuun vaihteessa. Kyseinen Formula-kisan palkinto- ja pistesijat on kuvan mukaan jo jaettu, kun viimeinen – moottorihäiriöistä kärsivä – kilpailija on vasta päässyt lähtölinjalta liikkeelle

Viitteet

Agentuuriaika

1. Veijo Meri: Suomen marsalkka C.G.Mannerheim sivu 123.
2. Birger Törnblom: Suomen IBM:n historiikkia agentuuriajasta atk-aikakauteen, IBM Katsaus 3/1976 sivu 6.
3. T.M. Bulletin No 188-A, February 18 1933. Vähennyslaskulaitteen julkistuskirje
4. Törnblom, sivu 6
5. Törnblom, sivu 7
6. I.B.M. Bulletin No 1, July 24th 1931 to all managers, Foreign Division. As you probably know, many of the most effective expressions of Mr. Watson and other executives have been put in motto or slogan form and used on signs in conventions, schoolrooms, factories and offices. We are attaching hereto a list of the most appropriate signs used in this country. ----- The most important sign in this business is the one containing the word "THINK", "coined" by Mr. Watson. It has undoubtedly resulted in much benefit to the Company and to the individuals in it. The "THINK" sign should be prominently displayed in every private and general office in this business. Your immediate attention to this matter will be appreciated.
7. T.M. Bulletin No 79, February 20 1932 ... Where orders are taken for delivery of equipment and shipping instructions are not secured; or machines are not installed within a period of three months, ... such orders will be subject to cancellation. When the salesman takes over a new territory all uninstalled orders will be rewieved to determine whether any of the business will be cancelled and the quota points are to be charged against the salesman who originally sold the business.
8. To all T.M. agents and Branch offices, August 1.1933
9. Foreign I.T.R. Bulletin No 29, September 28 1934
10. Foreign I.T.R. General letter No 18, March 26 1935
11. Foreign T.M. General letter No 71, December 13 1935
12. Foreign T.M. General letter No 73, December 26 1935 Delivery Alphabetic Printers #405 ... Orders received after this date will be scheduled on a hundred twenty (120) day delivery basis, until the factory is able to increase its productivity to take care of the demand.
13. General letter No 91, March 13 1936. International Electric Writing Machine

Yhtiön alkuvuodet

14. Corporate Data Record, October 31 1952
15. Törnblom sivu 6
16. Kitty Bergmanin kokoelma. IBM Personnel 31.12.1936 - 31.12.1957
17. Martti Jukola: Urheilun Pikkujättiläinen .... V. 1928 hän sijoittui talviolympialaisten ankarassa seurassa 6:nneksi, seuraavana vuonna

MM-kilpailuissa Lontoossa samalle sijalle ja vv. 1930-31 hän oli MM-kilpailuissa Berliinissä ja Zürichissä 3:s. Parhaimmassa kunnossaan hän lähti Lake Placidin talviolympialaisiin 1932, mutta jäi siellä täpärästi 4:nneksi.
18. Hurupin kirje Einar Dickmanille 14.4.1937 sekä E. Dickmanin vastauskirje19.4.1937
19. R. Hurupin kirje 27.4.1937
20. R. Hurupin kirje 29.4.1937 Saman kirje E. Uustalille 3.6.1937 (allekirjoitus Jens E.Tellefsen)
21. L. Hongellin vastauskirje 1.11.1937
22. General Letter no. 311. 13.9.1937
23. Hallituksen pöytäkirjat 30.5.1938 ja 13.12.1938
24. Gunnar Strengellin kirje F.R.Cowlesille Varsovaan 11.5.1937
25. Kirje Watson-yhtiölle Varsovaan 1.7.1938. Vain etusivu tallella, joten kirjeessä ei ole allekirjoitusta.
26. Hyreskontrakt (allekirjoitettu 16.9.1938)
27. Tarjouskirje 28.2.1939. Osoitettu Maisteri E.Palelle, josta kehittyi arvostettu reikäkorttiguru maahamme.
28. Kirje 6.6.1940 Salamalle koskien sopimuksen mukaisten koneiden asennusta.
29. Einar Dickmanin piirisopimus 1. kesäkuuta 1939

Talvisota ja välirauhan aika

30. Gustav Paulig/Hugo Riska kirje 23.6.1939
31. Oy Strömberg Ab:n kirje Oy Watson Ab:lle 23.12.1939
32. Hallituksen pöytäkirja 27.12.1939 kohdat 4 ja 5.
33. Esimerkiksi kirje Sahojen Palovakuutusyhdistykselle 30.12.1939
34. Kirje Einar Dickmanille Watson Belgeltä 31.1.1940
I have pleasure in sending you herewith a cheque... In view of the events in your country, my associates and I thought it well to put this amount at your disposal, in order you may use it to a humanitarian end which we leave entirely to you to determine. The above amount has been collected among our employees and executives, every one having contributed to the best of his ability
35. Kirje Tilastolliselle päätoimistolle Uuteenkaarlepyyhyn 11.3.1940. Kirjeessä esitetään sekä sanallisesti että käsin piirretyin kuvin korjaukseen tarvittavat säätötoimenpiteet.
36. E. Monnbergin “kirjanpito” kummilasten “tuloista ja menoista”
37. Kirje Keskinäiselle Henkivakuutusyhtiö Salamalle 27.4.1940.
38. Watson-yhtiön kirje Keskinäiselle Vakuutusyhtiö Sammolle 5.7.1940.
39. Einar Dickmanin kirje J.T.Wilsonille 3.6.1940
40. Harry E.Georgen analyysin tulokset 3.7.1940
41. Anders Thalmen kirje P. Taylorille 23.8.1940 sekä sitä seuraava kirjeenvaihto marraskuuhun 1940.
42. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 14.10.1940
43. Tarjouskirje Sosiaaliministeriölle 7.11.1940 sekä hallituksen kokouksen pöytäkirja 14.10.1940 ja Clas Dickmanin haastattelu 1995
44. Birger Törnblom: Suomen IBM:n historiikkia agentuuriajasta ATK-aika-

kauteen sivu 8 sekä Clas Dickmanin haastattelu 1995
45. A.W.Holderin kirje E.Dickmanille 18.11.1940
46. P.Baderin kirje Genevestä Einar Dickmanille 11.12.1940
47. H.Elmerin kirje Genevestä 20.12.1940
48. E.Dickmanin kirje P.Taylorille 27.3.1941 sekä tämän vastaus 1.4.1941
49. H.Elmerin kirje Customer Services Departmentista Genevestä 5.12. 1940 ja E.Dickmanin vastauskirjeet 19.12.1940 sekä 23.12.1940
50. Lasku 10.1.1941 Valtat-merkkisestä painokoneesta ja reikäkorttien leikkauskoneesta.
51. Einar Dickmanin sähke Geneveen 27.1.1941 ja H.Elmerin vastaus siihen 30.1.1941
52. P.Taylorin valtuutuskirje Einar Dickmanille 21.3.1941
53. H.Elmerin kirje 26.2.1941

Jatkosodan aika

54. Sota-arkisto. Kaatuneiden rekisteri sekä sähke Geneveen 21.7.1940. "To our great sorrow we inform that mr Elfvengren has fallen on thirteenth inst in his glorious struggle for Finlands liberty."
55. H.Elmerin kirje Genevestä 5.8.1941. "As matters stand, we really wonder, how under the circumstances that prevail in your country, the machines are taken care of. Are your servicemen given the opportunity to effect the necessary repairs from time to time?"
56. Sähke Genevestä 20.10.1941 "Impossible getting permanent help Stockholm stop Still awaiting replies our wires Warsaw and Oslo stop Emergency case apply Stockholm."
57. K.Ojaman kirje 21.10.1941 Geneveen H.Elmerille
58. K.Ojaman kirje W.C.Lierille 21.10.1941
59. Sähke Genevestä H.Elmeriltä 23.10.1941 " Polish serviceman Klosinski available stop Warsaw requires Finnish entry permit and written request stating urgent need of respective man stop have asked Warsaw to forward all personal data." Kirje samalta päivältä vahvistaa sähkeen tiedon ja antaa tarkempia ohjeita asian edelleen hoitamiseksi.
60. Sähke Geneveen 19.11.1941 "Machinetroubles growing serious stop Polish serviceman not arrived although entrypermit cabled fortnight ago Warsaw not answering telegrams please investigate." Kirje Varsovasta 28.11.1941 (Alleviivaus P.A:n) "Ich beziehe mich auf unsere beiderseitige Korrespondenz betreffend der Ausreise des genannten Herrn nach Helsingfors Ich bedaure, Ihnen mitteilen zu müssen, dass die Ausreise dieses Herrn zur Zeit unmöglich ist. Herr Klosinski wurde durch die Fa Deutsche Hollerith Maschinen G.m.b.H. Berlin nach Berlin zwecks Nachübung der D11 Tabelliermaschine aufgefordert. Sein Aufenthalt in Berlin wird bis zum 23. Januar 1942 dauern."
61. Birger Törnblom: Suomen IBM:n historiikkia agentuuriajasta atk-aikakauteen sivu 8
62. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 30.1.1942
63. B.Grönholmin kirje Sampo-yhtiölle 24.2.1942.
64. Keskinäinen Vakuutusyhtiö Sampon kirje 12.9.1942 "Näitä kortteja

käyttäessämme koneissa olemme todenneet että korttien mitat eivät vastaa normaalikokoa, mikä erikoisesti aiheuttaa suurta korttikukulutusta aakkosellisissa lävistyskoneissa. Tarkistuskoneissa niitä ei ollenkaan voida käyttää. Mielestämme vaikuttavat kortit erikoisen ohuilta, mikä erikoisesti lajittelukoneessa aiheuttaa vaikeuksia. Näistä syistä pyydämme saada yllämainitun korttilähetyksen korvatuksi uusilla paremmilla korteilla."

65. Kirje Kansahuoltoministeriön hinnanmuodostuksen valvontaosastolle 10.5.1943.

66. Keskinäinen Vakuutusyhtiö Sampon tilauskirje 27.8.1942

67. Hallituksen kokouksen pöytäkirja kohta 3 3.11.1942

68. Kirje saajana Deutsche Hollerith Maschinen G.m.b.H. 19.2.1943

69. Kirje A.B.Svenska Watsonilta 15.4.1943 "Enligt emottagna instruktioner Från IBM, New York måste vi från och med nu avbryta alla affärsrelationer med Eder, varom vi härmed hava äran underrätta Eder. Beglagande nödvendigheten att taga detta steg teckna vi"

70. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 24.5.1943.

71. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 31.8.1943

72. Kirjoituskoneiden hintasopimus, sopimus myynti- ja toimitusehdoista sekä sopimus korjaus- ja puhdistusmaksuista. E.Dickmanin allekirjoittamat 29.12.1943

73. Keskinäinen Vakuutusyhtiö Sampon kirje 2.5.1944.

74. Tullihallituksen Tilastotoimiston kirje 3.5.1944

75. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 28.10.1945

76. Konttorikoneliikkeiden Yhdistyksen kiertokirje N:o 5/45

77. Einar Dickmanin matkaraportti 22.3.1945

Rauhan ja uusien mahdollisuuksien aika

78. Kalevi Tilli: Viipurista Helsingin pankkkimaailmaan sivut 35-36 sekä Kalevi Tillin haastattelu 28.12.1995

79. Birger Törnblom: Suomen IBM:n historiikkia agentuuriajasta ATK-aikakauteen sivut 8-9

80. Konttorikoneliikkeiden Yhdistykselle tehty tilasto kirjoituskoneiden vuosittaisesta myynnistä 1937-1943

81. Kansanhuoltoministeriön tekstiili- nahka- ja jalkinejakelutoimiston trasselin ostolupa 19.9.1945

82. Konttorikoneiden ostolupa-anomukset 21.3.1946 ja 27.3.1946

83. Yhdysvaltain lähetystön kirje 24.9.1945 ja Watson-yhtiön vastaus siihen 26.9.1945

84. Birger Törnblom: Suomen IBM:n historiikkia agentuuriajasta ATK-aikakauteen sivu 9

85. Hallituksen ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 12.12.1945

86. Hallituksen kokous 14.12.1945 sekä sen liitteenä oleva sosiaaliministeri Eino Kilven ehdotus 13.12.1945

87. Finska Notisbyrålle lähetetty tiedoteteksti "International Business Machines Corporation, New York, on Suomessa olevan edustajansa, O.Y. Watson A.B:n kautta lahjoittanut erilaisiin hyväntekeväisyystarkoituksiin 250.000 markkaa. Ensinmainitun yhtiön johtaja, Thos.J.Watson, joka vuosi-

na 1937-39 oli Kansainvälisen Kauppakamarin (ICC) puheenjohtajana, kävi tässä ominaisuudessa maassamme kesäkuussa 1938. Aikaisemmin on yhtiö kahteen eri otteeseen lahjoittanut samantapaisiin tarkoituksiin yhteensä 750.000 markkaa. O.Y.Watson A.B:n hallituksen puheenjohtaja on ulkoministeri Carl Enckell, joka myös on Kansainvälisen Kauppakamarin Suomen jaoston puheenjohtaja."

88. "Eder ansökan att få använda 5 st. värmeapparater avvikande från reglementeringsbestämmelserna, men har ej ansett sig kunna bevilja Eder denna rättighet på de av Eder uppgivna grunderna." Alleviivaus sähkölaitoksen.

89. M.C.Boasin kirje Ruotsiin Tage Lundbergille 3.7.1947, saman henkilön kirje E.Dickmanille 1.10.1947 sekä E.Dickmanin kirje 8.11.1947 edelleen M.C Boasille

90. "Lausunto

Neiti Eila X, joka huhtikuun 1 p:stä 1945 alkaen on ollut palveluksessamme, esittää KM:lle osoitetussa valituskirjelmässään mielestämme asialliset syyt uusien jalkineiden saantiin. Olemme hänen meillä ollessaan joutuneet seuraamaan hänen kovin heikkoa jalkinetilannettaan. Koska hän on osoittautunut tarmokkaaksi ja eteenpäin pyrkiväksi nuoreksi naiseksi, joka vapaa-aikoinaan harjoittaa opiskelua, olisi mielestämme valitettavaa, jos kunnon jalkineiden puute asettaisi esteitä hänen toiminnassaan.

Helsingissä, maaliskuun 26 p:nä 1946

O.Y.Watson A.B.

B.Grönholm L.Hongell

91. Huolintailmoitukset:

16.2.1946 1 låda gåvopeketer 250 kg
6.5.1946 1 bur Livsmedel 250 kg
23.6.1946 1 låda Livsmedel 90 kg
1.9.1946 1 låda Livsmedel 75 kg

92. " Christmas Food Parcel

In order that you may be fully informed as to the items contained in the Christmas food parcels which are presently en route to the members of your organization, we list below contents of same: Chocolate Bar, Fruit Cake, Butter, Assorted Nuts, Strawberry Jam, Honey, Assorted Fruits, Plum Pudding We shall appreciate being advised of the safe arrival of these parcels in order that we may keep our files complete."

93. Lupa-anomukset Bengt Grönholmin matkaa varten 8.8.1946 sekä Fredrik Bangin Tukholman matkaa varten 14.9.1946.

94. Kalevala Koru O.Y:n kirje Watson OY:lle (Huom! yhtiön vanha nimi) 11.2.1947

95. E.Dickmanin kirje M.C.Boasille World Trade Divisioniin New Yorkiin 21.10.1947

96. Birger Törnblomin kirje J.T.Wilsonille 1.3.1947

97. Ylermi Rungon haastattelu 23.1.1995

98. Saippuan ostolupa-anomus kahdeksalle huoltomiehelle 1.9.1947

99. Yhtiökokouksen pöytäkirja 9.12.1950

100. Mannerheimin Lastensuojeluliiton henkilörekisterin kortti. Ensimmäinen maksuerä kirjattu 14.2.1950

101. Yhtiön toimintakertomus vuodelta 1950 sekä yhtiökokouksen pöytäkirja 28.2.1951
102. Keskuskauppakamarin 10-vuotisansiomerkkien anomus 17.1.1952
103. IBM:n kirje Lahden Konttorikoneelle 16.2.1952
104. Rantasen Kello OY:n kirje Jämsästä 5.5.1952 "... Nyt ensin minullen jäi sieltä OTK Tampere tikkutehtaasta, pääkello, se on saksalainen Siemens, aivan kulumaton koneisto ja n.e. ... Tämä kello on täälä käynyt, mutta yleisradion vastaanottimia on aina häirinnyt joka impulssi suhaus. ... ja tuli valituksia radion omistajilta että siitä tulee häiriöitä, ja niin edelleen. ... Soitan lopulla viikkoa teille ja tiedustelen asiasta.
105. Kuvamainoksen kirje mahdollisista näyttelypaikoista 18.8.1952
106. Kirje Valtion Lisenssitoimikunnalle 31.10.1952.
" Nyt on kuitenkin tuontilisenssikysymys meille erittäin vaikea. Ensiksi menevät jo hyväksytyt mutta käyttämättömät lisenssit umpeen tänään, toiseksi ne eivät auta meitä suuresti siinäkään tapauksessa, että ne voitaisiin pidentää. Ruotsin Kauppakomissio vaatii nimittäin, että maksu tapahtuisi pääasiallisesti punnissa johtuen siitä, että kokoonpannaan yli 90% osista, jotka tuodaan Ruotsin ulkopuolelta ... Yllämainitut muutokset huomioonottaen olemme vastaanottaneet ainoastaan 3 konetta tänä vuonna. Meille on saapunut tilauksia käsittäen noin 130 konetta, muutamat jo vuodelta 1950!"
107. Yhtiökokouksen pöytäkirja 28.2.1953
108. E.Dickmanin kirje Lisenssitoimikunnalle 8.7.1953 " ... Kuitenkin sattuu melkein päivittäin, että tarvitaan erikoisosia, joita emme voi toimittaa, ja koska laitteemme ovat varsin tärkeitä niin teollisuudelle kuin konttoreillekin joudutaan näitä osia toimittamaan lentoteitse. Erikoislisenssin anominen, joka kerta kun jotakin osaa tarvitaan, tekee osat luonnottoman kalliiksi ja viivästyttää niiden saantia...."
109. V.Troels-Smithin kirje E.Dickmanille 14.2.1953
110. W.A.Pitchien kirje E.Dickmanille 14.1.1954

Thos.J.Watsonin juhlavuosi

111. J.G.Phillipsin kirje L.A.Hongellille 7.11.1947
"It affords us great pleasure to send you a bronze medallion commemorating the "Third of a Century" Anniversary of mr. Watson's lleadership of IBM, which was celebrated at Endicott on August 14, 1947." Mitalien ja niihin liittyvien kirjeiden jako-ohjeet 5.12.1947
112. Brentin kirje E.Dickmanille 14.1.1954
113. V.Troels-Smithin kirje E.Dickmanille 24.2.1954
114. V.Troels-Smithin kirje E.Dickmanille 24.2.1954. Subject: Tribute to Mr. Thomas J.Watson B.Grönholmin kirje V.Troels-Smithille 12.3.1954, joka informoi, että lähetettävä kirja tulee olemaan Kalevala.
115. T.A.Kirklandin kirje E.Dickmanille 29.4.1954
"We have received the lovely book of letters from you and your people , and want to congratulate you upon the exquisite taste exercised in the binding. I feel sure Mr.Watson will greatly appreciate this work of art and the sentiment expressed in the letters. We are wondering whether this binding is made of reindeer lether as an additional symbol of Finland. If such be the

case, would you please advise me so that we may tell Mr.Watson what this is."

116. Kirje Pariisista (epäselvä allekirjoitus) E.Dickmanille 14.4.1954

117. Apso Turusen haastattelu 22.1.1996. (Apso Turunen oli juhlien aikaan työssä Kämpissä ja joutui osallistumaan oluen kaatamiseen kannuihin, joka hänen muistinsa mukaan suuresti ihmetytti hotellin henkilökuntaa.)

Tietokoneajan aamuhämärä

118. Oy Wilh.Schaumanin Itä-Suomen Faneeritehtaan kirje 11.5.1954 "Kello, jonka olette asentaneet aikanaan konttorirakennuksemme seinälle, on jälleen epäkunnossa, kuten tavallista. Asia on meille kiusallinen, eikä kai Teillekään hyvää mainosta. Pitäisimme suotavana, että ottaisitte asian vakavasti."

119. B.Grönholmin kirje P.Tasmanille Sales Engineering Dept, New York 26.6.1956 ja H.L.Smithin vastaus 17.7.1956

120. V.Troels-Smithin kirje E.Dickmanille 1.12.1955

121. Program for Mr. A.K.Watson's visit August 11-12

122. V.Troels-Smithin kirje B.Grönholmille 10.9.1954

123. Börje Karlssonin haastattelu 1994

124. Lyhennysote Helsingin kaupungin III huoneenvuokralautakunnan istunnossa helmikuun 2 päivänä 1955

125. Electrical Accounting Service Engineers ry:n toimintakertomus vuodelta 1955

126. Kirje E.Dickmanille 1.4.1955 sekä EASE:n perustavan kokouksen pöytäkirja 27.5.1955. EASE:n säännöt 28.6.1955

127. EASE:n kokouspöytäkirja 16.12.1955 Kyseisen vuoden EASE:n toimintakertomukseen on lainattu myös Thomas J.Watsonin sanoja: "Seuraava hyötynäkökohta, johon meidän on kiinnitettävä huomiota on työntekijöidemme saama voitto. Haluamme, että työntekijämme hyötyvät rahallisesti siitä työmäärästä, jonka he panevat yritykseen ja siten kykenevät pitämään huolta perheistään, kouluttamaan lapsensa ja vieläpä tekemään muutakin mitä haluavat."

128. Erkki Väliahon haastattelu 1994

129. Asiakastiedote "IBM World Trade tarjoaa nyt osto- tai vuokrausvaihtoehdon." Päiväys puuttuu, mutta tiedote on ajoitettavissa mukana olleen New Yorkin kirjeen avulla marraskuuhun 1956.B.Grönholmin kirje R.Chapmanille 9.5.1958 sekä asiakastiedote samalta päivältä.

130. Asiakastiedote 26.1.1957 sekä markkinointiperiaatteita käsittelevä tiedote 26.1.1957

131. Pentti Anttila: Viipurista atk-maailmaan

132. Erkki Väliahon haastattelu 1994

133. Kalevi Tillin haastattelu 28.12.1995 sekä Kalevi Tilli: Viipurista Helsingin pankkimaailmaan sivut 80-82.

134. Tilauskirje 18.4.1957

"Oheisena lähetämme alustavan sopimuksen no 3941/16 elektronikoneiden vuokraamiseksi Valtionrautateiden käyttöön. Valtionrautatiet pidättää kuitenkin itselleen oikeuden sopivaksi katsomiinsa muutoksiin tähän sopi-

mukseen nähden 1.12.1957 mennessä." Kirjeen liitteenä oleva sopimus koskee 650-laitteistoa varustettuna 407 taulukointikoneella, jota oli tarkoitus käyttää tulostimena.
135. Arthur R.Stevensin kirje B.Grönholmille 25.6.1957
136. EASE:n kirje toimitusjohtajalle 14.5.1957 ... Yleisen CE-kokouksen päätökseen viitaten ja työrauhan säilyttämiseksi EASE ry:n hallitus odottaa, että Te, Toimitusjohtaja, nopeasti järjestäisitte 28/9 1956 lupaamanne 3½ %:n korotuksen ... 9.12.1957 EASE:n kokouksen aikaan palkka-asiat olivat edelleenkin auki. Niinpä tuossa kokouksessa päätettiin, että kukaan ei lähde työajan päätyttyä työhön, ellei ole sovittu päivystyksestä. (Kokouspöytäkirjan 8 pykälä)
137. Electrical Accounting Service Engineers ry:n toimintakertomus vuodelta 1957 sivu 2.
138. Suunnitelma konttoriteknisen näyttelyn laitteistoiksi 4.8.1958 sekä vastaava aikaisempi suunnitelma 18.5.1958
139. Comments to the Financial Statement of October 1958
140. B.Grönholmin kirje V.Troels-Smithille 3.12.1958. Appointment of DP Country Manager and Dp Branch Manager
141. Gunnar Sjölundin haastattelu 1994
142. Tarjouskirje Oy Kunnallistekniikka Ab:lle 18.9.1959

1960-luku Tietokone muuttuu työkaluksi

143. Valter Hartikaisen kirje Oy Keskuslaboratorion P.Aaltoselle 22.1.1960
144. Juhani Savio: Tähdenvälejä Suomen IBM:n atk-vuosikymmeniltä IBM Katsaus 3/1976 sivu 11
145. Timo Nuutilan haastattelu 10.11.1994
146. Apso Turusen haastattelu 22.1.1996
147. Apso Turunen: 40 vuotta IBM:n sanojenkäsittelyä IBM Katsaus 3/1976 sivut 18-20
148. Käännös Suomen Pankin luvasta dollarilainan nostamiseen 13.5.1960 B.Grönholmin kirje E.F.Saberille, Assistant Treasurer New Yorkiin 17.5. 1960
149. Märta Grandellin haastattelu marraskuu 1995
150. B.Grönholmin kirje G.A.Moineaulle Pariisiin 30.6.1960
151. Pentti Anttila: Viipurista atk-maailmaan
152. Juhani Savio: Tähdenvälejä Suomen IBM:n atk-vuosikymmeniltä IBM-Katsaus 3/1976 sivu 11
153. B.Grönholmin kirje Helsingin Poliisilaitokselle 7.12.1960 "tiedustelemme kohteliaimmin, mitä täydentäviä tietoja kortin tulisi sisältää ja mitä määrämuotoja korttien kirjoittamisessa, jakamisessa ja niistä pidettävien rekisterien laatimisessa olisi noudatettava, jotta tätä henkilökorttia voitaisiin käyttää virallisen henkilöllisyystodistuksen rinnalla sen veroisena tai sen asemesta."
154. C.Orlandinin kirje 29.12.1960, joka kertoo Italiaa kiertävän 3000-sarjan mallikoneiden ja sovellusten esittelyn aikataulun.
155. DP Sales Communications 5.3.1962
"... efforts have proved conclusively the impossibility to reach the

objectives we set for 3000 since the present design of the machine does not permit to meet the reliability that is expected from IBM products. IBM has therefore decided not to resume marketing the 3000 system, nor to deliver any of the systems ordered."

156. Berättelse över International Business Machines Ab:s verksamhet år 1961

157. B.Grönholmin kirje P.van Ommerenille 28.2.1961

158. Reikäkortti- ja elektroni- (ETK) koneasiakkaat Suomessa

159. V.Hartikaisen kirje W.Platelle 15.1.1962

160. H.Andersinin kirje W.Platelle 13.4.1962 How to improve SB sales results

161. B.Grönholmin kirje Ph.Meyerille 28.11.1962. "Employees' plans for private houses" sekä sarja ehdotuksia liitteenä

162. N.L.Rasmussenin kirje Pariisista Vice President E.S.Groolle New Yorkiin 10.10.1961

".... That Finland had a Most-Favored-Nation and Mutual Defence treaty with Soviet Russia and was rather concerned that if IBM contributed Air Defence knowhow to the Finnish military such treaty agreements or espionage might put Western defensive and offensive knowhow in the hands of the enemy. In another pessimistic vein I felt that general Western contribution to Finnish defence efforts might cause the wrath of the Soviet Government and bring terrible reprisals to bear upon the Finnish people. I certainly did not wish for IBM to be a contributing party to such a misfortune." F.J.Cummiskeyn kirje N.L.Rasmussenille 13.11.1961 ja Rasmussenin vastaus 20.11.1961

163. DP-Sales tiedotus 165/1965 23.9.1965 Yhtiömme kansantaloudellinen merkitys

164. Lasse Lehtinen: Uskottu mies sivu 119 "Lehti toivoi, että laitoksen tietokoneistamista edeltäisi reilu tarjouskilpa, jonka jälkeen tilaus annettaisiin kotimaiselle laitevalmistajalle."

165. Pentti Anttila: Viipurilainen atk-maailmassa

166. 360 Julkistus tapahtui 7.4.1964. Kirje D.J.Shereriltä 26.3.1964 G.A. Moineaun kirje E.Saarikoskelle 4.5.1964

167. IBM System/360 Manufacturing Program 2.4.1964

168. System 1800 Announcenent 25.8.1964

169. J.Maesschlackin kirje K-Wiheriäkoskelle 24.3.1964 ".... Therefore, I would very much like to know the reasons which led our ET Customer Engineers to finally have their association registered. I am wondering also wether your optimism concerning the happiness of our ET Customer Engineers is not somewhat overstated."

170. 1864 Operating Plan Updating 9.6.1964

171. IBM tiedotus 23-1964 Sähkökirjoituskoneosasto

172. Berättelse över Oy International Business Machines Ab 27 verksamhetsàr 1963

173. DP Sales representative-titteli tiedote 29.1.1965

174. Yleisradion tarjoupyyntö 26.11.1965 sekä IBM:n kirjeitä Yleisradiolle 16.12.1965, 27.12.1965 sekä 30.12.1965.
175. Yleisradion kirje ja tarjouspyyntö 24.8.1966
" Oy Yleisradio Ab:lla oli ilo käyttää IBM:n palveluksia vuoden 1966 eduskuntavaalien tulospalvelua suunniteltaessa ja toteutettaessa sekä radiossa että televisiossa. Koska kokemukset tietokoneiden käytöstä ovat erittäin myönteiset, on ilmeistä, Yleisradio tulee harkitsemaan laajamittaista ATK-menetelmiin perustuvaa vaalipalvelua myös vuoden 1968 kunnallisvaaleissa."
176. DP-Sales tiedotus N:o 67 10.5.1966 Olemme tänään saavuttaneet ja samalla ylittäneet 1 000 000 DP installed + on order - points - rajan
177. IBM Personnel tiedotus 4-1967 15.2.1967
178. Ylimääräisen yhtiökokouksen pöytäkirja 19.4.1967
179. DP Sales tiedotus henkilökunnalle 13.10.1968
180. Ph.Meyerin kirje henkilöstöjohtaja Lauri Kuortille 19.7.1968
181. Olli Varhon kirje G.van der Woudelle 11.10.1968
182. IBM Tiedotusosasto. Henkilökunnalle tiedoksi 16.5.1969
183. IBM Tiedotusosaston tiedotus 24.1.1969
184. IBM DP-Sales mgmnt-tiedotus 1969/13 6.5.1969 sekä B.C. Christiansenin kirje B.Grönholmille 29.5.1969 ja Nicholas de Katzenbachin kirje (All IBM Managers) 10.4.1969
185. IBM Tietokoneosasto tiedottaa 16.9.1969
186. Lista: Donations 1969
187. Pertti Syväsen haastattelu 1996
188. Office Servicen tiedotus: Think hyvät ihmiset 22.10.1970 sekä Olli Varhon kirje henkilökunnalle 2.11.1970
189. Oy International Business Machines Ab:n toimintakertomus vuodelta 1972
190. Johtoryhmän kokouspöytäkirja 12.2.1973 kohta 5
191. Erkki Vallin kirje johtoryhmän kokoukseen 19.2.1973
192. Varsinaisen yhtiökokouksen pöytäkirja 14.3.1973 pykälä 15.
193. DP Sales tiedotus 33 23.7.1973
194. Olli Varhon kirje Turun ja Tampereen palvelukeskusten asiakkaille 18.10.1973
195. Matkustusääntö 1973-10-15
196. IBM Uutiset 5/1978
197. Perustamiskokouksen pöytäkirja 23.12.1982
198. Hallituksen toimintakertomus vuodelta 1982 kohta Tytäryhtiö
199. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 29.4.1983 kohta 7 Hallituksen kokouksen pöytäkirja 8.8.1983 kohta 6
200. Tietotehdas Oy:n kirje Felix Björklundille 30.3.1984 sekä Felix Björklundin kirje asiasta G.Riesenfelderille 4.4.1984
201. Pierre Hesslerin kirje Felix Björklundille 1986

411 015

Recyclable product
with low emissions during production

HANSAPRINT SALO/17646/1997

Sisus painettu IBM InfoPrint 4000 digitaalisella painokoneella,
kannet perinteisellä offsetpainomenetelmällä

IBM

WATSON

IBM IBM